

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG 1985

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1985

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI A/S . KOLDING

Redaktion:

M. Wellner Jensen, Brøndager 9, 8751 Gedved. (66 52 63)

O. Herskind Jørgensen, Fårbækvej 8, 7000 Fredericia. (95 74 26)

E. With-Pedersen, Dæmningen 10⁴, 7100 Vejle. (82 20 85)

K. E. Reddersen, Hammersvej 14, 6000 Kolding. (56 81 48)

Indhold.

Forord	7
Et 125 årigt skoleskrift fra Vejle og mændene bag det <i>Af Chr. Kjeldsen</i>	9
Af Gesagergårdens og en Gesagerslægts historie <i>Af Peter H. Katballe</i>	20
Fra krisen mellem krigene <i>Af Axel Petersen</i>	32
En østjysk kulturpersonlighed Nielsine Bie <i>Af Sv. Rolighed</i>	51
Tiden omkring Anden Verdenskrig – set gennem Anton Berntsens Epigrammer <i>Af Kamma Varming</i>	65
Laurids Felds Lærdom? <i>Af Ejlif Værge</i>	68
Frem i lyset	77
Jøderne i Fredericia <i>Af Mogens Nathan</i>	86

Blade fra en skipperdatters barndomserindringer <i>Af Charlotte Jensen</i>	95
Gottfried Hoffmanns kort over Elbo herred fra 1663 <i>Af Bjørn Westerbeek Dahl</i>	107
Uroens mand er borte <i>Af Kamma Varming</i>	123
Nyt fra historien i Vejle amt 1984	125
Vejle amts historiske Samfund 1984–1985	150
Regnskab	152

Forord

Med nærværende årbog 1985 præsenterer en ny redaktion sig. En redaktion således sammensat, at hele området i hovedsagen er repræsenteret, hvilket skulle gøre det endnu lettere at opsøge egnede stof fra alle dele af amtet.

En årbog som denne er funderet på en solid, fast forankret tradition. Det agter redaktionen ikke at bryde med. Men man må på den anden side se i øjnene, at der til trods for stabiliteten hos Samfundets mange og trofaste medlemmer er et generationsskifte i gang, og det må der disponeres ud fra. Samtidig vil det være en af bestyrelsens hovedopgaver til stadighed at appellere til nye kredse af historisk interesserede med et medlemskab for øje. En alsidig og attraktiv årbog må være hovedmålet i disse bestræbelser.

Af disse grunde har redaktionsudvalget gjort sig visse forestillinger om nye mål og midler. På denne årbogs midtersider bringes således en ny, fast rubrik under titlen »Frem i lyset«, som det er vort håb vil kunne skabe ny medlemskontakt. Vi ser frem til, at Samfundets mange medlemmer vil bidrage til at

gøre denne rubrik levende og fængslende ved at lukke op for, hvad skuffer og øvrige gemmer måtte rumme af genstande, som ved bistand af sagkyndige kan blive analyseret til gavn og glæde for alle årbogens læsere.

Yderligere har redaktionen også den opfattelse, at en årbogs kvalitet ikke alene beror på tilstedeværelsen af en række flittige artikelforfattere, men at en snævrere kontakt redaktion og læsere imellem kan være afgørende for en fængslende årbog. Derfor gør vi med disse linier en invitation til et nærmere samarbejde med vore medlemmer. Må vi udbede os konkrete forslag til den fremtidige årbogs sammensætning og stofområder, også gerne kritiske bemærkninger til den, man har foran sig. I det omfang, det er muligt, er det vor agt at bringe sådanne læserindlæg, eventuelt i uddrag i den næstfølgende årgang.

Såvidt i denne omgang. Tilbage er at takke for dette års bidragsydere for et uegennyttigt arbejde til gavn for vor fælles interesse – historien her på vor egn.

Redaktionen

Et 125 årigt skoleskrift fra Vejle og mændene bag det

Af Chr. Kjeldsen

I december 1858 syslede lærer ved Vejle Borgerskole Hans Schou med – efter anmodning fra skolekommissionen – at nedskrive sine tanker om den første skoleundervisning, tanker som han allerede tidligere havde givet skriftligt udtryk for. Han efterkom gerne kommissionens anmodning, idet han betragtede arbejdet som en kær pligt, ikke blot fordi han var interesseret i emnet, men også fordi en heldig fremgang for den skole, hvortil han var knyttet, afhang af, om den forberedende undervisning var af en sådan beskaffenhed, at den kunne afgive et brugbart grundlag for den senere undervisning.

Skolekommissionen lod skriftet trykke i H. Hertz's Enkes Bogtrykkeri – det nuværende Schweitzers Bogtrykkeri – og udgav det med et forord, hvori man anbefalede det som en bedre læseplan for elementarskolerne. De fejl, som man

der begik, var anført i skriftet, hvorfor det kunne anbefales til »Forældrenes Opmærksomhed og som følgeværdig for Elementarskolernes Lærere og Lærerinder«. Forordet er dateret den 1. februar 1859 – altså for 126 år siden.

Skriftet må nok være gået af minde, for til byrådets møde den 25. januar 1910 fremsendte borgmester P. Th. Madsen »et af Vejle Skolekommission i 1859 udgivet Skrift: »Om den første Skoleundervisning af H. Schou«, hvilket er tilstillet ham af Boghandler Kousgaard, og henstiller, at Skriftet afleveres til Opbevaring i »Læsestuen« da det formentlig har kommunal Interesse«. Hvor dette eksemplar befinder sig, vides desværre ikke¹⁾.

Om skoler i Vejle i 1800-tallet

I 1811 blev Foghs Friskole sammenlagt med skolen bag rådhuset, og der var

Efterfølgende Fremstilling, hvorved en bedre Læseplan for Elementarskolerne anføres, og de Feil, som her bør undgaaes, opgives, har vundet Skolecommissionens Bifald; den anbefales derfor til Forældrenes Opmærksomhed og som følgeværdig af Elementarskolernes Lærere og Lærerinder.

Skolecommissionen i Beile, d. 1ste Febr. 1859.

Lerche-Jørgensen.

O. M. Hertleb.

Ørbech,

C. F. U. Jacobsen.

Forordet til H. Schou's skrift om den første skole-undervisning.

herefter »alene én dansk Skole i Vejle«. Foghs Friskole var oprettet for 20 fattige børn i 1796 i henhold til kammerråd Søren Foghs testamente, og den havde haft til huse i en ejendom vest for Nikolaj kirke. Ejendommen blev efter skolesammenlægningen indrettet til bolig for kateketen.

I 1836 havde skolen bag rådhuset 243 elever i nederste klasse, 94 i øverste og 24 i »realklassen«, og under henvisning til disse høje elevtal foreslog sognepræst Lerche Jørgensen, at der skulle oprettes en fattigskole, således at der ville blive to offentlige skoler i byen. Efter en visitats i september måned samme år henstillede biskop Tage Müller også, at der blev oprettet en offentlig skole mere, en friskole. Resultatet blev, at der ved

Kirketorvet/Møllegade blev købt en ejendom, som dog ikke uden videre kunne benyttes til skoleformål. En af bygningerne blev helt nedrevet, og en ny opført, hvorimod den anden blev ombygget, dog ikke til skoleformål.

I 1839 kunne den ny skole så begynde sin virksomhed, men det blev ikke som fattigskole eller friskole, men derimod som betalingskole for borgerskabets børn. Skolen bag rådhuset fortsatte som skole for almuen, altså for fattigfolks børn, men mange havde svært ved at forstå, at det netop var den gamle bygning, der fortsat skulle bruges af de dårligst stillede. Ved delingen af eleverne i den oprindelige skole fik Borgerskolen ved Kirketorvet straks præg af en højere borgerskole, og den blev allerede fra begyndelsen mere anset end den gamle.

Det var ved denne skole, Hans Schou var lærer.

I 1856 havde skolen 127 elever, der blev fordelt i 1 elementarklasse, 1 øverste pige klasse og 2 drengeklasser. I 1859 ophørte fællesundervisningen i elementarklassen, og der var da 4 drengeklasser og 2 pige klasser. Pigerne fik kun 3 timers daglig undervisning, og de blev »foreløbig« henvist til et lejet lokale. Fra 1863 blev skolen så en ren drengekole. Eleverne indtrådte i Borgerskolen i 8–9 års alderen efter at have gået i forberedelsesklasser i Friskolen eller – hvad der var mest almindeligt for borgerskabets børn – i private forberedelseskoler, fra de var 5–6 år gamle.

Såvel i den offentlige skole som i de

Borgerskolen på Kirketorvet i Vejle. Bygningen blev indviet af sognepræst Lerche Jørgensen i 1839 og var da i én etage. I 1850 blev den forhøjet med en etage og stod i denne skikkelse indtil 1903, da den blev nedrevet for at give plads til en ny og større skolebygning.

Til venstre skimtes tilbygningen i Møllegade fra 1881. (Foto fra ca. 1900) (Vejle Byhistoriske Arkiv).

private blev småbørnene undervist af lærerinder uden pædagogisk uddannelse, for der fandtes ganske enkelt ikke nogen lærerindeuddannelse. Lærerinderne kom fra alle samfundsklasser, hvilket bl. a. fremgår af, at de henholdsvis benævnes frøkener, fruier, jomfruier og madammer, og der kan nok ikke her-

ske tvivl om, at undervisningen har været af højst forskellig værdi, selv om en del af dem var meget dygtige og nidkære. Først fra 1860 kunne der aflægges lærerindeeksamen, men faste regler om ansættelse af lærerinder i stedet for lærere i købstadskolen og for andenlærere

i landsbyskolen, blev først udsendt i 1867.

Fra 1870 foreligger der en oversigt over, hvor børn fra Vejle gik i skole, og det er vel sandsynligt, at forholdene ikke har været meget anderledes i 1858-59 end i 1870.

Fortegnelse over Børn i de forskellige Skoler i By og Omegn²⁾.

Skole	Over 7 Aar	Under 7Aar	Sum	
Krarup	34		34	
Frk. Blauenfeldt	68	13	81	
- Nisted	32	6	38	
- Heitlas	17		17	
Fru Bast	19	4	23	
- Warburg	29	4	33	
- Schjøth	37	4	41	
- Ørbek	4		4	For Doktor Ørbek
Mad. Petersen	25	9	34	
- Hagemann	11	4	15	
- Christensen	1	5	6	
- Hansen	5	2	7	
Jomfru Venborg	7	4	11	
- Kirkeiner	8		8	
- Schmidt	8	1	9	For Skovfoged Buch
- Henriksen	4		4	
Frk. Grabou	3		3	For Fuldmægtig Steffensen
- Veis		3	3	
Hornstrup	2		2	
Høien	1		1	
Asyl		4	4	
Søndermarken	74	5	79	
Borgerskolen	81		81	
Friskolen	467	20	487	
	937	88	1025	

Skoleskriftet

Hans Schou var 38 år og havde været lærer i fjorten år – deraf elleve i Vejle – da han udarbejdede sit skrift: *Om den første Skoleundervisning*, så der er ikke tale om den velkendte kritik af de ældre kolleger fra helt unge læreres side³⁾. Formålet med skriftet var at skabe en reform af den første skoleundervisning, og forfatteren udtalte det håb, at såvel forældrene som lærerinderne ville række hånd til at fremme den. Om forældrenes indstilling anføres: »At kunne skaffe deres Børn en god Undervisning er i Almindelighed et af Forældrenes kjæreste Ønsker, og mange vise i Gjerningen, at de ere villige til i dette Øjemed at gjøre forholdsviis betydelige Opoffrelser; desuagtet have de ikke altid den Glæde at se dette Ønske opfyldt, hvorfor man ogsaa stundom høre dem udtale Tvivl om de nuværende Indretningers Hensigtsmæssighed«. Og om lærerinderne hedder det, at deres redelige vilje til at fremme børnenes vel ikke kan betvivles, og de vil derfor sikkert også følge de forslag, der fremsættes, »saa meget mere, som det betydeligt vilde lette deres besværlige Arbejde, naar de ikke mere behøvede at tilsætte en Deel af deres Kræfter i en forgjæves Stræben efter det Uopnaaelige, men kunde give deres hele Virksomhed en naturlig Retning mod et opnaeligt Maal«.

Jo mere undervisningens værdi anerkendes i de forskellige samfundsklasser,

desto større bliver de fordringer, der stilles til skolen, som helst skulle kunne bidrage til samfundets udvikling og ikke blot følge skridt med den. »En større aandelig Begavelse hos Børnene tør vi ikke gjøre Regning paa, thi Naturen gjør i den Henseende vist ikke Mere for den ene Generation end for den anden«, og skolen bør derfor overveje, om den tilmålte tid ikke kunne anvendes mere økonomisk, om undervisningsmetoderne ikke kunne forbedres, og om undervisningsstoffet ikke kunne afpasses bedre efter barnets modtagelsesevne. Den opgave, lærerinderne ved forberedelseskolerne har at løse, er vanskelig, fordi man som voksen kun har få og dunkle erindringer fra den tid, da man selv var et femårigt barn, og derfor har svært ved f. eks. at finde en passende form, hvori man kan videregive sine tanker og forestillinger.

Men den er også vigtig, fordi barnets senere fremskridt og indstilling til det kommende skoleforløb afhænger af den første undervisning. Nogle forberedelseskoler giver børnene *udenadslektier* i bibelhistorie og katekismus, undertiden efter Balles Lærebog, så snart de går fra stavning til læsning. De må møjsommeligt læse ord for ord. Indholdet overstiger deres fatteevne, og frugten af deres anstrengelser kan ikke blive virkelig kundskab, men kun tilsyneladende. »I andre Skoler giver man Børnene, førend de endnu kunne læse ordentligt, Uden-

adslektier i Historie og Geographi, og det endog stundom i de samme Lærebøger, som bruges i Borgerskolens øverste Klasser. Man hører saaledes sexaarige Børn tale om Jordens Axe, Solhverv, Krebsens og Stenbukkens Vendecirkel og andre saadanne Ting, hvorom kun en temmelig udviklet Forstand kan danne sig et nogenlunde rigtigt Begreb«.

Også selve fagkredsen omtales. »I enkelte Skoler begynder man at undervise i Tydsk efter en Bog, førend Barnet har lært at læse Dansk. Ogsaa denne Underviisning vil vise sig uheldig i sine Resultater«. Når forfatteren foreslår at udelade visse fag af forberedelsesskolernes skema, skyldes det – forklarer han – at den tid, der anvendes på dem, ikke giver et rimeligt udbytte, samt at de anvendte metoder vil have skadelige virkninger. Af naturen er barnet som regel udrustet med megen lyst og gode anlæg for at lære, men hvis undervisningen ikke indrettes efter barnet, kan dets opvækthed og lærelyst blive afløst af sløvhed og ligegyldighed. »Især er det Udenadslektierne, som her udøve en skadelig Indflydelse, idet de baade give Anledning til, at Børnene overanstreges og til at deres Fritid altfor meget indskrænkes. Det er saaledes ingen Sjældenhed, at de, efter at have tilbragt maaske 6 Timer i Skolen, endnu maae anstrenge sig et Par Timer med at indøve Lektier til den følgende Dag ordret i Hukommelsen, og da denne Opgave desuden i høj Grad

vanskeliggøres derved, at de kun med Møie kunne læse Ordene og ikke kunne fatte Meningen, saa ville de tidt ikke være istand til trods al deres Flid, deres Udholdenhed og deres gode Villie, at løse dem tilfredsstillende«, og den tid, børnene anvender på udenadslæren, kunne med større fordel anvendes på stavning og læsning, så at de, når de skal indtræde i Borgerskolen, kunne læse i en bog. »Idet Forberedelsesskolerne paa en Maade have paataget sig Borgerskolens Rolle ved ikke blot at meddele Underviisning i omtrent de samme Fag, som læres i denne Skoles øverste Klasser, men endog ofte efter de samme Lærebøger, som der benyttes, saa nøde de Borgerskolen til igjen at overtage deres Rolle og at anvende flere Aar paa at lære Børnene at læse, hvortil disse i Reglen nu ere mindre oplagte, end da de indtraadte i Forberedelsesskolen. De Fag, hvorpaa de hidtil have anvendt saa megen tid, og som have kostet dem saa megen Møie, maae foreløbig stilles i Bero, ofte til Misfornøielse for Forældrene«.

Schou foreslår, at forberedelsesskolerne »efter Forholdene her paa Stedet« nøjes med følgende fag:

1. Læsning fremfor alt.
2. Forstands-, tale- og iagttagelsesøvelser. »Gaae vi ud med et Barn, da vil det ved enhver Gjenstand, som tildrager sig dets Opmærksomhed, rette Spørgsmaal til os som: Hvad er det?

Hvad bruges det til? Hvem har gjort det? Hvorfor har han gjort det? og saaledes i det Uendelige, ofte langt flere, end vi ere istand til at besvare. Dette viser os tydeligt nok, at det er Barnet om at gjøre at lære Noget, og at det ønsker at orientere sig iblandt sine Omgivelser«.

3. Religion.

»Underviisningen bør vistnok ikke i det første Par Aar foregaae efter nogen Lærebog eller henlægges til nogen bestemt Time, men maae gives leilighedsviis eftersom Livets Begivenheder«.

4. Skrivning.

5. Regning.

»Finder man det nødvendigt at lade Barnet lære Regnetabeller, hvilket ikke vel kan undgaaes, forsaavidt Multiplikation angaae, saa bør man idetmindste lade det selv udregne Tabellerne«.

Om børnenes daglige skoletid hedder det: »I Henseende til den daglige Skoletid – sædvanlig 6 Timer – tror jeg, at en Indskrænkning vilde være ønskelig, saavel af Hensyn til Barnets Sundhed som for at bevare dets Interesse for Skolen. I det første Par Aar burde man vist nøies med 2 Timer hver halv Dag og aldrig i Forberedesskolen gaa høiere end til 5 Timer daglig«.

Af skriftet synes det at fremgå, at man efter Schous mening mangler en lærerindeuddannelse, uden at han dog direk-

te nævner det. En resolution herom blev netop udsendt i 1859, og de første uddannede lærerinder dimitterede i 1860, men det varede naturligvis mange år, før de var almindelige ved landets skoler.

Kritikken af udenadslæren i skolen leder uvilkårligt tankerne hen på skolemanden Christen Kold, der var Schous samtidige. Allerede som ung var Kold kommet under indflydelse af Grundtvigs historiesyn, og som lærer kom det til at stå ham klart, at levende fortælling – ikke udenadslæren – var den rigtige form for undervisning i ånds-fagene.

At udenadslæren i ånds-fag har været benyttet helt op til vor tid, fremgår af en artikel i Vejle Amts Årbog 1983 (side 62-63).

Forfatteren

Hans Schou var født den 8. december 1820 som søn af en landsbylærer, og det fortælles, at han begyndte på lærergerningen straks efter konfirmationen. I 1844 bestod han lærereksamen fra Jelling statsseminarium med hovedkarakteren Meget duelig, og fra 1847 virkede han som hjælpelærer i Vejle. Kaldsbrev vedrørende den faste ansættelse er fra den 1. april 1850. Af en protokol fra Borgerskolen/Kirketorvets skole vedrørende året 1862 fremgår det, at han da var andenlærer⁴⁾. Førstelærere var fra 1809 til 1871 de skiftende ordinerede kateketer, der i overensstemmelse med

Forordet til H. Schou's skrift om den første skoleundervisning.

skoleanordningen af 1814 havde kongelig udnævnelse. En eksamensplan fra 1863 viser, at andenlærer Schous fag var engelsk, geometri, naturlære og geografi. Efter folks mening var han ikke en almindelig seminarist. Han havde skaffet sig stor viden efter uddannelses-tiden, og han betegnes som autodidakt. Udvidet kendskab til engelsk havde han fået ved at lade en englænder, der var på et længere besøg i Vejle, undervise sig, imod at han til gengæld underviste englænderen i dansk.

Han nød lokalt stor anseelse som læ-

rer, hvilket fremgår af, at skolekommissionen bad ham udfærdige det omhandlede skrift, men også på centralt hold havde man bemærket ham, og da det i 1867 blev bestemt, at lærereksamen fremtidig skulle afholdes af en eksamenskommission, blev han straks medlem af denne, fra den begyndte at virke i 1868, og han bevarede medlemskabet, så længe ham magtede at udføre arbejdet, dvs. til få år før hans afsked.

I 1871 blev han den første læreruddannede skoleleder – førstelærer hed det – i Vejle. Ved lov af 1856 var det blevet bestemt, at kateketstillingerne kunne nedlægges ved vakance, og dette blev aktuelt i 1870. Protokollen fra Borgerskolen/Kirketorvets skole anfører den 28. november 1870, at efter at kateket S. C. Müller er blevet kaldet til sognepræst for Østervelling, Helstrup og Grensteen menigheder, foreslår lærerne efter konference med skoleudvalget, at andenlærer H. Schou blev førstelærer.

Fra 1876 fik Schou kongelig udnævnelse som inspektør for skolevæsenet i Vejle købstad, dvs. for de to skoler, der lå henholdsvis ved Kirketorvet og bag rådhuset (Klostergades skole). Landsby-skolen på Søndermarken lå derimod uden for hans embedsområde, idet den sorterede direkte under skolekommissionen. Stillingen som inspektør for skolevæsenet svarer omtrent til den, man senere betegnede som stadsskoleinspek-

tør. Nu til dags ville han kaldes ledende skoleinspektør.

Det var i Schous embedstid, at Borgerskolen blev eksamensskole, idet realafgangseksamen af lavere grad (den lille præliminæreksamen) kunne aflægges fra 1875 og almindelig forberedelseseksamen (præliminæreksamen) fra 1885.

Lærerinde Marie Munch, der blev ansat i Vejle i 1877, og som vistnok var den første uddannede lærerinde, omtaler tiden under Schous ledelse som den lykkeligste i sin skolevirksomhed. »Han besad fremragende Dygtighed både som Lærer og som Leder. Ved sin elskværdige, men dog bestemte Optræden vandt han en stærk Stilling«⁵). I nogle år fra 1873 var han medlem af Vejle byråd, og fra denne plads virkede han meget for at forbedre skoleforholdene. Det skyldes nærmest ham, at der ved den kommunale realskole (Borgerskolen) blev oprettet så mange fripladser til gavn for arbejderstanden. »Han mente altid, at Arbejderstanden maatte have en saa god Uddannelse som muligt for derigennem at uddannes til selvstændigt tænkende Medlemmer af Samfundet«.

Skoleinspektør Schou fik bevilget afsked i slutningen af 1891 på grund af sygdom, og han flyttede derefter til København, hvor to sønner var læger. Her døde han den 9. januar 1892.

Han fik et smukt eftermæle i byens aviser⁶). Vejle Amts Folkeblad fortalte desuden om ham: »Han var en tro Høj-

remand uden dog at tage Del i den politiske Strid. At Gaardmændene kunde gaa sammen med Socialisterne var ham en Gaade, og han kunde blive meget varm i en Diskussion«.

Han var tidligt blevet udnævnt til dannebrogsmænd.

Skolekommissionen

Skriftets anbefalende forord er underskrevet af samtlige fire medlemmer af skolekommissionen. I medfør af skoleanordningen af 1814 bestod kommissionen af sognepræsten, byfogeden og to »skoleforstandere«. De to sidste var, efter at bestemmelserne om indførelse af borgerrepræsentationer fik virkning fra 1838, valgt af denne. Underskriverne var Lerche Jørgensen, O. M. Hersleb, C. W. Ørbeck og C. F. A. Jacobsen. De to første var embedsmændene og de to sidste de valgte skoleforstandere.

C. F. A. Jacobsen var købmand og boede i Vestergade (matr. nr. 357). C. W. Ørbeck var læge og boede i Torvegade (matr. nr. 56). Hans navn findes i øvrigt på den tidligere gengivne fortegnelse over børn i de forskellige skoler i by og omegn.

Justitsråd O. M. Hersleb var medlem af kommissionen, fordi han var byfoged i Vejle (1845–1861). Lerche Jørgensen var medlem, fordi han var sognepræst, og han var formand. Det var derfor ham, der havde det nærmeste kendskab til skolevæsenet, ikke mindst fordi kom-

missionen i de dage også havde det rent administrative arbejde, idet dette i lang tid ikke var overladt til førstelæreren. Efter en visitats den 23. september 1841 – to år efter at Borgerskolen var oprettet, og 7 år efter at Lerche Jørgensen var kommet til Vejle – skrev biskop Tage Müller i Nikolaj kirkes embedsbog, liber daticus: »Himlens Velsignelse til deres Gerning ønsker jeg af Hjertet den retsindige og nøjagtige Embedsmand Hr. Provst Jørgensen saavel som alle Skolernes dygtige og flittige Lærere«.

Jacob Lerche Jørgensen, sognepræst til Vejle og Hornstrup, var omtrent 80 år, da skolekommissionen i 1859 udgav Schous skrift. Lerche Jørgensen døde i 1864 og blev begravet på assistenskirkegården, den gamle kirkegård mellem Missionshuset og Langslinies skole, og hans gravsted samt mindestenen over ham er velbevarede.

Det er nok ikke muligt at måle den betydning, som skriftet om den første skoleundervisning har haft, men det er åbenbart, at såvel Lerche Jørgensen som Hans Schou har været positive deltagere i en fremadskridende udvikling af børneskolen.

Examens-Schema

for
Veile Borgerskole.

Torsdag d. 16. Juli 1863.

- 8—9. 2den Klasse, Historie. Hofendal.
9—10. " " Regning & Geographi. Chyregod.
10—11. 1ste Klasse, Danst. Hofendal.
11—12. " " Religion. Müller.
2—3. 5te Klasse, Naturhistorie, Haan.
3—4. " " Danst. Hofendal.
4—5. 3die Klasse, Historie. —
5—6. " " Regning. Chyregod.

Freitag d. 17. Juli.

- 8—9. 3die Klasse, Naturhistorie. Haan.
9—10. " " Geographi. Chyregod.
10—11. 2den Klasse, Danst. Hofendal.
11—12. " " Religion. Müller.
2—3. 5te Klasse, Engelsk. Schou.
3—4. 4de og 5te Klasse, Geometri. Schou.
4—5. 4de Klasse, Lydst. Müller.
5—6. " " Historie. Hofendal.

Lørdag d. 18. Juli.

- 8—9. 4de Klasse, Geographi. Schou.
9—10. " " Engelsk. —
10—11. 3die Klasse, Danst. Hofendal.
11—12. " " Religion. Müller.
2—3. 5te Klasse, Historie. Hofendal.
3—4. " " Lydst. Müller.
4—5. 4de Klasse, Regning. Chyregod.
5—6. " " Naturhistorie. Haan.

Mandag d. 20. Juli.

- 8—9. 5te Klasse, Geographi. Schou.
9—10. 4de og 5te Klasse, Naturalære. Schou.
10—11. 4de Klasse, Danst. Hofendal.
11—12. " " Religion. Müller.
2—3. 1ste Klasse, Regning & Geographi. Chyregod.
3—4. 3die Klasse, Lydst. Müller.
4—5. 5te Klasse, Regning & Arithmetik. Chyregod.
5—6. " " Religion. Müller.

Tuesday den 21de Juli Form. Kl. 8 prøves de nye Elever, som ønskes optagne i Skolen.

Onsdag den 22 Juli Form. Kl. 8 holdes Sang-prøve og Dnsflytning.

Skolekommissionen.

Noter

1. Vejle byråds forhandlinger fra 1910 og andre år er trykt og findes på Biblioteket i Vejle.
2. H. A. Krarup var bestyrer for den i 1865 oprettede Privatskolen i Vejle, senere betegnet Latin- og Realskolen i Vejle, Vejle højere Almenskole, Vejle kommunale Gymnasium, Rødkilde Gymnasium. Med Hornstrup og Høien menes landsbyskolerne i de to omegnskommuner. Søndermarken er den i 1870 oprettede markskole - landsbyskole - i Vejle kommune.
Fortegnelsen over børn i de forskellige skoler fandtes i Klostergades skoles arkiv.

- Da skolen blev nedlagt i 1978, overførtes arkivsagerne til et kælderrum på Biblioteket. Nu opbevares de i Byhistorisk Arkiv.
3. Skriftets indhold er gengivet efter et eksemplar fra Statsbiblioteket i Århus.
 4. Gamle protokoller fra Borgerskolen, Kirketorvets skole opbevares på Damhavens skole.
 5. Marie Munchs udsagn om skoleinspektør Schou er hentet fra Christine Plovs utrykte erindringer om tiden som lærerinde i Vejle. De findes i Langelinies skoles arkiv. Christine Plov blev ansat i 1902.
 6. I Vejle Amts Avis og Vejle Amts Folkeblad findes artikler i forbindelse med Schous afgang i 1891 og død i 1892.

Af Gesagergårdens og en Gesagerslægts historie

Af Peter H. Katballe

Gesager i Hedensted sogn er i dag et område med en række større og mindre gårde, men for 200 år siden bestod området af én eneste gård, Gesagergården.

Gesagergården er historie, men en historie, der strækker sig tilbage til fjerne tider.

I katolsk tid hørte området som kirkegods under Århus bispestol. Århus domkapitels jordebøger er påbegyndt i 1103 og blev ført i 400 år. Indførslen, hvori Gesager (Gærsakær) nævnes første gang, skønnes at være fra 1300-tallet. Heri læses under Hedensted kirke bl. a.: Item in Gærsakær mark magnum agrum. . . (Ligeledes på Gesager Mark en stor mark. . .).

På reformationstiden blev kirkegodset inddraget af kongen. Hedensted sogn hørte under Stjernholm len, men regnskaberne herfra fra årene 1603–1661

nævner ikke området. Gesager kan følgende på dette tidspunkt ikke være kronegods, men må være privatejet – sandsynligvis fæstegård under en hovedgård.

Fra 1633 kendes to skøder udstedt ved Viborg landsting. 2. februar et skøde udstedt af Knud Rodsteen på Lengsholm til Erik Juell på en anpart i gården Gesager i Øster Snede sogn på 2½ td. 2½ skp. hartkorn. 28. september et skøde fra samme til Niels Wind og jomfru Margrethe Wind til Store Grundet på en anpart i en gård i Gesager Hedensted sogn på 2½ td. 2½ skp. hartkorn.

Selv om de to anparter er af nøjagtig samme størrelse, må det dreje sig om to forskellige parceller, idet den første angives at ligge i Øster Snede sogn – altså vest for sognegrænsen, Gesager å.

I Danmarks første matrikel fra 1664 læses:

<i>Gesagergaard</i>		
(ejer)	(skatter)	(hartkorn)
Højgaard	1 td. smør	14 td. 2 skp
	2 ørter rug	
	1 ørte byg	
	7½ td. havre	
	1 brændsvin	

Gården er altså på dette tidspunkt fæstegård under Højgaard, der hyppigt har haft samme ejer som Store Grundet ved Vejle.

I den såkaldte Nye Matrikel fra 1688 læses:

<i>Gesager Gaard</i>		
(ejer)	(bruger)	Nye Matrikel
obr.:	Mads Jensen	Hartkorn
Gam	nu	Tønder Skp
	Stig Madsen	11 4

Indførslen må vel læses således, at ejeren er en oberst Gam, medens brugerne er far og søn, der i tiden mellem taksationen og protokolleringen har afløst hinanden som fæstere. Arealet er nu udmålt til 11 td 4 skp hartkorn.

Stig Madsens søn og efterfølger Mads Stigsen, født ca. 1693, blev i 1731 gift med Karen Michelsdatter født i Løsning og døbt sammesteds 28. juni 1713. I 1741 døde Mads Stigsen og Karen giftede sig igen i 1742 med Anders Jensen Bisgaard, der dermed blev mand på gården.

Anders Jensen Bisgaard var en mand med stolte aner og store drømme. Hans slægt stammede før 1500-tallet sandsyn-

ligvis fra lavadelsslægterne Grøn og Gjødesen. Til anerne hører endvidere herredsfoged Thomas Mikkelsen Dal i Vinten, selvejer til 14½ td. hartkorn, og dennes sønnesøn, herredsfoged og birkedommer Thomas Pedersen, der havde Tamdrup Bisgaard i fæste (derfra vel navnet Bisgaard). Thomas Pedersen var gift tre gange. I tredje ægteskab havde han datteren Inger Elsebeth, opkaldt efter hans to første hustruer. Inger Elsebeth var Anders' mor. Han fødtes i Kalhave og blev døbt i Hornborg kirke den 9. december 1714. I 1742 ægtede han som sagt enken på Gesagergård og overtog gården.

Med så stolte aner var det ikke unaturligt at drømme om og arbejde for selv at skabe et gods. Gesagergården havde på forhånd en særstilling i sognet, idet den som »enstedsgård« var placeret som en selvstændig enhed udenfor landsbyfællesskabet. I perioden fra 1730 til 1744 var dens ejer den danske konge. Kongen handlede kun bøndergårde i bundter. I salgsdokumentet i 1744 står: »Med Godset følger de paa Gaardenes Grund staaende Huse og vornede Sønner samt Jagtrettighed efter Loven«. – Vi befinder os under stavnsbåndet, og bondesønner var en slags inventar.

Anders' første mål har naturligt nok været at blive selvejer, og han blev det efter 15 år, idet han i 1757 på auktion køber gården med jordtilliggende på 11

tdr. 4 skp. 2 fjk. 1 alb. for 1238 rdl. 1 mk. 13 sk. 10 år efter nåede han et nyt mål, idet han køber landsbyen Rimmerslund. I skøde- og panteprotokollen for Viborg landsting i 1767 læses:

»Underskrevne Jochum de Lichtenhielm til Merringgaard, Hans kongelige Maits Cancellieraad, bekiender hermed og for alle vitterlig gjør at ieg have solgt og afhændet, ligesom ieg og hermed fra mig og mine arvinger til Anders Jensen Bisgaard i Giesager og hans arvinger, aldeles sælger, skiøder og afhænder følgende mit Jordegods i Stiernholm Amt, Hatting herred, Hedensted sogn og Rimmerslund Bye, nemlig...«.

Af indførslen fremgår, at købet drejer sig om fem gårde og syv huse (dvs. husmandssteder) på i alt 14 tdr. 1 skp. 1 fjk. 1 alb., som i alt yder 45 rdl. 1 mk. i landgilde. Som pant indsættes både ejendommene i Rimmerslund og Gesagergården.

Anders Jensen var nu selvejer over i alt 25 tdr. 5 skp. 2 fjk. 1½alb. Købet var dog kun muligt ved stor låntagning. Anders lånte af assessor Schmidt i Horsens 1500 rdl. til fire pct. i rente og satte hele sit gods i pant som første prioritet. Pantebrevet er underskrevet på Gesagergård den 26. april 1767. Anders kalder i pantebrevet sine besiddelser for »mit frie og frelst tilhørende jordegods«, et udtryk, der strengt taget kun bør anvendes om skattefri adelsgoods. Dette lån var imidlertid ikke tilstrækkeligt. I 1774 måtte Anders låne 500 rdl. af Søren Vilstrup i Klaks Mølle og satte i

den forbindelse sit gods som pant på anden prioritet.

Anders var således tynget af stor gæld, men han krævede, at man viste ham tilbørlig respekt. Det førte til strid om kirkestoleplads i Hedensted kirke.

Hedensted kirke hørte under Århus domkapitel fra 1297 til den store inddragelse i 1660, hvor kirken kom under kronen. I 1686 blev kirken solgt til herren på Tirsbæk, Steen Bille, og kirken forblev under Tirsbæk gods til 1801.

Mens Anders sad på Gesagergård residerede fra 1756 det berømte (eller be-rygtede) par Maren Loss og Jørgen Hvass på Tirsbæk. De restaurerede på enestående vis Engum kirke, og i 1759 tog de fat på Hedensted kirke. Alteret og prædikestolen blev sat i stand og stolene i kirken blev udskiftet. Døbefonten blev flyttet fra sin gamle plads i tårnet til koret. Det drejede sig med andre ord om en omfattende restaurering. I den anledning forfattede Jørgen Hvass en stolestadeinddeling for at hindre og forebygge »Confusion og uorden, som forhen har været, da enhver søgte sæde«.

Stridigheder om kirkestolene hørte tiden til. Før reformationen var kirkestole en undtagelse bortset fra gejstlighedens stole i koret. Christian den Anden befalede i sin gejstlige lov, at hvor stole fandtes i kirkeskibet, skulle de fjernes. Med reformationen fulgte stole og stoleinddeling for menigheden. Ofte var stolene ganske vist, som prædikestolen,

kun beregnet til at stå i – det væsentlige var, at de afgrænsede den enkeltes plads i kirken. Reformationsbiskoppen Peder Paladius prædikede for ungdommen nederst i kirken om det herlige i, at de engang som fromme dannemænd og dannekvinder kunne nå frem til de fornemme stole højt oppe i kirken – det højest opnåelige, før man flyttedes til kirkegården. Kort efter enevældens indførelse i 1660 udstedte regeringen en rangforordning med meget fin gradinddeling. Denne rangforordning sås nu først og fremmest i kirkerne. Stolene og stoleinddelingen var ønsket og befalet fra højeste sted.

Menigheden inddelte nu kirken i et kors, idet mænd sad mod syd (sværdsiden) og kvinder mod nord (spindesiden) og idet nord- og sydside igen var delt i hver to dele, idet gifte sad foroven, ugifte forneden som et tegn på lutherdommens forkastelse af cølibatets velsignelse. Indenfor hver afdeling var rækkefølgen på landet: Herremand, præstens husstand, gårdmand, husmand og nederst den fattige »inderste«, som var jordløs. Også i den enkelte stol fandtes en rangorden, idet fornemste plads var ved midtergangen.

Der forekom masser af stridigheder og håndgemæng i denne forbindelse – ikke mindst blandt kvinderne. Mange bøder faldt, fordi kvinder hev hinanden i håret og Fyns Landemode forordnede, at ved stridigheder mellem dannekvinder og

piger skulle kirkeværgen klare sagen ved hjælp af ansete mænd. En adelskvinde blev dømt for under prædiken at have »ladet sine Jomfruer og Børn gå ind i Præstekonens Stol og træde hende blå og blodig!« Mange stridigheder gik helt til landstinget – ja, i Hedensted sågar helt til kongen.

Anders Jensen Bisgaard blev nemlig i Jørgen Hvass' inddeling flyttet fra 7. til 14. stol fra alteret. Før inddelingen havde en del kvinder, deriblandt Anders' hustru, haft plads i gamle stole i koret, men nu blev også hun flyttet til en plads midt i kirken. Det fandt Anders sig ikke i som selvejer af bl. a. den største gård i sognet.

I Århus bispearkiv findes to kongebreve om striden i Hedensted.

Det første lyder som følgende:

Os elskelige, Høyædle og Velbyrdig Hr. Oluf Borch de Schousboe, Ridder, Vores Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift og Amtmand over Haureballegaards og Stiernholms Amter, og velædle og Velærværdig Hr. Peder Hygom, Biskop over bemeldte Aarhus Stift. Frederich den Femte af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst. Vor synderlig bevaagenhed tilforn! Af din Stiftsbefalingsmand de Schousboes til Os indgivne allerunderdanigste Forestilling have Vi ladet Os foredrage, at, efter at Os elskelig Jørgen Hvass paa Tiirsbech, Vores Cancellie-Raad, hafde ladet den ham tilhørende Hedensted Kirke i Stiernholms amt inden og uden fuldkommen reparere og udpynte, og ved saadan Reparation gjort den forandring inden i Kirken, at hand har ladet borttage nogle gamle Qvind-folke-Stoele,

som stoad i Choret paa Alter-Gulvet, og i deres Stæd sat Daabens Font, der tilforn stoad i Taarnet over en gammel forfalden Begravelse, hvilken med Ejerens Tilladelse er bleven opfyldt, saa og igien ladet forfærdige og opsætte andre Stoele, samt alle Kirkens Stoele, Alteret og Prædikke-Stoelen sætte i god Stand og male, med videre udpyntning, og bemeldte Cancellie-Raad Hvass derefter hafde forfattet en Stoele-Inddeeling, hvorefter Gaard-Mændene, Huus-Mændene, Inderster og de unge Folk i Meenigheden kunde viide at søge sin tildelte Stoele har en Eyendoms Bonde navnlig Anders Jenssen i Giesager declareret, at hand med denne Inddeeling var misfornøyet og ikke ville holde sig den efterrettelig, saasom hand tilforn hafde haft sit Sæde i den 7de Stael fra Alteret, og nu er anviist i den 14de, og hans Koene, som sad i de Stoele paa Altergulvet, ligeledes er needflyttet lige overfor Kirke Dørren, og derforre paastaaer, endnu at beholde sit Stæde i den 7de Stael, og hans Koene, at have et af de øverste Sæder i Kirken; Desaaersag Cancellie-Raad Hvass, for at dæmpe et Slags Viitløftighed, som af saadan Bønders Paastand kunde ventes, haver indsendt den forfattede Stoele-Inddeling til din Approbation, hvilket har anlediget Dig, at lade denne Dispute undersøge, da det er befunden, at Cancellie-Raad Hvass med stoor Bekostning har ladet Kirkens Ziir samt Præstens og Menighedens Bequemmelighed, og at hand, ved den giorte Inddeeling, har villet hindre og forebygge den Confusion og U-orden, som forhen hafde været, da enhver har søgt Stoele-Stæder, ligesom Dem selv got syntes; Efter hvilke foranførte Omstændigheder, og til viitløftig Proces at forkomme, Du allerunderdanigst haver indstilt denne Sag til Vores allernaadigste Resolution; Thi er i anledning Din Stiftamtmand de Schousboes allerunderdanig giorte Forestilling, hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I paategner Eders Approbation paa den forbemeldte forfattede Inddeling, som da skal være og blive den Regel og Rettesnor, hvorefter Menigheden skal søge de Dem ved Inddelingen anviste og tildelte Stæder; Dog at fornævnte Anders Jensen i Gies-

ager og Hustrue faaer lige saa god Stoele Stæde i Hedensted Kirke, som de hafde tilforn; Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette, og vedkommende sligt, til Efterretning, at tilkiendegive; Befalende Eder Gud; Skrevet i vor Stad Flensborg den 2den Juni Anno 1759.

Under Vor Kongelig Haand og Signet
Friederich R.

Trods de mange og højtidelige ord anviste kongebrevet ikke nogen klar løsning. Anders Jensen kunne med nogen grund anse sig som sejrherre, og dette understregede han ved hårdnakket at benytte sin gamle stol trods herremandens og præstens løsningsforsøg. Sagen gik endnu en gang helt til tops, og endnu en gang ses det fantastiske, at kongen fandt sagen værdig til endnu et omfattende kongebrev et år senere.

Brevet har samme adressering som det første og lyder videre:

Frederik den Femte af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst.

Vor besynderlig bevaagenhed tilforn! Udi en til Os indkommen Memorial haver Os elskelig Jørgen Hvass paa Tiirsbech, Vores Cancellie-Raad, allerunderdanigst andraget, at I, i følge Vores til Eder under den 2den Juni udi næstafvigte Aar ergangen Allernaadigst Rescript, angaaende, at paategne Eders Approbation paa en af bemeldte Cancellie-Raad Hvass forfattede Stoele-Inddeling i den ham tilhørende Hedensted Kirke, dog at Anders Jenssen i Giesager og Hustrue faaer lige saa god Stoele Stæde som forhen, have approberet denne Inddeeling, dog med de Vilkor: at, siden Anders Jensen Bisgaard i Giesager, beklager sig at være kommen for langt ned i Kirken frem for tilforn, og Sognepræsten har tilbudt ham sine Karles og Pigers

Sandsøderes Høvel, Heri, Senate,
 af Givde Raad, Konge til Stumme
 og Konge til Rindes og Gølfed, Gølfed
 indt. Hæder, Gølfed, Rosmand og Gølfed,
 Pan, Gjæver indt. Oelkuborg og Salmaa,
 Tanst.

Sor hvedelig Ommanget tilkom! (Ede
 an til indt. indkomne Memorial Indt. Oe
 ystelig Sorgen Hvas gaa Fierobich, (Kong
 Cancellie, Kund, alle ommeke danig, indt. anget,
 at G. i Solgd Konge til Gølfed indt. G. I den Indt.
 indt. uskapngit. Hvas angaget indt. anget,
 sigte Rescript, angaget, at gaa anget
 indt. anget angaget gaa anget indt. anget,
 cellie, Kund Hvas kongeliche Rosel. Indt.
 indt. anget i den Indt. indt. anget Hedensted
 Kirden, dog at Anders Jensen i Givger og
 Gølfed Hvas liget an get Rosel. Indt.
 Pan kongen, Indt. approbet indt. anget.
 indt. anget, dog indt. indt. anget, at, indt. anget.
 Oer Jensen Biegaard i Givger, indt. anget
 sig at paa Komman kong Kongen i
 Kirden kong kong kong, og kong kong kong
 Indt. indt. indt. Indt. kong kong kong kong kong
 kong kong kong kong kong kong kong kong kong
 kong kong kong kong kong kong kong kong kong
 kong kong kong kong kong kong kong kong kong
 kong kong kong kong kong kong kong kong kong

Stoele, der, som de næstøverste, ere ligesaa gode, som de hand havde, førend Forandringen og Inddeelingen skeede, saa skal bemeldte Anders Bisgaard og Hustrue, saavel som de, der nu have Stoele Stader med dem, have Sognepræstens Karles og Pigers Stoele, tegnede N^o2, og bemeldte Karle og Piger de Stoele, disse have haft. Men, uagtet saadan Resolution som er bleven forkyndt, skal hand dog vedblive at gaa i den Stoel, som hand havde, førend Stoelene bleveombyggt, hvilket skal forsaarsag en ikke liden Confusion og Forargelse; Desaaarsag bemeldte Cancellie-Raad Hvass allerunderdanigst haver begiert, at bemeldte Anders Bisgaard i Giesager maatte blive tilholdt, enten at søge den Stoel, som ham af Eder er tillagt, eller og den Stoel hannem efter Inddeelingen er udlagt, under vilkorlig Straf; Da som det af den fra Eder herover indhentede Erklæring fornemmes, at Anders Jensen Bisgaard i Giesager herudinden viiser sig modvillig og stridig, saasom hand har faaet lige saa gode Stoele Stader for sig og Hustrue, som hand havde tilforn, og at ingen besværer sig derover; Saa er hermed Vores Aller-naadigste Villie og Befaling, at det skal have sit Forblivende ved foranførte Eders paa Inddeelingen tegnede Approbation, dog uden nogen tvang eller Straf for oftbemeldte Anders Jensen Bisgaard eller andre, om de, ved indbyrdes Føjeligheder, ville lempe sig efter hinanden; Derefter I Eder allerunderdanigst kunde viide at rette, og vedkommende sligt, til Efterretning at tilkiendegive, Befalendes Eder Gud; Skrevet paa Travendahl den 27de Juni Anno 1760.

Under Vor Kongelig Haand og Signet
Friderich R.

Det kan undre, at majestæten gad have med den slags sager at gøre, men grunden var måske, at stoleinddelingen i kirkerne mere end noget andet betegnede det lutherske, enevældige kongedømme. Kongen havde afløst paven som kirkens herre, og i kirkerne sås nu klarere end noget andet sted opbygning

af folket i velorganiserede stænder under kongens embedsmænd og med kongen selv som hovedet.

Det nøjagtige udfald af striden kendes ikke, men Anders har sikkert ikke lidt nederlag, idet der helt op i vort århundrede eksisterede en stiltiende tradition for, at folk fra Gesageregnet sad øverst i Hedensted kirke, selv om gården var forsvundet for over 100 år siden.

Derimod led han nederlag hvad godsejerdrømmen angik. Lånene har vel tynget for hårdt. Ialfald solgte Anders i 1777 både Gesagergård og bøndergodset i Remmerslund og købte den ni td. store Kielsgaard i Tulstrup sogn.

Anders og Karen fik tre børn. Det yngste, Mads (opkaldt efter Karens første ægtefælle) fødtes i 1759. Mads fik datteren Inger Elsebeth, opkaldt efter Mads' førnævnte farmor. Inger Elsebeth blev, som det senere skal omtales, husmoder på sin bedstefars gård og fra hende stammer Giesagerslægten.

Anders og Karens datter Ellen blev gift i Hedensted med gårdejer Mads Michelsen. Dette fremgår af følgende skifte efter Ellens død i 1781:

Skifte For-Eening efter salig Ellen Madsdatter Gaardmand Mads Michelsens Hustrue i Hedensted:

Anno 1781 den 7de Martii indfandt sig... udi Stervboen udi Heinsted efter sahlig Ellen Andersdatter at foretage en loulig Skiftebehandling mellem den Afdødes Arfvinger, som ere hendes efterlevende Mand Gaardmand Mads Michelsen i Heinsted og hans med den sahl afdøde i Echteskab sammenaulede Børn, nemlig:

- 1 Søn Anders Madsen, 14 Aar
- 1 Søn Vidrik Madsen, 9 Aar
- 1 Søn Laurs, 2 Aar samt
- 1 Daatter Karen Madsdatter 5 Aar gammel

og vare nærværende Børnenes Morfader Anders Jensen Bisgaard, Ejer af Kilsgaard i Tulstrup Sogn, samt Børnenes Mosters Mand Degnen L Ussing i Stobberup.

Ovennævnte skifte kan have slægtshistorisk interesse, idet Anders muligvis gennem Ellen har efterkommere på Hedenstedegnen.

Som ovenfor nævnt solgte Anders Bisgaard Gesagergården i 1777.

Køberen var brigader William Halling til Williamsborg i Daugaard, svigersøn til Jørgen Hvass og Maren Loss. Det er sandsynligt, at han bortfæstede gården til Jørgen Hvass' broder, Peter Christian, der tidligere havde været forpagter på Skjerrildgård. Peter Christian ægtede i 1763 Maren Loss' søster Mette Cothanna. De to familier var med andre ord dobbeltvogrede. Mette hviler på Hedensted kirkegård. Op ad Hedensted kirkekors nordvæg står nemlig en gammel ligsten af hvis indskrift man kan tyde følgende:

Her gemmes støvet af
METTE COTHANNA LOSS.
 Hun var født i Horsens den 22. januar 1724,
 blev det under hendes ægteskaber
 det første med
 Herr Christian Olesen Fløye,
 det andet med
 Herr Peter Christian Hvass
 forundt at blive moder til 3 sønner og 5 døtre. . .
 (den øvrige indskrift er ulæselig, men
 det vides, at Mette med Peter Christian

Hvass blev moder til en søn og to døtre).

Peter Christian havde som sagt tidligere været forpagter på broderen Jørgens gård, Skerrildgaard, som i 1767 blev solgt til kaptajn Hans Helmuth v. Lüttichau. Der råder dog usikkerhed om, hvem der egentlig residerede på Gesager efter 1777 idet godserne Williamsborg og Tirsbæks jordebøger angiver, at Gesager i årene 1780-90 var bortforpagtet til »Mons. Ms. I. Hvass« - en tredje broder Jens, der var præst og efter sigende en lystig bægersvinger. En del af tiden mellem 1777 og 1791 havde Peter Christian dog åbenbart haft sin residens på Gesagergård. I 1790 døde nemlig Mettes ældste søn og af skiftet fremgår, at et stålsignet udleveredes til afdødes moder, »Md. Hvass i Gjesager«.

I 1791 afgik P. C. Hvass ved døden og herren på Williamsborg delte nu Gesagergården i to. Den sydlige del tilfaldt Hans Friis, hvis efterslægt stadig lever på egnen. Den nordlige del, centreret om den oprindelige gårds bygninger, tilfaldt Søren Nielsen (Møller) ved følgende fæsterbrev:

»Jeg, Johan Frederich Schmidten til Williamsborg stæder og fæster herved til Søren Nielsen det halve af Gjesager-gården, således som han og hans nabo Hans Friis, have delt bygning og ejendommen imellem sig, indtil jeg får i sinde ved landmåler at lade jorden skifte og dele, stående for hartk. ager og eng 5 td. 6 skp. alt således, at han i sin livstid må nyde, bruge og i fæste beholde samme, når han opfylder følgende conditioner:

1: Opfylder fæsterne en for begge og begge for en den med Md. Hvass indgåede akkord i alle poster, således at ingen billig årsag kan blive til klage.

2: Betaler årlig til sine rette tider uden nogen restancer alle nu påbudte, eller herefter allernådigst påbydende ordn. eller ekstraordn. skatter og påbudder.

3: I landgilde betaler han årlig til hvert års Martini dag sålænge Madam Hvass lever 2 rdl. 3 mk., men efter hendes død 20 rdl.

4: Af hoveri forretter han intet videre end årlig 2 rejser med karl, heste og vogn når forlanges, hver 6 mil eller flere på kortere vej, når samme ej overskrider den bestemte vejs længde.

5: Retter sig i øvrigt efter hans kongl. Majestæts allernådigste love og forordninger, og viser mig den skyldige hørsommelighed. Dyrker og driver sin jord forsvarlig, og intet af den, moser eller heder, til nogen afhænder, lejer, låner, giver eller i anden måde forøder, samt altid holder gårdens bygninger og besætning med inventair i den stand, som det ved syn er ham overleveret og vedhæftede synsforretning forklarer, hvorimod han for indfæstning er befriet.

Når disse poster i alt opfyldes og efterleves forskikkes dette fæstebrev under min hånd og segl at holdes, men i modsat tilfælde er det forbrudt.

Williamsborg den 7. novbr. 1791
Schmidten

Ligelydende fæstebrev er samme dato udstedt til Hans Friis.

På dette tidspunkt var Jørgen Hvass og Maren Loss forlængst døde i armod. Mette Loss levede derimod endnu. Hun var næst yngste datter i en søskendeflok på elleve, hvoraf Maren var nummer ni. Når historien om Maren Loss på Tirs-

Mette Loss's ligsten ved nordmuren af Hedensted kirkes kor.

bæk fortælles, skildres hun ofte som den fattige hønsepige. Mette og Marens far var dog en velstående borger i Horsens, Jørgen Pedersen Loss, og flere af hans børn fik velansete ægtefæller, før Maren blev husfrue på Tirsbæk.

På Gesagergård sad da i 1791 Søren Nielsen, gift med Bodil Nielsdatter Bie, hvis far var fæstebonde Niels Nielsen på Nordbygaard i Lille Dalby. Bodils farfars morfar var herredsfoged Anders Winter på Stovnbjerggård. Anders' hustru, Kirsten Jørgensdatter, var tidligere gift med Laurits Michelsen på Stovnbjerggård. I Store Dalby kirke opfyldes den gamle kvindedør inde i kirken af et stort ligtræ over Laurits Michelsen og dennes første hustru Anne Madsdatter – døde i henholdsvis 1651 og 1644. Bodil stammede altså fra kendte Store Dalby-slægter.

Søren døde i 1813 af tuberkulose, 63 år gammel. Sønnen Jens, født 1796, drev gården videre, mens moderen sad i uskiftet bo. I 1818 giftede Jens sig med en direkte efterkommer af førnævnte Anders Jensen Bisgaard, nemlig den også førnævnte sønne datter Inger Elsebeth. En repræsentant for den gamle Gesager-slægt boede altså igen på gården, men det var vanskelige tider for landbruget efter statsbankerotten i 1813, og efter skifte og deling med moderen og de tre søstre forlader de to stedet i 1823, hvorefter Jens blev selvejerhusmand i Løsning.

Glimt fra Gesager. Den oprindelige Gesagergård lå i forkanten af marken foran ejendommen. På dette sted vil om få år bilerne suse afsted på den jyske motorvej.

Jens og Inger Elisabeths søn, Mads Jensen, blev født på Gesagergård i 1820. Han blev møllersvend og giftede sig i 1845. Han deltog med hæder i treårskrigen 1848–50, blev strejftet af en tysk kugle på sin fødselsdag i 1849. Kuglen opbevares stadig i slægten. Fra 1856 samlede han af diverse jordlodder Skanderup Skovgaard på Skanderborg mark.

Under krigen fik Mads sit fødesteds navn som kaldenavn. I en nekrolog i Skanderborg Amts Avis 1914 omtales han som Mads Jensen Gjesager. Af

Mads' to sønner døbttes den ene Madsen Gjesager, den anden Gjesager. Fra disse to stammer familien Gjesager. (I parantes bemærket findes der en anden Gjesager-familie, der vist oprindelig stammer fra Gjesagergård i Grejs).

Søren Niensens halvgård fra 1791 bevarede de oprindelige bygningers beliggenhed i over 70 år, men i 1862 flyttedes bygningerne bort fra beliggenheden ved Gesager å ca. 100 favn mod øst, hvor nu gården matr. 3A findes.

Begge halvgårde blev i løbet af 1800-tallet udstykket i en række større og mindre gårde og ejendomme og derved opstod det nuværende Gesager.

Eggen var i 1800-tallet påvirket af de stærke jydere vækkelse. Allerede i 1841

oprettedes en friskole af fire familier, nemlig Knud Hansens og Jens Christensens fra Remmerslund og Knud Jensens og Peder Lauritsen Grunnets fra Gjesager. Lærer blev Peder Lauritsen Grunnets 14-årige søn Niels, den senere så kendte Niels Pedersen Grunnet, der i 1885 stiftede »Den evangelisk lutherske frikirke«, der i dag bl. a. har en kirke og menighed i Løsning.

Kilder:

Slægtshistoriske oplysninger m. m. fra C. E. Gjesager, Højbjerg. Hedensted og St. Dalby sognes historie v. Jacob Jacobsen, side 123 flg. Loss v. A. E. Bryndum. Vejle amts årbog 1924, 2. halvbind, s. 296 flg. Herredsboek (Hedensted sogn) fra 1772. Århus bispearkiv. Korrespondance, Hedensted sogn. 1759-60. Tirsbæk af Marius Hansen. Vejle Amts Årbøger I, 1923. Troels Lund: Dagligt liv i Norden i det 16. århundrede. Bind VI.

Fra krisen mellem krigene

Træk fra fredericianske nødforanstaltninger under den ulykkeligt store arbejdsløshed i mellemkrigsårene

Af Axel Petersen.

I vinteren 1932-33 kulminerede arbejdsløsheden i Danmark med over 40 pct. af samtlige arbejdsløshedsforsikrede; for hver 3 mand, der var i arbejde, var der altså 2 mand uden beskæftigelse.

Ved sammenligning med senere krisetider med forholdsvis høje ledighedsprocenter skal man retfærdigen have for øje, at langt den overvejende part af de ledige i trediverne var familieforsørgere med hjemmearbejdende husmoder og børneflokk.

Siden da er der som velkendt sket det, at kvinderne i stort tal er bleven medarbejdere i erhverv uden for hjemmet og samtidigt desværre en betragtelig del af den store arbejdsløshedshær.

Og det har medført, at mange ledige, som modtager understøttelse, er gift med/samlever med et menneske, der er i arbejde eller eventuelt selv modtager dagpenge som arbejdsløs.

Samtidigt var understøttelsen i sin tid kun ca. en trediedel, når omregnes til 1985-tal, af de satser, der i dag er gældende.

Længden af den periode, som den ledige dengang kunne hæve understøttelse i, var en ringe brøkdel af det, der er mulighed for i vore dage.

Arbejdsløshed var derfor en langt alvorligere

økonomisk belastning dengang end under senere kriser.

Den psykiske belastning dengang som nu ufortalt.

Dengang måtte mange, efter at have opbrugt den småt tilmålte understøttelse, henvende sig til det offentlige om hjælp. I første omgang gik vejen til den kommunale hjælpekasse,¹⁾ den såkaldte frie fattigkasse, for at søge støtte, så man i alt fald for en tid kunne undgå den frygtede fattighjælp,²⁾ den med tabet af borgerlige rettigheder.

På nødhjælpsarbejde med Kuk-Hans og andre gæve kammerater

Efter nedskæringerne i 1927³⁾ kunne en maler – det var jeg dengang – kun få i alt 70 dages understøttelse pr. år (vinterhalvår) og kun tre år i træk. Når man havde opbrugt alle 3 gange 70 dage i 3 år, så havde man karensår helt uden dagpenge fra arbejdsløhedskassen. Og

Fredericia teglværk 1925.

en malersvend skulle være mere end heldig for ikke at skulle gå uden arbejde fra begyndelsen af november til hen ad påske, altså en fire til fem måneder, så de sølle 70 dage – knap tre måneder – forslog kun småt og blev naturligvis opbrugt alle tre vintre på stribe.

Og så faldt man for bestemmelsen om et helt karensår.

I et sådant karensår måtte jeg gå den tunge gang til hjælpe-kassen. Jeg var endnu ugift, så taksten var på 10 kr. pr. uge. Det var 9 kr. hjemme til kost og logi og en krone til mig selv til fire pakker Flag.⁴⁾

Der blev sat jordarbejder i gang for langvarigt arbejdsløse. Efter tur blev vi udloddede til 3 dages arbejde til gæl-

dende arbejdsmandsløn. Det lunede da lidt omkring økonomien.

En skønne dag var jeg udtrukken.

Vi stillede 12 mand en mørk og kold og klam vintermorgen på teglværksgrunden ved Vasebakken, der hvor nu banegården og Vasegårdsbygningen ligger over for hinanden.

Fredericia teglværk 1925

Teglværket sådan som jeg dengang forsøgte at gøre et maleri ud af det. Bagest i billedet ser man vejtræerne langs den daværende Vejlevej, nu Vesterbrogade (uheldigt navn). Bygningen ude ved vejen har hørt til – mener jeg – Vase-møllen, en hollandsk mølle, der på det tidspunkt var brudt ned. De øvrige bygninger på billedet var dele af det da forlængst nedlagte teglværk. De fjernedes i 1926.

I sine velmagtsdage, inden leret slap op, præ-

sterede teglværket efter annonce af 1899 fra den daværende ejer H. Nielsen & Co.: »Røde Facaden - Formsten - 6 Tommer Sten - Flamme og Brøndsten«.

Vort arbejde bestod i at afgrave bakker, som den der ses i højre side af billedet ovenfor, og køre jorden på tipvogne⁵⁾ ved håndkraft ad lange tipspor hen til underlag for en kommende gade fra den projekterede banegård til gennemskæringen ved Sjællandsgade, altså den nuværende Jernbanegade forbi højhusene, museet og det udflyttede Fredericia Hospital.⁶⁾

Der var 4 tipvogne, og der hørte tre mand til et vognsjak, en der gravede fra oppe i brinken, og to der læssede og kørte og ved vejs ende tippede vognen.

Der var efterhånden en del ledige, der havde været med på dette nødhjælpsarbejde mange gange, deriblandt også nogle fuldbefarne banebørster.⁷⁾ Det var svært for en ny mand at holde trit. Man havde lavet en slags akkordaftale. Når de første elleve vogne var kørt ud, måtte vi holde middagspause. Det var gerne ved godt ellevetiden. Efter pausen skulle 6 vogne pr. sjak være ude, så kunne vi lægge an til fyraften. Det blev gerne sådan godt og vel almindelig borgerlig eftermiddagskaffetid.

Alle 4 vogne i rækken skulle hver gang være læssede med top, inden vogn-toget med arbejdsformandens velsignelse kunne sættes i gang. Og ve de stakler, der havde svært ved at få vognen fyldt

hurtigt nok, dette her gjaldt akkorden!

Det var ikke heldigt med to svæklinge ved samme tipvogn, og det kunne let forekomme. De der var »gamle i tjenesten«, en slags faglærte nødhjælpsarbejdere, søgte sammen to og to, så kunne de uøvede og mindre robuste prøve at klare sig med hinanden så godt, det nu var dem muligt. Der var en dag en lille splejs af en slagter, der var ved at gå i gulvet, så klein han var. Ved fyraften var hans hænder helt blodige af at holde på skovlskaffet. Sølle fyr!

En rigtig makker

Det blev min lykke, at jeg straks den første dag blev sat i sjak med »Strygeren«. Han var knokkelstærk og mangeårig velbevandret banebørste. Han viste mig allerførst, hvordan jeg skulle bruge skovlen for overhovedet at få noget jord med op i vognen og ikke bare stå og svinge en tom skovl i luften. Og han sørgede for, at vores vogn var fyldt med top til tiden. Det var ham, der læssede i alt fald de to trediedele af toplæsset. Men han gjorde det uden anstalter og falbelader. Han skulle ikke takkes for det. Han var min makker. Det var sagen.

Han var en førsteklases arbejdskammerat. Jeg har ikke haft bedre fyr ved min side på nogen arbejdsplads.

Men han var ikke en af dem, der almindeligvis regnedes for samfundets gode børn, i hvert fald ikke i mit barn-

domshjem. Han bandede næsten lige så voldsomt og rigt varieret som en galhovedet svend, jeg engang hørte herse med en forfjamsket læredreng.

Min makker, Strygeren, skulle omgås det sjette bud noget lemfældigt, efter hvad de andre påstod, når hans levevis sådan med en vis beundring drøftedes mand og mand imellem. Jeg kom nu kun til at kende ham ude på arbejdspladsen, og der var han en eksemplarisk makker, hvad han så ellers foretog sig efter fyraften.

Man sagde også, at han »strøg« gaden, når han gik hjem fra arbejde, deraf navnet Strygeren. Og strygningen bestod i at gå fra dør til dør og bede om lidt til mad og natlogi. Han kunne jo nok se temmelig nedbrudt og forarmet ud, når han stillede sig an. Og så i det slidte og beskidte arbejdstøj sådan lige fra arbejdet i det fedtede ler. Man sagde, at han fint kunne indkassere fornøden kapital til nødtørftig afhjælpning af en normal fyraftenstørst.

Han kunne så nok fortælle næste dag, at den havde været høj i aftes, men han var alligevel arbejdsfähig fra morgenstunden.

Han rangerede nok ikke højt i almindeligt omdømme. Han står højt på listen hos mig, den over rigtige kammerater. Jeg så ham aldrig siden den vinter. Heller ikke ved senere deltagelser i nødhjælpsarbejder.

Han må hurtigt have rystet Fredericia-

støvet af støvlerne og søgt andre strygemulige himmelstrøg.

Jeg var ham ellers megen tak skyldig.

Vi var i øvrigt et blandet hold på denne arbejdsplads.

Der var »frelsermanden«.⁸⁾ En rolig, stilfærdig fyr, der passede sit job og ikke lod sig gå på af, at de andre den første morgen sang frelsersange og hallelujadede omkring ham. Så det drilleri holdt hurtigt op.

Så var det helt anderledes med »Kuk-Hans«. Hos ham havde de bedre held med sig. Man sagde, at han engang havde været kanonfotograf,⁹⁾ heraf tilnavnet Kuk. De kunne gøre ham splittertosset, når de kukkede bag hans ryg. Han sprang ned fra brinken, hvor han havde sin plads, og dansede rundt, og der hvor han vendte ryggen til, der sagde det kuk.

Han gik fuldstændigt amok. Arbejdsformanden måtte tale donner, og så faldt der for en stund ro over gemytterne. Der var dog optræk til tumult flere gange i løbet af dagen, når kukkeriet tog overhånd, og Hans tabte besindelsen.

En anden særpræget skikkelse var en ikke helt ung mand, de kaldte »Tjærekresjan«. Han var tjæremand om sommeren. Han kørte da rundt med en lille bil med kort varelad og tjærede tage på gårdene. Han talte også et kraftigt og saftigt sprog. Og det var sære ting han underholdt med i kaffepauserne, sådan

bl. a. om hvordan man med passende sjat petroleum i tjæren kunne skaffe bonden et paptag, der strålede som ny-lakeret, indtil bonden havde betalt, og nok også til det regnede første gang efter påsmøringen. Han gjorde lykke med sådanne vist temmeligt overdrevne historier.

Han fortalte med et bredt grin, at han aldrig havde taget mere for at tjære et tag, end det beløb han havde aftalt forlovs med bonden inden arbejds påbegyndelse.

De andre sagde, at der på hans tjærevogn stod Tjærekompagniet, Vogn nr. 12. Han havde kun den ene vogn og havde aldrig haft anden, sagde de. De antydede også drillende et eller andet om vejvæsenets tjæretønder langs vejene. Han bandede bare og grinede og slog kors for sig.

Kuk-Hans kom jeg senere på nærmere hold, da jeg kom til at bo i samme kvarter som han. Og jeg kom til at sætte pris på ham. Han var nok noget naiv, men han var nu god nok.

Han drev efterhånden lidt svineavl. Til opfodring af dyrene indsamlede han husholdningsaffald rundt i byen på en enspændervogn med en lille islænderhest for.

Ham har jeg haft mangan god og morsom snak med.

Sine første smågrise havde han købt hos en slagter, der stod på torvet. Handelen var sket dels kontant, men især på

afbetaling. Nu havde han nok ikke handlet sig til særligt gode grise, i alt fald døde de alle tre i løbet af meget kort tid. Så ville Kuk-Hans ikke betale restbeløbene. Han følte sig rigtig godt snydt.

Sagen endte for retten. Her blev Hans dømt til at betale slagteren det i sin tid aftalte beløb. Nogle mennesker, der havde stået ved siden af under handelen, bevidnede den trufne aftale om købet og prisen og betalingsmåden.

Hans refererede sagen om vidneafhøringen således for mig: »Å så ka do tænk dæ, makker, de var arbejdere lisom dæ å mæ, å så står di sgu å virner imo mæ!«

Engang havde jeg købt et læs hestegødning til haven. Jeg var nok bleven taget lidt ved næsen. Der var rigeligt med halm og opfejning og lidt langt mellem hestepærerne.

»Hør makker,« sagde Hans, »de er sgu noe lort, de mog do der har kjøvt.«

Kuk-Hans var ikke så ringe endda. Han var et godt og morsomt bekendtskab og i virkeligheden et hjertevarmt menneske.

Fagligt kursus for ledige malere

En slags betalt (ufrivillig) frihed til uddannelse

Tredivernes arbejdsløshedskrise ramte særligt hårdt i byggefag som f. x. malerfaget, der jo i for-

Sprøjtetekursus 1953.

vejen som sæsonfag normalt måtte regne med flere måneders ledighed i vinterhalvåret. Under krisen var mange malere allerede ledige fra sidst på sommeren.

For dog at bruge lidt af den lange lediggang til noget, der dels kunne betyde en afveksling i den daglige trummerum og dvaletilstand, og samtidigt hjælpe til større kendskab til de nye materialer og metoder inden for faget, fik fagforeningen i samarbejde med Teknologisk Institut oprettet et kursus i sprøjttemaling.

Påsprøjtning med cellulosemaling var dengang det sidste nye i malerfaget.

Som værksted og teorilokale lånte vi hos den stedlige garnison en barak ved kommandogården i Gothersgade, der hvor byens nye rådhus i dag er beliggende.

Undervisningen bestod først og fremmest af selve sprøjteteknikken og materialets behandling. Herudover var der 3 dage med gennemgang af farvekemi og opløsningsmidler og tre dage med farvesammensætning og endelig tre dage med opmåling og arbejdsregning.

Malermesteren, som var lærer i det rent håndværksmæssige, var velegnet til det job. Arbejdet gik med liv og lyst. Alle gik vi helt og holdent ind for sagen. Der var højt humør i den store barak. Ved de øvrige fag, der nærmest havde karakter af forelæsninger, var interessen temmelig slap. Især da hos forelæseren i opmåling og arbejdsregning efter fagets prisliste. Hans undervisning var bestemt

hverken morsom eller inspirerende, for nu at sige det pænt.

Den følgende vinter skulle vi igen have et sådant kursus for arbejdsløse malere. Fagforeningens bestyrelse førte de fornødne forhandlinger med direktør Gregersen fra Teknologisk Institut. Vi sagde rent ud på alle kollegers vegne, at vi denne gang ikke ville have samme lærer som sidste år til opmåling og arbejdsregning. Jeg gjorde på foreningens vegne nærmere rede for vor kritik af den del af undervisningen. Hvis det var en forudsætning for bevillingen af et kursus, at vi udover det rent praktiske kursus skulle have kemi og farvelære, så var vi indforståede hermed, men hvis arbejdsregning og opmåling fik samme form som sidste år, så ville vi overhovedet ikke være med i arrangementet.

Direktøren foreslog os så, at jeg som formand for fagforeningen skulle overtage denne del af undervisningen. Noget letsindigt gik jeg – med tilslutning af min bestyrelse – med hertil.

Men jeg fortrød det snart ved nærmere eftertanke de nærmeste dage, efterhånden som sagens alvor gik op for mig. Dog terningerne var kastede, og kammeraterne i bestyrelsen stod bag mig.

Direktør Gregersen antydede, at han formentlig ville komme på besøg ved min undervisning til sin tid.

Kurset kom i gang.

Vi afholdt det denne vinter i den gamle Danmarksgades skole¹⁰⁾ på hjørnet af

Kongensgade og Danmarksgade overfor Trinitatis kirke.

Til den tekniske del havde vi samme underviser som året før, den københavnske malermester. Han var håndværker, han var hyggelig, han var pædagog og i det hele taget en fortrinlig leder.

Under forelæsningerne i kemi og farvelære gik det knap så godt. Timerne sneglede sig trent af sted under meget ringe opmærksomhed fra deltagernes side. De kunne ikke vente til den midt på formiddagen fastsatte frokostpause, men sad straks efter starten om morgenen med kaffeflasken på bordet. Over middag var det ligesådan med eftermiddagskaffen. Vi måtte en gang imellem tage nogle af kollegerne i kraven, når de sad og spillede kort i timerne, ganske vist under bordene, men alligevel. Flere gange måtte vi i bestyrelsen kalde de mest urolige og frække i enrum og tale donner til dem.

Hele denne løsslupenhed under forelæsningerne de 2 gange 3 dage i kemi og farvekundskab havde i høj grad øget min nervøsitet, for hvordan skulle det komme til at gå, når jeg, deres kollega og dus-kammerat, skulle klare mine tre dage som deres lærer, ganske vist med bestyrelsen bag mig.

Jeg bad en stille bøn om, at direktør Gregersen ville holde sig borte i min forestående trængselstid, og at jeg måtte slippe så nogenlunde helskindet fra det

eksperiment, jeg så letsindigt havde kastet mig ud i.

Med angst og indvendig bæven stillede jeg så den første morgen som lærer. Starten blev nu bedre end ventet. Der var pæn ro over feltet. Jeg brugte den første halve dag til ved hjælp af den sorte tavle at gennemgå opmåling af lofter og vægge, døre og vinduer, lister og paneler.

Jeg vovede mig lidt for langt ud med en gennemgang af den mere udviklede opmåling og beregning af oliebeholdere med cirkelrunde buede tag. Sådanne beholdere fandtes jo i stort tal og størrelse på de forskellige olielagre ved havnen i Fredericia.

Det var lige ved at gå galt, de der spidsfindigheder skulle jeg have holdt mig langt fra. Der var lige ved at blive uro i gelederne. Men ellers gik formiddagen da så nogenlunde tåleligt. Jeg måtte avertere frokostpausen, ingen havde – så vidt jeg havde set det – skævet til klokken. Pausens længde blev stort set overholdt.

Over middag opdelte vi holdet i 5 sjak, hver med en udpeget sjakbejs. Vi havde opdelt den gamle skolebygning i 5 områder eller akkorder. Et hold fik selve undervisningslokalet, et andet sjak fik trappegangen, de tre sidste sjak fik hver en lille lejlighed. Der havde tidligere været indrettet husvildeboliger i bygningen, efter at den var kasseret som skole.

Til hvert sjak havde vi lavet en opstilling over, hvad der var tænkt som udført malerarbejde, som altså nu skulle måles op til en arbejdsregning, et akkordregnskab til en tænkt malermester.

Vi havde bestræbt os for, at alle tænkelige behandlinger var med, og at alle tænkelige problemer ville møde opmålerne. Vi havde dengang en temmelig omfangsrig prisliste for akkordarbejde i malerfaget. Nogle ting skulle betales pr. kvadratmeter, andre i løbende mål. Tapetsering betales efter kvalitet og antal ruller. Visse ting skulle betales pr. styk. For vinduer var der en særlig beregnings- og optællingsmåde.

De tænkte arbejdsprocesser var mangelfulde. Vægge var grundede, spartlede, strøgne, marmorerede og lakerede. Træværk var efter alle kunstens regler behandlet fra bunden og slutteligt stafret og lakeret. Døre ligeledes grundigt behandlet og til sidst året som egetræ eller mahogni. Der var trukken streger og malet borter og friser og der var skreven skilte til trappegangen. Og meget andet.

Den fik alle tænkelige behandlinger – sådan i ånden – den gamle ærværdige skole. Den ville være bleven bevaringsværdig, hvis det hele havde været virkelighed og ikke blot og bar fantasi.

Skolen er nu forlængst nedbrudt og erstattet af en stor moderne boligejendom.

Vores plan slog an. Der var en målen

Danmarks-gades skole.

og en regnen og en diskuterer både oppe og nede. Mine bestyrelseskolleger og jeg måtte være alle vegne for at stå til rådighed med råd og anvisninger og forklaringer.

Ingen spillede kort. Ingen drak kaffe i utide.

Jeg måtte højtideligt bekendtgøre både frokosttid og kaffepause. Og jeg måtte til og med også kalde til fyraften, når klokken slog.

Nu bad jeg igen en stille bøn, denne gang om at direktøren fra Teknologisk Institut ville indfinde sig.

Han kom ikke!

Ungdommen under krisen

Særlige foranstaltninger med undervisning og arbejdstræning for de unge langvarigt ledige

Efterhånden som krisen varedede ved og voksede til, opstod der helt naturligt et særligt ungdomsarbejdsløshedsproblem af megen alvor.

Erhvervslivet, der kørte på neddæmpet blus, havde ikke brug for nye arbejdere og kun i meget begrænset omfang mulighed for at antage unge som lærlinge. Så mange unge gik lige fra skolen og konfirmationen ud i lediggang og håbløshed.

Til imødegæelse af denne dybt tragiske udvikling forsøgte man sig med nogle særlige ungdomsforanstaltninger, som kommunerne kunne sætte i værk med støtte fra staten.

Det skete efter en særligt vedtaget lov om beskæftigelse af unge langvarigt arbejdsløse.

I Fredericia tog man straks efter lovens vedtagelse sagen op og satte sådanne ungdomsforanstaltninger i værk.

De første år omfattede loven kun 2 måneders kurser med 8 timer daglig fordelt med en trediedel på undervisning i almindelige skolefag og to trediedele på jordarbejde. Dette arbejde bestod i første omgang af planeringsarbejder i kastlethet,¹¹⁾ hvor man under daglig ledelse af en kommuneformand skabte baner til sport og leg.

Skolearbejdet, der foregik om eftermiddagen, blev varetaget af en ung lærer fra kommunens skolevæsen, en mand der havde særlig interesse for arbejdet med unge.

Efterhånden som flere og flere unge ved 14- eller 18-års alderen gik lige lukt ud i arbejdsløshed og deraf følgende lediggang, fandt man det nødvendigt at sætte 2 hold unge i gang, således at de skiftevis var på jordarbejde og i skole. Det var i 1938.

Til det hold, der skulle have sin undervisning i formiddagstimerne, manglede man nu en lærer, og i socialudvalget fandt man ud af, at det vist var en passende opgave for mig. Der var ikke ledige, uddannede lærere på markedet.

Inden vi skulle starte, satte lærer Niels Chr. Sørensen, som havde stået for undervisningen de tidligere år, og som skulle tage sig af det hold, der skulle gå i skole om eftermiddagen, mig ind i, hvad hans undervisning gik ud på.

Til dansk brugte han Folke Jacobsens¹²⁾ Dansk som Centralfag. Til regning fandt han Ungdomsskolens Regnebog brugbar.

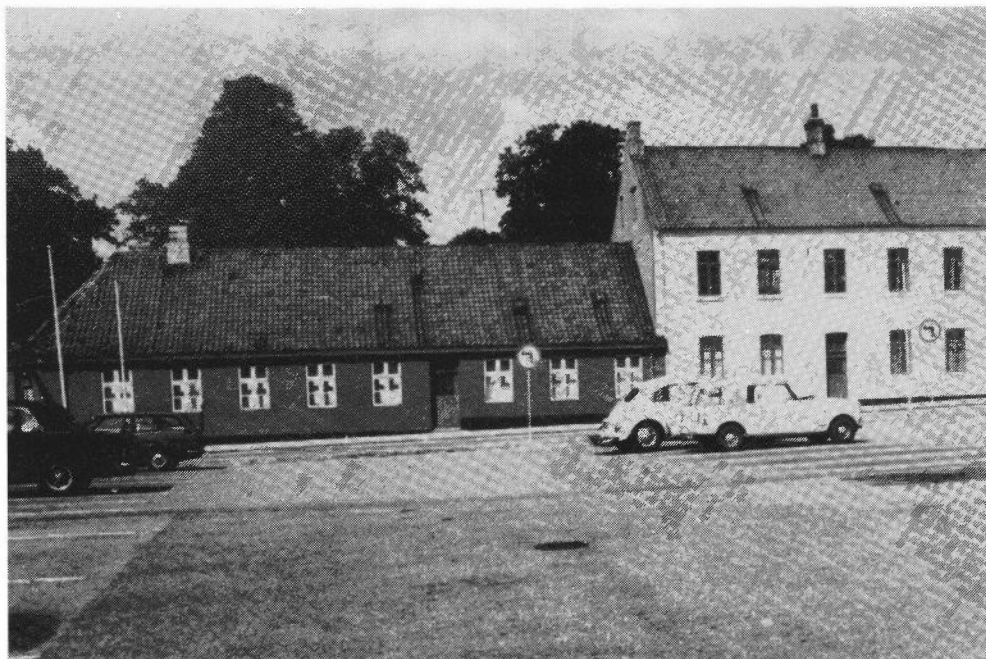
Det denne regnebog arbejdede med var især talbrøker i alle fire regningsarter, bl.a. det med at dividere med en brøk ved at gange med den omvendte.

Nu lå det for mit vedkommende sådan, at jeg meget vel i min skoletid havde lært alle de brøkrekningsspidsfindigheder så at sige til hudløshed. Men jeg havde bare ikke en eneste gang haft brug for disse kundskaber, efter at jeg havde rystet skolebænkens støv af bukseenden. Jeg havde lavet flere akkordregnskaber på større bygninger og endvidere beregninger af arbejdslønnen til tilbud ved licitationer, og det jeg i sådan praktisk arbejde havde haft brug for, det var decimalbrøker og metersystem og ikke talbrøker.

Så dagen før skolen skulle begynde, måtte jeg repetere min børneregnelærdom, og det gik endda, da jeg kom alvorligt i gang med det, thi som bekendt, det man i barndommen nemmer – – –.

Og så stillede jeg da den første morgen på den gamle skole i Vendersgade,¹³⁾ her hvor jeg 26 år tidligere var mødt til min allerførste skoledag, dengang som nu med nogen hjertebanken.

Jeg gik ind i klasseværelset og forsøgte, så godt det lod sig gøre, at se rolig og fattet ud på min vej gennem lokalet hen til hovedbordet.

Vendersgade skole.

De 30 unge mennesker sad allerede på deres pladser. De rejste sig ikke, da læreren kom ind, i stedet lød det omkring mig, »Hva fan er det for en læ'er, det er sgu da en maler«. Og endvidere »Det var satens, ska vi nu lære å male?«

Nå, jeg gjorde som Kræn Konradsen i Hellig Krig hos Jeppe Aakjær, jeg »past paa aa hold mi Kondovitter sammel«, og da jeg vendte mig til de unge og sagde, »God morgen, gutter«, og iøvrigt talte som en arbejdsløs til arbejdsløse, ja så var vi på talfod.

Vi startede timen med Folke Jacobsens dansk.

Til materialet hørte en lille retskrivningsordbog, en god ting syntes jeg, og jeg tog mig straks for at vise de unge brugen af den. Og til den ende skrev jeg alfabetet op på den sorte tavle. Denne uskyldige handling tog, uden at jeg i første omgang anede det, kegler. Det at jeg på stående fod kunne alfabetet udenad fra A til Ø, og så at jeg kunne i sådan en fart tegne bogstaverne, som var de trykte, hvad der jo skulle være en let sag for en skiltekyndig malersvend, det gav min kunnen en ophøjet plads hos mine unge – efterhånden – gode venner.

Iøvrigt kom de to måneder til at forløbe tilforladeligt, syntes jeg. De problemer, der naturligvis måtte melde sig, fik

vi da klaret. En noget urolig ung maler-kollega til mig, der mente at have særligt langt tøj i kraft af det faglige bekendtskab, og som dertil i kraft af, at han var en kendt og beundret bokser, hurtigt indtog en høvdingerolle på holdet, ham fik jeg efter et lykkeligt indfald neutraliseret. Jeg satte ham til at opmåle lokalet og trappegangen og udskrive mig en arbejdsregning på det. Det optog ham helt og holdent. Vi fastsatte behandlinger, som lofter, vægge og træværk trængte til, og det trængte faktisk hårdt i den gamle bygning. Men altså han gik til sagen, og holdet og jeg fik fred til vort arbejde.

Når det hele gik så tåleligt, så tror jeg, at det blandt andet skyldtes, at det, jeg jo nok manglede som lærer, det opvejedes af, at jeg på egen krop og sjæl kendte det at være arbejdsløs, det at jeg på en måde var en af deres egne.

I starten forlystede en af de unge sig med at skyde papirkugler mod tavlen, når jeg vendte ryggen til. Jeg lod uanfægtet og opdagede ved at skele ud af øjenkrogen, hvem synderen var. Efter at vi i fællesskab og enrum havde hittet ud af, at det jo egentlig var for barnligt med de papirkugler, holdt legen op.

En dag i dansktimen stødte vi på ordene hinanden og hverandre. Da jeg stod ved tavlen og gjorde rede for forskellen mellem de to ord og deres betydning,

lød en stille røst fra et sted i skolestuen, »At do da ikke er blevn læ'er.«

Det tog jeg som et skulderklap.

Ikke bare læ'er,
men også arbejdsformand

Året efter var loven ændret, så der nu kunne tilrettelægges seks måneders foranstaltninger med statstilskud. Et hold unge skulle i gang, i alt 25 unge mænd mellem 18 og 22 år.

Man fandt 2 jordarbejder, som de unge skulle tage sig af. Dels en sænkning af arealet ved den da planlagte sidste del af 6. Julivej fra Ydunsvej til Treldevej og en delvis opfyldning af »Kodammen«¹⁴⁾ ved hjørnet af Treldevej og Huslodsvej. Og dels en afgravning af resterne af ravelinen¹⁵⁾ ved volden syd for Prangervejen, der hvor byens brandstation i dag er placeret.

Selv om socialudvalget og stadsingeniøren tog arbejdet med de unge alvorligt, så kneb det noget for de øvrige ledere under den tekniske forvaltning, som trak på skuldrene ad dette »pjattejordarbejde«. De kommunale myndigheder fandt, at arbejdet i marken ikke var taget alvorligt nok, og at det de tidligere år var forløbet temmelig udisciplineret og på bedste beskub.

Man foreslog derfor, at jeg skulle overtage såvel jordarbejdet som undervisningen i de seks måneder.

Det med at lede jordarbejdet sagde jeg

bestemt nej til, det havde jeg absolut ingen forudsætninger for. Stådsingeniøren fastslog imidlertid, at mit arbejde skulle bestå i at sørge for disciplin og rimeligt tempo og et fornuftigt samarbejdsforhold på arbejdspladsen. Den rent tekniske ledelse skulle hans ingeniørassistent og arbejdsformand tage sig af. Og så gik jeg beroliget til bidet.

Det med den tekniske ledelse, det kom nu ikke til at holde stik. Bortset fra den første morgen kom ingeniørassistenten kun det par gange, jeg selv opsøgte ham. Den kommuneformand, som skulle tilse arbejdet og give mig gode råd, han indfandt sig 1 gang, siger og skriver een gang, på arbejdspladsen og nøjedes med at betragte os med et fedt grin.

Men i god tro havde jeg altså påtaget mig den ufaglærte del af arbejdet, som alene skulle have været mit job, tilsynet på pladsen. Nu sad jeg i saksen, jeg skulle også klare rollen som faglært kommuneformand og halvingeniør eller deromkring.

Det gav mig en række besværligheder i starten, at jeg sådan kom til at stå mutters ene midt i min ukyndighed.

Oven i den del af mine bekymringer var der de første dage nogen uro omkring foranstaltningen. En eller anden påvirkning udefra af de unges indstilling til mig og mit job gav yderligere nogen besværlighed, og det gik mig alt sammen lidt på.

Fra visse sider fandt man, at lærerar-

bejde selvfølgelig kun kunne gøres ordentligt af en rigtig lærer. Den modstand, der herfra kom til orde, sporedes sjovt nok helt ind i D.S.U., hvor man ved et møde med H. C. Hansen¹⁶⁾ bad ham tage affære overfor det skandaløse i sagen. Om han så foretog sig noget i sagen, f.x. henvendelse til statens ungdomsudvalg, der forestod ungdomsforanstaltningerne, ved jeg ikke, jeg hørte i alt fald ikke derfra, om socialudvalget har modtaget nogen forespørgsel ovenfra, ved jeg ikke. Forøvrigt tror jeg nok, at H. C. Hansen var eller havde været medlem af folketingets ungdomsudvalg.

Den anden del af uroen kom fra arbejdsmandsside. Bl.a. kom det frem på en generalforsamling i Socialdemokratiet her i byen, hvor man stærkt fremhævede det helt utilstedelige i, at en maler gik og satte højder af og brugte mireværktøj som en rigtig arbejdsformand, ja ligefrem gik og spillede en slags ingeniør.

Det værste af det hele var, at de unge blev drillet med spørgsmål om, hvordan det så gik med ham klatmaler-skolelærer-formanden.

Alt det der skadede i den første tid mine muligheder for at opbygge et fornuftigt forhold til de unge. Men ret snart blev der da ro om vort arbejde. Vi kom på talefod de unge og jeg, vi fik det rart sammen. Og når jeg nu ser tilbage og tænker på denne vinter og disse flinke fyre – og det lærte jeg, at de var, stort

set ind ad en kant alle til hobe— så står dette ungdomsarbejde for mig som en virkelig oplevelse, som jeg i høj grad skylder de unge mennesker tak for.

Arbejde, liv, lyst og humør

Vi startede med jordarbejdet ved 6. Julivej og Kodammen. Den stive lerjord der, som jo netop kendetegner Konde-skæften¹⁷⁾ var hen i november så våd og umedgørlig, at vi måtte flytte til det andet planlagte jordarbejde ved Prangervejen ud for den i sin tid kendte billige skøjtøløberbane kaldet Femøresbanen¹⁸⁾, og her var jorden i de gamle volde som sukkertøj at grave i, sagde de unge.

Da planeringen her var i orden, og vi

De unge ved arbejdet.

nærmede os foråret, blev vi flyttet tilbage til 6. Julivej. Arbejdet forløb nu i det hele taget, såvel i skole som i marken, så tilfredsstillende, at vi efter indstilling fra kommunen med tilslutning fra statens ungdomsudvalg fik lagt en ekstra måned til, så vi i alt kom til at virke 7 måneder.

I det daglige arbejde havde vi det rart sammen både ude i den fri luft mellem vore skovle og trillebøre og inde i det varme skolelokale. Vi holdt denne vinter til på Teknisk skole i Fynsgade. Flere af de unge kom til mig i fortrolighed med deres forskellige store og små

Julefesten.

problemer. Jeg rådede dem så godt, jeg kunne. Ind imellem havde jeg da også held til at råde rigtigt, men der var ting, som jeg ikke kunne klare, eller rent ud sagt, klarede skidt.

Ved juletid havde vi en gevaldig fest i lokalet i Vendersgades skole. Store tegninger og sindrige neurupinervers prydede væggene.

Der var oplæsning, sang og musik og stepdans. Ungdomsarbejdernes vals, der var komponeret af Gerner til tekst af Svend, gjorde fortjent lykke. Jeg tror, Gerner var elev af Lehar. Æren for kunstværkerne på væggene i billeder og digt tilkom Svend, Jørgen, Gerner og Edmund.

Virksomhedsbesøg

I en periode, hvor frosten bandt jorden, så udearbejdet måtte ligge stille, gennemførte vi en række virksomhedsbesøg. Især blev et besøg hos gårdejer Søren Sørensen¹⁹⁾ på Ulleruphøj ude på Nørremarken, en dag ud over de almindelige.

Vi fik hele landbrugsbedriften gennemgået på kryds og tværs. Der blev demonstreret såvel gammeldags som moderne landbrug i gårdens mejeri, stalde og lader. Særlig opmærksomhed samlede sig om det meget moderne mejeri, hvor vi bl.a. så påfyldning af mælkeflaskerne. Hygiejnen var gennemført. En opvisning af malkning med maskine påkaldte stor interesse hos os alle.

Gårdejeren blev for alvor dagens

mand, da han i loen viste os, at han endnu kunne svinge plejlen,²⁰⁾ så det sang i rummet og kernerne sprang.

Besøget sluttede inde i storstuen, hvor kaffebord og hjemmebag stod parat. De unge gjorde god besked ved de gode ting fra fru Sørensens køkken. Og der blev en rigtig god og givende drøftelse om emnet by kontra land, og det med bønderne, der kunne sagtens og alligevel altid klagede sig. Men her var vi kommen til den rette. Søren Sørensen var oprindeligt uddannet som tømrer og havde som ung arbejdet inde i byen, så han havde jo mulighed for at drage sammenligning mellem de forskellige vilkår. Han pegede på, at byen nok betød flere penge og mere fritid, men her overfor fremhævede han de glæder, der var ved at se dyrene trives og ved at følge markens grøde.

Han gav de unge et og andet at tænke nærmere over.

Snekastning

En nat, mens vi endnu havde vor arbejdsplads ved Prangervejen, blev byen fuldstændigt begravet og helt lammet af store snemasser. Al kørende trafik var umuliggjort. Store styrker af snekastere blev sat ind på den næsten håbløse opgave at rydde så meget op i sneen, at nødtørfugt kørsel med brød- og mælkevogne kunne komme i gang. Det var endnu den gang hestekøretøjer, det drejede sig om.

Jeg stod denne vintermorgen – efterhånden som de unge fik sig maset gennem driverne – med 25 raske arbejds-glade gutter. Vejen gennem volden var totalt spærret for enhver form for kørsel, Prangervejen var komplet ufremkommelig. Vi fandt hurtigt ud af, at der her lå en passende udfordring for os. Men ak og ve, da vi havde arbejdet med liv og lyst og munterhed i et par timer, var vores foretagsomhed kommen visse højere magter for øre, der kom nu tilbud fra stadsingeniørens kontor om øjeblikkelig indstilling af denne snekastning, der var forbeholdt en ganske anden faggruppe.

Vi måtte så søge ind i vores skurvogn og fordrive tiden til middag med en diskussion – til tider højlydt – om faggrænser og den slags. Det varede iøvrigt længe, inden byen blev så nogenlunde kørebar mellem tårnhøje snevolde langs renderstenene.

Helt komisk virkede det, at mens byen den dag lå under en lavine af sne, så gik voldmesterens²⁰⁾ arbejdsstyrke, der åbenbart heller ikke hørte til i de rette snecirkler, og kastede sne på opkørselsramperne til volden og på den brede spadseresti oppe på volden. Jeg så nu ingen der denne dag benyttede den så fint ryddede voldsti til en spadseretur. Nå godtfolk havde jo da også nok at se til med at feje for egen dør, og så for resten prøve at forcere de høje snebjerge

og komme frem til deres påkrævede gøremål.

Jeg forstod voldmesterens dilemma. Jeg stod jo selv med en arbejdsstyrke, arbejdsklar, men forment arbejde.

En redningsaktion

En lille fyr på vort hold, Johannes, var skydeskive for de andres drillerier. Jeg måtte af og til lægge mig imellem. Bl. a. når de nu og da råbte: »pas på, Johannes, nu kommer Gydesen, og han tager dig med i brummen«. Gydesen var en hærdebred overbetjent.

En skønne morgen kom Johannes ikke. De andre sagde, at han var da sat i kasjotten. Sagen var, at Johannes for en eller anden vist nok ret alvorlig fædselsforseelse var idømt en efter hans formåen temmelig stor bøde. Og nu var han altså langt om længe indsat til afsoning.

Jeg havde fået en lille klat til overs for ham, og jeg mente, at det var bedst, om han hurtigst muligt kom tilbage til os andre på arbejdspladsen. Altså styrede jeg mine raske fjed til politistationen og arresten på rådhuset i Vendersgade. Og her spurgte jeg de vagthavende, om jeg mod at erlægge hans bøde kunne få Johannes sat på fri fod.

Betjentene frarådede, men jeg stod fast på mit ønske, og efter en lang parlamentaren gik de med til at hente kalorius frem. Jeg forklarede ham, at jeg var der for at betale hans bøde, så han kun-

ne komme med ud til kammeraterne igen. Hans ansigt strålede som en sol. Men der gik en sort sky for denne sol, da jeg videre fortalte, at jeg så ville trække et mindre beløb i hver uge til dækning, idet mine penge skulle betragtes som et lån. Johannes havde allerede været i færd med at løse sit klisterplettede arrestforklæde, nu bandt han det stramt om sig og ville tilbage til cellen og klistre bagerposer.

Et festligt slut

Ungdomsforanstaltningen sluttedes af med en offentlig bespisning på Afholdshotellet. Også ved denne lejlighed havde en af de unge kunstnere været på spil. Et stort maleri fyldte hele endevæggen. Man så her livagtigt gengivet arbejdsgangen med fyldte trillebøre ad lange trilleplanker til Kodammen, hvor børenes indhold hældtes ned over et vældigt mylder af rotter.

Festprogrammet bød på fremvisning af film, dertil radioavis med skudsmål til dem, der i vinterens løb havde henledt opmærksomheden på sig.

Det blev en festeftermiddag af format!

Og så skiltes man. Mange gode, varme håndtryk satte punktum for 7 måneders godt kammeratligt samvær og samarbejde.

Noter:

- 1) *Den kommunale hjælpekasse*: Som afløser for »De Fattiges Kasse«, der var indført i 1856, og hvis midler delvis indkom ved godgørendes private bidrag, gennemførte man ved lov af 1907 »Den kommunale hjælpekasse«, der administreredes af kommunen med støtte fra staten. Den skulle yde hjælp ved forbigående, ufor skyltde trangtilfælde. Den afløstes ved socialreformen 1933 af kommunehjælpen.
- 2) *Fattighjælp*: Offentlig hjælp med retsvirkninger, først og fremmest tab af valgret og valgbarhed.
- 3) *Nedskæringerne 1927*: Under statsminister Madsen-Mygdals regering 1926–1929 gennemførtes en række omfattende besparelser i de offentlige udgifter ved mærkbare ændringer i tjenestemændenes vilkår og ved drastiske stramninger i arbejdsløshedsforsikringen.
- 4) *Flag*: Virginia-cigaretter, »The Flag« i 10 stk.s pakninger (upopulært kaldet ligkistesøm).
- 5) *Tipvogn*: En slags jernbanevogn på smalle spor. Vognkassen kunne ved en særlig anordning vippe (tippe) til en af siderne, så den pålæssede jord kunne væltes ud på det ønskede sted (ude på »tippen«).
- 6) *Fredericia Hospital*: Fribolig oprettet 1749 for fattige, syge og skrøbelige mennesker. Oprindeligt opført i Dronningensgade overfor Trinitatis kirkegård. Hospitalet måtte i 1938–39 vige pladsen for en udvidelse af Bülow's kaserne, og henflyttedes da til Jernbanegade overfor Fredericia Museum.
- 7) *Banebørste*: Jordarbejdsmand ved jernbaneanlæg. Børsterne i sjak af passende størrelse flyttede med fra sted til sted ved jernbaneanlæggene i sin tid, da jernbanerne trak deres spor ud over landet.
- 8) *Frelsermand*: Populært navn for officerer og menige medlemmer af Frelsens Hær.
- 9) *Kanonfotograf*: Fotograf med stadeplads ved monumenter og særlige bygninger, slotte og kirker. Måske kaldt kanonfotograf, fordi apparatet kunne ligne en kanon, når han sigtede på en kunde. Eller det var måske, fordi han »skød«, at man snakkede om kanon.
- 10) *Danmarksgades skole*: Trinitatis skole (Den danske skole) indrettet 1808 på det nordøstlige hjørne af Kongensgade–Danmarksgade. Efter flere ombygninger og udvidelser i årenes løb blev skolen i 1918 nedlagt som uegnet til skolebrug. Den fungerede herefter nogen tid som husvildebolig. Bygningerne blev nedbrudte i 1954 for at give plads til en moderne beboelsesejendom.
- 11) *Kastellet*: En slags fæstning inde i selve den store fæstning. I Fredericia er kastellet anlagt i det sydøstlige hjørne ved Skanseodden. På dette sted lå før Fredericias anlæggelse en skanse opført af svenskerne i 1644. I kastellet befandt sig tidligere nogle vigtige militære bygninger såsom krudttårn, tøjhus og material- og proviantgård. Kastellet var vel i givet fald fæstningens »sidste skanse«, og det skulle i tilfælde af byens rømning dække overfarten til Fyn.
- 12) *Folke Jacobsen*: Dansk skolemand. Efter endt læreruddannelse underviste han ved forskellige skoler, indtil han i 1926 blev skoleinspektør ved Københavns Fortsættelseskursus og praktiske ungdomsskole. Han underviste også i en periode på lærerhøjskolen. Han fik i 1925 ejendommen Ellekilde stillet til rådighed for arbejdet med forskellige centralfagssystemer og uddannelse af lærer. Han udgav en række undervisningsbøger, heraf flere med bestemte fag som centralfag.
- 13) *Vendersgades skole*: Michaelis skole (den tyske skole) blev opført i 1724. Efter forskellige ombygninger og udvidelser i tidens løb blev den i 1918 nedlagt som uegnet til skolebrug og derefter bl.a. anvendt som husvildeafdeling. Den ældste del af skolen er nu grundigt istandsat og benyttes som menighedshus for Michaelis sogn.
- 14) *Kodammen*: 2 ret dybe vandhuller ved hjørnet Treldevej–Huslodsvvej. Dobbeltgraven har formtligt fået sit navn, Kodammen, fordi man her vandede køerne nu og da på vej til eller fra græsmarken uden for voldene. Dammen fungerede til sidst som en slags ikke godkendt losseplads, og den var ved vor opfyldning af den boliger for en tusindtallig rottesværmm. Nu er arealet planeret og bebygget.

- 15) *Ravelin*: Halvmåneformet (deraf det franske navn) befæstningsanlæg foran indgangene til fæstningen.
- 16) *H. C. Hansen*: Dansk poliitiker, 1906–1960. 1929 landssekretær for Danmarks Socialdemokratiske Ungdom, 1933–1939 landsformand for organisationen. Partisekretær 1939–41 (fratrådt efter tysk krav indtil 1945). Finansminister 1945. Handelsminister 1947–50. Udenrigsminister 1953. Statsminister 1955–1960.
- 17) *Kondeskæften*: Marken lige uden for volden, det område der i fæstningsfagsproget hedder Glaciset, og som altså stødte op til overkanten af Contreskarpen, den udvendige skråning mod voldgraven modsat Eskarpen, hovedvoldens forside. I daglig tale kaldtes marken (det nuværende villakvarter langs 6. Julivej og Bülowvej) Kondeskæften, eller i det sprog, man kaldte Kallemuksproget, »æ Kondeskæfter«.
- 18) *Femøresbanen*: På voldgraven nedenfor Holstens bastion var der i sin tid, når isen iøvrigt var bæredygtig, indrettet en billig skøjteløberbane, der kunne benyttes formedelst 5 øre pr. dag. Nord for den dengang smalle dæmning ud for Sjællandsgade, hvor der var en overgang over volden, havde man den anden skøjtebane for skøjteløberforeningen. Den var for de lidt mere velbeslæede løbere. På de store skøjtesøndage i de rigtige vintre kunne der være orkesterkoncert på denne bane, til ret at skøjte efter.
- 19) *Søren Sørensen*: Gårdejer, medlem af Fredericia byråd 1929–1958, bl.a. medlem af det sociale udvalg fra 1933. Ejer af gården Ulleruphøj ved Vestre Kobbelvej på Nørremarken.
- 20) *Plejl*: Redskab til tærskning af korn ved håndkraft. Plejlen bestod af 2 stokke »Slaglen og Stokken«, der var forbunden i hinandens længde med et læderhængsel. Kornet, der skulle tærskes, blev lagt på logulvet med aksene samme vej, og ved at svinge med stokken i begge hænder slog man slaglen mod kornet, så kernerne sprang fra halmen.
- 21) *Voldmesteren*: Den daglige leder af voldenes vedligeholdelse og beplantningens pasning. Efter kommunens overtagelse af befæstningsanlægget, henhørte han og hans lille arbejdsstyrke under forskønnelsesudvalget. I dag sorterer voldenes pasning sammen med byens parker og pladser under parkudvalget.

En østjysk kulturpersonlighed

Nielsine Bie

1845–1933

Tanker på en landevej 1844

En efterårsdag 1844 gik der en mand på vejen fra Vejle mod Bredal.

Hans navn var Niels Madsen,¹⁾ han var lærer og havde taget sig en fridag for at forrette nogle indkøb i Vejle. Alle indkøbene var foretaget, og så havde han som noget helt ekstra købt en te-kande, der skulle være en gave til hans kone, Mette Marie.²⁾

Under vandringen lod Niels Madsen tankerne have frit løb. – Der var så mange ting, der rørte sig i tiden og som kunne optage sindet.

Netop denne sommer havde det store møde på Skamlingsbanken fundet sted. Grundtvig havde udkastet sin tanke om oprettelse af en højskole, og Danmarks lærdeste bonde, Niels Jokum Terman-sen, havde stået og lyttet til timelange taler og følt det som korte minutter.

Allermest lod Niels Madsen sine tan-

ker kredse om den lykke, han selv havde været omgivet af.

Som ung havde han fået lyst til at blive lærer, og så havde han efter da-tidens skik henvendt sig til en ældre lærer, hos hvem han fik lov til at være med i skolen en hel vinter.

Da vinteren nærmede sig sin afslutning, var der ingen tvivl. Niels Madsen var født med evnen til at undervise og til at fængsle for børn.

Så var vejen gået til seminariet i Jelling. Det var en hel ny bygning, der blev taget i brug 1841. Ja, alt havde føjet sig helt eventyrligt med uddannelse og kald, som det hed dengang. – Men det allerbedste ved hele hans liv var, at han havde fundet Mette Marie.

Hun havde som andre på den tid fået en almindelig skolegang; men så var hun kommet til at tjene i præstegården i Sønder-Omme. Her tjente hun hos hele

tre præster, nemlig Sørensen, Gottlieb og Vilhelm Birkedal.³⁾ Af disse tre præster var det Vilhelm Birkedal, der fik den allerstørste betydning for hende. Han var munter og spøgeful; men bag det muntre lå en stærk kristentro og en stærk national overbevisning.

Vilhelm Birkedal var en meget betydelig præst, og ofte kom der besøgende, der ønskede hans vejledning i livets svære spørgsmål. Når der kom gæster, var det næsten altid hestekøretøjet, der var befordringsmidlet, og ofte blev gæsterne så længe i præstegården, at der måtte spisning til.

Fru Birkedal havde ikke de store evner til husligt arbejde, og derfor blev det Mette Marie, der i hast måtte slagte nogle høns og sørge for, at ingen gik sultne fra bordet.

Jo, Mette Marie var dygtig, og hun havde levet med i meget fint og godt, og så var hun oven i købet smuk. I den grad at drengene, hun gik til konfirmandundervisning med, foranstaltede et helt slagsmål for at vinde hendes gunst.

Niels Madsen glædede sig til at komme hjem til hende. Ja, han glædede sig endnu mere til det store, der skulle ske hen på sommeren, for da skulle Bredal Skole ikke bare bestå af Niels Madsen og Mette Marie Madsen. De ventede deres første barn.

Mens alle disse tanker optog Niels Madsen, havde han slet ikke lagt mærke til, at hans skridt var blevet kortere og

kortere; men nu opdagede han det og blev bange, for trætheden begyndte at overvælde ham, og pludselig var det, som om alt stod stille for ham. Han havde den største lyst til at sætte sig et kort øjeblik for at samle kræfter; men hans tanke var så klar, at han vidste, at det er noget af det farligste, et overanstrengt menneske kan gøre.

Da hørte han pludselig den dejlige lyd af en frisk kilde, og han var ikke sen til at pakke den tekande ud, der skulle være en gave til Mette Marie. Han fyldte tekanden med det dejlige, iskolde vand, og så drak han i store slurke.

Den iskolde drik og det lille pusterum fyldte ham med ny energi, og han fortsatte mod Bredal Skole.

En ond vinter og en sen sommer

Ved hjemkomsten blev Niels Madsen pænt modtaget. Han overrakte gaven, og de satte sig til at snakke om turen og om fremtiden.

Da lagde Mette Marie mærke til, at der var noget svagt over hendes mand, og til sidst måtte han fortælle, at han på hjemvejen var blevet dødtæt og havde tyet til udvejen med at drikke det iskolde vand fra kilden.

Det blev en forfærdelig vinter for de to mennesker i Bredal Skole. Ofte gik Niels Madsen i seng om eftermiddagen, når skoledagen var slut, og ofte måtte han kæmpe en umenneskelig kamp for

at bevæge sig fra sengen til katederet i skolestuen om morgenen.

Mange dage var humøret helt nede i kælderens hos de to mennesker; men en dag kom der et hårdt tiltrængt lyspunkt, idet et hestekøretøj holdt for døren. Det var ingen anden end pastor Vilhelm Birkedal, der var på egnen og havde fået lyst til at hilse på sin gamle, afholdte tjenestepige. Da han kørte, havde han givet de to unge mod, og nu talte de om, at Niels Madsen sikkert ville blive rask, når sommeren kom.

Men sommeren kom meget sent i 1845, og Niels Madsens helbred blev dårligere og dårligere.

Den 28. maj var vejret smukt, og fuglene sang; Mette Marie havde forlængst forstået, at døden med ubarmhjertige skridt nærmede sig, og netop denne dag sagde hun til sin mand: »Nu må vi nok sige hinanden farvel, lille Niels.« Dertil svarede Niels Madsen: »Åh nej, jeg dør jo ikke så snart.«

Ti minutter senere drog han sit sidste suk.

Fra Bredal ved Vejle til Omvrå ved Blåhøj

Da Niels Madsen var død, skulle der naturligvis ansættes en anden lærer ved skolen, og så var der ikke mere plads til Mette Marie. Ved Blåhøj lå hendes faders gård, og ved den var der opført et aftægtshus, der flyttede Mette Marie ind.

Den 27. september fødte hun en lille pige, der var både lille og mager, og alt tegnede til, at den nyfødte ville få en kort levetid. Mette Maries fader døbte den lille og gav hende navnet Nielsine efter den afdøde fader.

Få dage efter Nielsines fødsel var der en slægtning, der væltede med et kornlæs og blev dræbt. Da bestemte familien, at når nu Nielsine døde, så kunne hun komme i samme kiste.

Naturligvis talte familie og andre om, at det ville være det allerbedste, hvis den lille nyfødte døde, for Mette Marie var kun 26 år gammel, hendes mand var død, og hendes datter svag at se på. – Måske kunne der endnu være muligheder for en ny tilværelse, hvis hun skulle blive alene. – Men Nielsine døde ikke. Hun begyndte så småt at blive et yndigt lille barn, og yndig blev hun ved at være hele livet igennem.

Nielsine viser vilje til livet

Årene gik, og en dag var Nielsine blevet så gammel, at hun måtte begynde skolegangen, og det blev en oplevelse for hende; men det blev også en oplevelse for skolelæreren, for han havde fået en forunderlig lille størrelse i klassen.

Hun var så lille og fin, at det skete, han fik ondt af hende, når hun efter skoletid skulle spadsere hjem, og så tog han hende op på armen og bar hende hjem.

Mellem de få ting, Nielsine havde til erindring om sin far, var en Bibel, og en

dag havde hun fået lov af sin mor at tage Bibelen med til skolen, så læreren kunne se klenodiet.

Læreren var naturligvis imponeret og sagde til hende, at nu skulle hun passe godt på den fine bog, når hun gik hjem.

Denne dag benyttede Nielsine en genvej, der havde den ubehagelighed, at hun måtte over et vandløb; men nogle trædesten sikrede, at man kunne gå tørskoet over.

Da Nielsine stod på en af trædestenene, blev hun pludselig vandsvimmel. Hun syntes, at den sten, hun stod på, begyndte at sejle. For at få balance strakte hun begge arme ud til siden, og så faldt hendes kære Bibel i vandet.

Da græd Nielsine utrøsteligt. – Heldigvis kom en stor, stærk karl forbi, og han reddede både pige og Bibel; men moderen måtte anvende mange timer og mange presninger for at få bogen gjort brugelig igen.

Fra Blåhøj-egnen til Hjarnø i Horsens Fjord

Da Nielsine var otte år gammel, traf hendes moder en bestemmelse, som nok kan føles mærkelig. Hun bestemte, at hendes datter skulle til at gå i skole på Hjarnø.

Når bestemmelsen blev truffet, hang det sammen med, at skolelæreren på Hjarnø hed Jens Madsen⁴⁾ og var en broder til Nielsines afdøde fader.

Havde Nielsine savnet en fader, skulle

hun nu lære at kende en mand, der på mange måder lignede den fader, hun aldrig oplevede at se.

Det var en forfærdelig overgang for den stakkels pige. Ikke alene sproget var anderledes, men også menneskene.

Heldigvis så hendes farbror, at hun led, og så skulle der gøres noget ved sagen.

En dag kaldte han på sine to sønner, Kristian og Jens, og sagde til dem, at de måtte gøre noget for, at deres lille kusine kunne blive glad. De to drenge spurgte straks Nielsine, om hun ville med ud at gå en tur, og hun svarede glædestrålende ja.

Så gik de tre børn ud til Hjarnøs kyst, og der lå en mængde sten i strandkanten. De to drenge begyndte straks at springe fra sten til sten; men Nielsine skulle ikke nyde noget. Hun huskede, hvordan det gik med hendes Bibel.

Da drengene kom ud på den yderste sten, fandt den ene på, at han ville forsøge at sætte sine ben på samme måde, som storken gjorde. Denne manøvre mislykkedes, og han faldt i vandet. Da han kom ind på fast grund, erklærede Nielsine, at det var usundt at gå med vådt tøj. – Den våde fætter måtte da trække alt sit tøj af, og derefter vandrede de tre børn fra kysten og ind til skolen. Det vakte naturligvis opsigt med den nøgne fætter; men det var mindre væsentligt. Det væsentlige var, at fra

denne dag begyndte Nielsine at leve med på Hjarnø.

Boller Slot og en blind komtesse

Nogle få kilometer øst for Horsens ligger Boller Slot, og mens Nielsine havde sin skoletid på Hjarnø, havde grev Frijs⁵⁾ sine spekulationer på slottet. Det var ikke økonomien, der plagede ham, men tankerne om, hvordan det skulle gå hans stakkels datter, komtesse Emmy Frijs.

Hun havde været næsten blind, til hun fyldte 16 år, og da hjalp en operation hende så meget, at hun kunne skelne nat fra dag, men ikke så meget, at hun kunne læse eller sy.

På en rejse havde hun truffet landskabsmaleren Torald Læssøe,⁶⁾ en broder til Frederik Læssøe, der faldt i Istedslaget 1850.

Greven var yderst betænkelig ved dette bekendtskab, og da ægteskab kom på tale, erklærede han, at det ville han aldrig gå med til.

Nu prøvede han, om han kunne finde på noget, der kunne optage datterens tanker, så hun kunne glemme landskabsmaleren.

Der blev oprettet et hjem for vanskelige piger i nærheden, og dette arbejde optog komtesse Frijs.

Ved det samme hjem ansattes Nielsines moder som medhjælper, og Nielsine måtte gennem tre år friste en tilværelse mellem de vanskelige piger, men samti-

dig i nær forbindelse med moderen.

Trods grevens afledningsmanøvre holdt datteren fast på sin landskabsmaler, og da de engang mødtes, aftalte de, at hvis de ikke måtte blive gift med hinanden, ville de slet ikke giftes. Dette kom greven for øre, og han forstod, at de blot gik og ventede på, at han skulle dø, så der kunne blive bryllup.

Han gav sit ja og holdt et strålende bryllup, hvorefter de nygifte fik et dejligt hjem i den gamle latinskole ved Klosterkirken i Horsens.

En konfirmandforberedelse af de sjældne

Nielsine havde nu nået den alder, hvor der skulle tænkes på hendes konfirmation, og det var ikke så lige en sag. Mette Marie ville naturligvis gerne, om hendes datter kunne have gået til forberedelse hos Vilhelm Birkedal; men han var flyttet til Ryslinge på Fyn.

Heldigvis var der noget, der hed Skjold Kirke, og heldigvis var pastor Fog denne kirkes præst.

Han havde indført Grundtvigs Festsalmer i sin kirke og havde engang udtalt, at han ofte syntes, det var så lidt han kunne give gennem sin prædiken; men når menigheden sang salmerne, følte han, at hele menigheden var med til at holde gudstjeneste.

Nu kom Nielsine i huset hos pastor Fogs, og det blev en uforglemmelig oplevelse.

I præstegården var to døtre, og Nielsine knyttede sig meget nær til den ene, Louise Fog.

Louise Fog var forlovet med cand. theol. C. Baagøe, der senere blev en kendt højskolelærer på Testrup.

Netop den vinter, Nielsine var i præstegården, skulle brylluppet stå, og der skulle ikke spares.

En kendt kunstner blev tilkaldt, og han tegnede brudesløret, hvorefter den vordende bruds veninder syede hver sit lille stykke, og mellem disse udvalgte var også Nielsine.

Alt tegnede lyst og godt; men så fik Louise skarlagensfeber og døde. Det hele skete så hurtigt, at man ikke kunne nå at sende afbud til bryllupsgæsterne, som kom rejsende langvejs fra og så flagene på halv stang.

Louise Fog blev begravet på sin bryllupsdag vest for Skjold Kirke, og det kostbare brudeslør kom med i kisten.

En kunstner søger en barnepige

Da Nielsine var 17 år gammel, skete der noget fantastisk. Den kendte billedhugger A. V. Saabye⁷⁾ ville sammen med sin kone og toårige søn på en rejse til Rom.

Nu spejdede de efter en barnepige, så fru Saabye ikke skulle sidde ene, når hendes mand var sammen med kunstnervenner i Rom.

Fru Saabye var ungdomsveninde med komtesse Emmy Frijs, og komtesse anbefalede Nielsine til stillingen.

Alt blev ordnet, og i 1862 begav sel-skabet sig på rejse. Under rejsen gjorde de ophold i München, og her traf de den norske digter Bjørnstjerne Bjørnson,⁸⁾ der glædede sig over den lykke, »Synnøve Solbakken« havde gjort.

Han blev så glad, da han erfarede, at Nielsine havde læst »Synnøve«, at han forærede hende sit portræt, og dette portræt bevarede Nielsine hele livet.

Rom, den evige stad

I Rom lejede Saabyes en lejlighed, og der boede de i næsten tre år. Saabyes havde ansat en romersk tjenestepige, og af hende lærte Nielsine italiensk. De købte en italiensk ABC, og så lærte Nielsine udtalen, mens den romerske pige lærte bogstaverne.

Kunstmaleren Carl Block,⁹⁾ der var i Rom i samme periode, arbejdede på sit bekendte billede »Jairi Datter«, og han manglede en model. Det blev Saabyes romerske tjenestepige, der udfyldte denne plads. I Den skandinaviske Forening samledes nordboerne, og i 1864 var den norske digter Henrik Ibsen¹⁰⁾ til møde i nævnte forening.

På et bord lå et eksemplar af Illustreret Tidende med et billede af den svenske statsminister Manderström, og en eller anden havde sværtet hans tre fingre sorte og tilmed tegnet en galge med reb om højhedens hals.

Det skete skulle naturligvis hentyde til, at Manderström ikke havde holdt sit

løfte om at hjælpe Danmark, hvis der blev krig med tyskerne.

Svenskerne var rasende og truede med at gå, idet de mente, at det måtte være en dansker, der ville provokere dem.

Midt i svenskernes trussel om at sprænge foreningen rejste Henrik Ibsen sig og sagde: »Det var jag!«

Så faldt svenskerne til ro.

I det hele taget var Henrik Ibsen fæmælt og bitter over, at danskerne ikke fik hjælp til krigen af broderlandene mod nord, og når fru Ibsen gik tur med sønnen Sigurd og mødte Nielsine med Saabyes søn, Johannes, beklagede fru Ibsen sig over, at hendes mand fortalte forfærdelige eventyr for Sigurd om huldrer med lange kohaler, så den stakels dreng havde mareridt.

En anden stor personlighed, der gæstede Rom, var den norske højskolemand Christoffer Bruun,¹¹⁾ der havde deltaget som frivillig i tyskerkrigen.

Denne norske personlighed betog Nielsine så meget, at hun i al stilhed strikkede et par strømper og forærede ham.

De tre år i den evige stad kom til at betyde umådelig meget for Nielsine, og hun følte, at hun stod i stor taknemlighedsgæld til hr. og fru Saabye og til deres lille dreng.

Atter i Danmark

Foråret 1865 kom Nielsine tilbage til Danmark. Hun skulle først og fremmest

besøge sin mor i pigehjemmet, for selv om der var skrevet utallige breve mor og datter imellem, var der så mange ting fra de sidste tre år, der kun kunne berettes mundtlig.

Der blev aflagt besøg i Skjold Præstegård, på Boller Slot og hos familien i vesteregnet, og alle steder nød de at høre den vidtberejste Nielsine fortælle om sine oplevelser.

Hvad med Saabyes

Det var ikke alene Nielsine, der havde set, at Saabyes var prægtige mennesker. Saabyes havde også forstået, at Nielsine var noget helt enestående.

Nielsine rejste ind til dem i København, og de var så opsat på at få hende knyttet til familien, så hun fortsat kunne læse eventyr for Johannes, og de fablede om, at når Johannes blev for stor til at høre eventyr, kunne Nielsine vente, til Johannes blev gift og fik børn, og så kunne hun fortsætte med eventyrene hos dem.

Over for alt dette eventyrvæsen måtte Nielsine melde fra, og selv om det i første omgang blev optaget ilde, modtog hun senere mange venlige breve og gaver fra familien.

Hos Kristen Kold i Dalum

Danmarks største skolemand, Kristen Kold,¹²⁾ flyttede 1862 til Dalum, og ånden havde hvasket til ham: »Byg stort«.

Nielsine blev yderst betaget af Kolds

personlighed, da hun var blevet elev hos ham. Det var en genoplevelse af mode-rens forbindelse med Vilhelm Birkedal og hendes egen forbindelse med pastor Fog i Skjold.

Hun fik et stort udbytte af Kolds ejendommelige og beåndede foredrag; men hun var ikke blind for hans kantede sider.

I Dalum oplevede hun en dag ved morgenbordet, hvor pigerne sad ved to borde og måtte »lange« til fadet med mælkegrød, at der ved det ene fad var spor af en mus. Ved nærmere undersøgelse viste det sig, at musen var druknet i fadet, hvilket medførte, at pigerne blev stramme i ansigtet og naturligvis ikke skulle nyde noget.

Pigerne ved det andet bord godtede sig og spiste løs; men da de nåede bunden af deres fad, lå der også en død mus.

Højskoleopholdet og Kristen Kold betød uendelig meget for Nielsine, men hvad nu?

Privatlærerinde i Gramrode i Bjerre Herred

Uden at have modtagen en egentlig uddannelse ansattes Nielsine i hele tre år (1866–69) som privatlærerinde hos en proprietær i Gramrode.

Ellers var der sket mange ting. Pige-hjemmet, hvor Nielsines moder havde været, var nedlagt, og hun var flyttet til Vrigsted Højskole, hvor hun under nav-

net »Bedste« var til stor hjælp med sin erfaring og sit menneskekundskab. – Kunstneren Saabye havde mistet sin kære hustru, og han havde bedt Nielsine komme til København. Det var vist den sværeste gang for Nielsine at sige nej.

Hos kommandør F. A. Paludan i København

Inde i København boede en ensom mand. Det var kommandøren over linjeskibet »Christian den Ottende« i slaget ved Egernførde den 4. april 1849.

Dette slag, der havde udsigt til at blive sejrrigt, endte med at blive en katastrofe for danskerne. Efter slaget kunne det opgøres, at danskerne havde mistet 105 døde, 61 sårede og 900 fanger mod fjendens tab på 2 døde og otte sårede.

Affæren ved Egernførde er ret ufatte- lig, og samtiden var tilbøjelig til at give kommandør Paludan¹³⁾ en væsentlig del af skylden.

Da Nielsine kom til at tjene hos Palu- dan, var han 80 år gammel. Han var ret velhavende og havde tjener, husbesty- rerinde, pige – og så Nielsine, der skulle læse op for ham og følge ham til venner og bekendte, til teater og til kirke.

Mens Nielsine tjente hos ham, rasede krigen 1870–71 mellem Tyskland og Frankrig. Han håbede så inderligt, at ty- skerne ville få de klø, han ikke havde været i stand til at give dem ved Egern- førde, og Nielsine kunne ikke læse for

ham af avisen om franskmændenes nederlag uden at græde.

Næsten hver søndag gik Nielsine i Vartov Kirke, og der havde hun lejlighed til at høre N. F. S. Grundtvig. Hun skrev hjem til »Bedste« og gengav indholdet af prædikenerne med forståelsen af, at hun aldrig i sit liv ville møde en større åndspersonlighed, og at den salmesang, der lød i Vartov, aldrig kunne lyde kraftigere noget andet sted i Danmark.

Den tid kom, da den gamle kommandør ikke mere kunne holde ud til at sidde i teateret; men så måtte Nielsine gå alene og ved hjemkomsten fortælle om oplevelsen. Det var især Henrik Ibsens »Kongsemnerne«, der gjorde et uforglemmeligt indtryk på hende.

Jo, den udvikling, der begyndte for Nielsine i Rom, fortsatte hos den gamle kommandør i København.

Det var ganske naturligt, at Nielsine ofte aflagde besøg hos Saabye, der havde giftet sig igen. Hos Saabyes traf Nielsine mange kunstnere, som hun allerede havde mødt i Rom, og på gaden så hun forrige århundredes allerstørste skuespillerinde, Johanne Luise Heiberg,¹⁴⁾ der som den første kvinde i Danmark fik fortjenstmedaljen i guld (1882), og hun så den senere allermest berømte dansker, eventyrdigteren H. C. Andersen.

Den 3. januar 1872 døde kommandør Paludan, og arvingerne forærede Niel-

sine 200 rigsdaler og nogle kunstgenstande.

Men allermest glad var Nielsine for et brev, der fulgte med pengegaven. I brevet stod:

Idet vi meddeler Dem ovenstående, undlader vi ikke at gentage vor personlige tak til Dem for den omhu for vor afdøde slægtning, som De stedse har vist under udøvelsen af de ofte besværlige pligter, der påhvilede Dem, medens De var i hans hus.

Nielsine sørgede bybt over tabet af det fine menneske, kommandør Paludan, og nu fulgte en periode med forskellige planer. Måske skulle hun lære husholdning og blive husbestyrerinde. Måske skulle hun uddanne sig i modebranchen og starte en forretning sammen med sin moder i Sønder-Omme eller et andet sted i Jylland.

Nielsine oprettede en syskole i Barrit i Bjerre Herred og stred sig gennem tre lange år, der kun blev afbrudt af nogle måneders undervisning på højskolen i Vrigsted. Hun fik et tilbud om en ny rejse til Italien, men sagde nej. Når det var vanskeligt for Nielsine at træffe et valg, hang det nok sammen med, at hun følte, der måtte en eller anden uddannelse til, så der var en vis garanti for fremtiden.

På Galtrup Højskole

– og så til Hatting ved Horsens

Sommeren 1877 var Nielsine elev på

Galtrup Højskole på Mors. Det var Poulsen-Dal, der var forstander, og atter oplevede Nielsine noget, der var med til at modne hende.

På gården »Østerhåb« i Hatting ved Horsens søgte proprietær Søren Winther en privatlærerinde, og Nielsine var så heldig at kende proprietærens kone, så der blev hun ansat. Gennem et par år underviste hun Winthers børn sammen med enkelte andre, og i 1879 oprettedes Poge- og Håndgerningsskolen i Hatting By. Nielsine fik embedet, og hun var som født til det. Det var ikke en kongelig gage, der blev tilbudt hende; men hun havde fået et fast arbejde, og hun tog fat med liv og lyst. . .

En kendt højskolemand har engang sagt, at hvis et menneske har pædagogiske evner, behøver det ikke at have studeret så meget for at kunne undervise. Udtalelsen er selvfølgelig rigtig, for den, der har pædagogiske evner, vil også have evnen til at sætte sig ind i det stof, der er nødvendigt i et skolearbejde.

Nielsine havde ingen seminarieuddannelse; men hun kunne undervise, og hun var så stor en personlighed, at hun kom til at betyde uendelig meget for skolebørnene.

Et sognefogedhjem og et ungdomsarbejde

I Hatting var et godt ungdomsarbejde i gang på denne tid. Der samledes de unge til oplæsning og leg. Der spillede de di-

lettantkomedie og foretog udflugter, og de bedste hjem åbnede deres døre for Nielsine. Det blev dog i sognefoged Jens Peters Bie's hjem, Nielsine befandt sig allerbedst.

Sognefogeden havde datteren Stine og de fire sønner Niels, Laurs, Christian og Rasmus.

Det varede ikke længe, inden Nielsine forstod, at hun aldrig ville møde bedre mand end Laurs Bie, og heldigvis forstod han også, at han aldrig ville møde bedre kvinde end Nielsine, og den 1. august 1880 lovede de hinanden at følges ad gennem livet.

Nielsine var på dette tidspunkt 35 år, og Laurs var 28.

Han havde været elev på Vallekilde Højskole hos Ernst Trier,¹⁵⁾ og han havde været på Tune Landbrugsskole. Desuden havde han været karl på en gård på Samsø.

Den 1. april 1882 blev bryllupsfesten holdt hos den kære sognefoged i Hatting. Det blev et stort bryllup, og både præst og lærer havde skrevet sange for at glæde brudeparret.

»Bikuben« etableres

Midt mellem byerne Flemming og Hornborg købte Laurs Bie et husmandssted, der ved jordkøb et par år efter blev til en gård. Stedet fik ganske stille navnet »Bikuben«.

Det er givet, at det var en stor omvælt-

Bikuben, tegning af Jens Peter Bie.

ning for Nielsine at blive husmandskone. Hun havde f.eks. aldrig prøvet at malke en ko, og nu stod der hele fire i stalden, der skulle malkes tre gange om dagen. Men hun tog fat. Hun malkede, passede hus og have, var med i marken, bryggede øl, bagte brød og skånede aldrig sig selv. Hun fik endog tid til at undervise nogle børn, der ikke havde nået den undervisningspligtige alder.

Den 1. februar 1883 samledes nabokonerne i »Bikuben«, for en barsling stod for døren.

Nielsine lagde mærke til, at naboko-

nerne virkede nervøse, og derfor gik hun ind i soveværelset, klædte sig af og kravlede i seng og kaldte nabokonerne ind med ordene: »Nu skal I høre!«

Og så oplevede de nervøse nabokoner at høre Nielsine læse op af Ludvig Holbergs »Barselstuen«, til fødslen fandt sted.

Det blev en dejlig dreng, der i dåben fik navnet Jens Peter Bie¹⁶⁾ efter sognefogeden i Hatting. Denne dreng blev tegner og maler og er manden for Tordenskjold på tændstikæskerne.

Den 26. juli 1885 skulle der igen fødes et barn i »Bikuben«. Det var en søndag, og Nielsine gik ude i haven, da ve-

erne meldte sig. Netop på samme tidspunkt ringede kirkeklokken i Hornborg til gudstjeneste, og denne gang citerede Nielsine St. St. Blicher:

De pust begynt ved kjerketie,
da di had ringed sammen.

Denne gang blev det en dejlig pige, der fik navnet Marie. Hun blev gift med forfatteren Sigurd Elkjær.¹⁷⁾

I december 1888 flyttede Nielsines mor »Bedste« ind i »Bikuben«, og dermed blev Nielsine aflastet for en masse indendørs arbejde.

Der blev aldrig den store velstand i »Bikuben«; men der levedes et rigt åndeligt liv. Både Laurs og Nielsine tog del i det kirkelige, folkelige og politiske liv.

Nielsine var en enestående tilhører; men hun kunne også selv tage ordet. Politikeren Jens Busk måtte opleve, at han under en lang indledning til et foredrag blev afbrudt af Nielsine med ordene: »Lad os nu komme til sagen!«

Han hævnede sig siden ved at erindre Nielsine om, at når kvinder ikke havde skæg, var årsagen den, at de ikke kunne holde munden stille så længe, at skægget kunne få lejlighed til at gro.

Afsked med »Bedste«

Det er sjældent, man hører om så inderligt forhold mellem mor og datter, som fandtes mellem »Bedste« og Nielsine, og derfor var det meget svært for Nielsine,

da døden tog Mette Marie Madsen, kaldet »Bedste«, i 1901.

Det tog så hårdt på Nielsine, at det varede måneder, før hun kunne tage sig sammen og få fjernet den dødes klæder.

Livet skal leves videre

»Bikuben« var stedet, hvor unge kunne lide at komme. Det var betagende, når Nielsine satte ordsprogslege i gang, når hun satte mennesker i gang med at synge, og når hun læste og fortalte.

Det kunne nok rykke lidt i Nielsine, når bekendte tog på rejse til udlandet; mest rykkede det, da hendes egen søn, Jens Peter, i årene 1903–07 var på rejse i Tyskland, Schweiz og Italien; men gennem sønnens breve og skitsebøger med masser af tegninger oplevede hun glimt af sin egen ungdoms rejser.

Blandt et utal af evner, Nielsine var i besiddelse af, var også evnen til at »rime«. Utallige er de sammenkomster hos familie og venner, hvor hun med en sang var med til at højne festen.

Da Europa stod i brand 1914–18, havde Nielsine det svært. Hun kunne ikke forlige sig med tanken om alle de unge mennesker, der lå i skyttegravene.

Det er kun få mennesker, der som Nielsine forstod at udvikle sig. Hun købte en italiensk Bibel, og selv det latinske sprog fandt hun glæde i at studere.

Nielsine og Laurs Bie blev midtpunk-

tet i familien og langt ud over familiens grænser.

Ved en sammenkomst var der en af talerne, der pludselig vendte sig mod ægteparret Bie og udrød: »I er et par rare gamle folk«.

Dertil svarede Laurs Bie omgående: »Ja, det passer, Nielsine er gammel, og a er rar.«

Nielsine var den ældste; men det blev Laurs Bie, der døde først. Det skete den 27. december 1924.

Nede ved bækken lå en sten, som børnene havde leget på. Ved hestenes hjælp blev den trukket ind på det tørre. Den skulle være gravsten over Laurs, og på stenen skrev Nielsine fra Ingemann's aftensalme:

Den barnesjæl er hjerget godt, som skjuler sig i Guds rige.

At modnes til høst

Det tog hårdt på Nielsine, at hun nu ikke mere havde sin mand; men hun fik lov til at leve en lille halv snes år endnu.

Det blev en lungebetændelse, der den 11. februar 1933 afsluttede et sjældent virksomt liv.

Nielsine og Laurs Bie's svigersøn, forfatteren Sigurd Elkjær, har fortalt mig, at hans svigermor de sidste år ofte var præget af vemod og måske følte, at ungdommens gyldne løfter ikke var blevet indfrie.

Ak, ja. – Nielsine havde så helt fan-

Nielsine Bie, vignet tegnet af Jens Peter Bie, til 80-års fødselsdagen 27. september 1925.

tastiske evner. Hun var, hvad man med rette kan kalde et fint menneske.

Men kan et menneske nå højere, end til at præge sin slægt og sin egn? Jeg tror det ikke.

På Hornborg kirkegård står gravstenen med et vers, Nielsine skrev til en venindes bryllup.

En gang imellem lister jeg hen til stenen og læser med betagelse:

Gud unde os alle at modnes til høst igennem en grødefuld sommer.

Sv. Rolighed.¹⁸⁾

Noter:

1. Nielsines far: Niels Madsen (1816–45) født i Blåhøj sogn. Lærereksamen fra Jelling 1844. Lærer i Bredal og kirkesanger i Engum, Engum sogn.
2. Nielsines mor: Mette Marie Hansdatter (1819–1901) født i Ørbæk, Hoven sogn.
3. Birkedal, Vilhelm, dansk præst (1809–92). Præst i Sdr. Omme (1840–49) Ryslinge (1849–85) deraf (1868–85) i Ryslinge Valgmenighed, Danmarks første.
4. Madsen, Jens Videbæk, lærer på Hjarnø, Nielsines farbroder.
5. Frijs, Christian Emil Krag-Juel-Vind-Frijs (1817–96). Ejer af Frisenborg ved Hammel og Boller ved Horsens.
6. Læssøe, Torald (1816–78) dansk landskabsmaler, gift med Emmy Krag-Juel-Vind-Frijs, der døde 1863.
7. Saabye, August Vilhelm (1832–1916). Billedhugger, påvirket af H. V. Bissen. Mest kendt: H. C. Andersen i Rosenborg Have.
8. Bjørnson, Bjørnstjerne (1832–1910). Norsk digter. Mest kendt: Synnøve Solbakken, Arne, En glad Gut og Ja, vi elsker dette landet.
9. Bloch, Carl (1834–1890). Kunstmaler, påvirket af Marstrand. Bibelske billeder: Samson, Jairi Datter. Historiske: Christian den Anden i Sønderborg Fængsel.
10. Ibsen, Henrik (1828–1906). Norsk digter. Mest kendt: Kongsemnerne, Brand, Peer Gynt, Et Dukkehjem, Gengangere og Vildanden.
11. Bruun, Christoffer (1839–1920). Norsk teolog. Oprettede folkehøjskole. Mest kendte skrift: Folkelige Grundtanker.
12. Kold, Kristen (1816–1870). Dansk skolemand. Fortaler for den levende fortælling. Opretter af friskole og højskole.
13. Paludan, F. A. Dansk kommandør, ca. 1792–1872.
14. Heiberg, Johanne Luise, f. Pätges (1812–90). Forrige århundredes største skuespillerinde.
15. Trier, Ernst (1837–93). Dansk højskolemand. Forstander på Vallekilde Højskole (1865–93).
16. Bie, Jens Peter (1883–57). Dansk tegner og kunstmaler. Søn af Nielsine og Laurs Bie.
17. Elkjær, Sigurd (1885–1968). Født i Haurum ved Hornborg. Til 1925 lærer i Århus. Derefter lærer i Hillerød til 1949. Fra 1949 forfatter med en meget stor produktion af folkelige romaner fra bonde- og almuemiljø. Gift med Marie Bie, datter af Nielsine og Laurs Bie.
18. Sv. Rolighed, født 1923. Læreruddannelse 1943. Forstander ved Flemming Efterskole (1961–83). Fra 1983 oplæser, foredragsholder og skribent. Angående emnet »En østjysk Kulturpersonlighed« kendt med slægten Bie gennem en lang række personlige kontakter og studier.

Tiden omkring Anden Verdenskrig – set gennem Anton Berntsens Epigrammer

Af Kamma Varming

I en lang årrække på omkring 20 år skrev digteren Anton Berntsen lørdagsrim til lokalsiden i Vejle Amts Folkeblad. Perioden strækker sig fra omkring 1933 til tæt på hans død i 1953.

Lørdagsrimene, også kaldet epigrammer, er firliniede strofer med rim og rytme. Emnerne er spredt over hele samfundslivet og hele verden... fra de mindste kræ – en orm på vejen – til krigenes gang. De kom derfor også til at afspejle krigens forløb, såvel dagligdagen i Danmark som ideologernes kamp.

Anton Berntsen havde allerede før besættelsen taget sit standpunkt mod nazisme og fascisme. I 1938 kunne han endnu sige tingene lige ud. Epigramsamlingen fra julen dette år var illustreret af Chr. Hoff, og han var heller ikke bange for at lade illustrationen understrege versets udsagn.

Da besættelsen kom, måtte de politiske udsagn dæmpes ned. Alligevel kan Berntsens datter fortælle, at redaktøren

ofte var meget bekymret ved at trykke nogle af de skarpe synspunkter. Det var mere uskadeligt, når danskerne selv fik et ord med på vejen.

Her skal et udvalg af lørdagsrimene have lov til selv at fortælle om nazismens fremmarch og krigens gang.

Vi smeder Vaaben med Kunst og Snille
til grunt at dræbe hverandre med,
vi hader, myrder og lider ilde,
– hvorfor gør vi dog hverandre Fortræd!

1936

Naar Fører-Mangel volder Slægten Kval
man klarer sig som Regel ved at sætte
en lille Mand højt paa en Piedestal
og sværge paa, at han er just den rette.

1937

Vi smeder Vaaben med Kunst og Snilde
til grumt at dræbe hverandre med,
vi hader, myrder og lider ilde,
– hvorfor gør vi dog hverandre Fortræd!

1938

Een elsker Orden og Titler
en anden elsker den Laub'ske Koral.
Du sværmer maaske for Hitler.
Jeg foretrækker Niels Dael.¹⁾

1939

Man hamstrer Sukker, Benzin og Tobak,
Ligtørneplaster og Neglelak;
en Ting dog mangler i Hamsterens Bo
den gode samvittigheds trygge Ro.

At vi i Barberiet synker ned,
den Paastand tør dog vist ingen vove;
man gaar i Krig med god Samvittighed
og myrder efter Folkerettens Love.

En Hær der var velbevæbnet og kæk
drog frem for en Landsby at hæрге;
men tænk Befolkningen var saa fræk
sit Hjem og sin Frihed at væрге.

1940

At følge Fornuften i smaat og stort,
saa vidt kan Hjertet ej strække sig;
naar Hjertet har talt og Valget er gjort,
kan Fornuften gaa hen og lægge sig.

En Fjende bør vindes paa ædel Vis,
sank gloende Kul paa hans Ho'de.
Men med Nutidens Brændselspris
er det dog en kostbar Metode.

1941

Eneren finder en knudret Sti
hvor kommende Slægter skal vandre;
en Flok ham følger og staar ham bi
med at trampe den til for os andre.

Det er bedre at lide et Nederlag
i kampen for Sandhed og Ret
end at vinde en straalende Sejr i et Slag
for en Sag, der er vitterlig slet.

Paa Kamplysten bør man vel holde Styr
længst muligt paa hæderlig Vis;
men Freden bliver dog alt for dyr
hvor Sandheden gives til Pris.

1942

Sæt Laas og Lukke for din Mund,
naar Sindet er forstemt;
der kommer nok en Solskinsstund,
hvor Ærgrelsen er glemt.

De svære Tider bringer den Frugt,
at Tingene bliver omvurderet;
man udnytter mangt et Biprodukt,
som før uden Skaansel blev kasseret.

Paa andres Plads man tit i Aanden ser sig
og sukker over Chancen, der gik tabt,
dog er det haabløst, at som Helt man ter sig,
hvis man til Narrrens Rollefag er skabt.

1943

Om hver en Mening, du har er rigtig,
den Sag er ej saa særdeles vigtig,
hvis blot det Livssyn, du kalder dit,
gør Livet frugtbart og stærkt og frit.

Verden blev ond og gudløs,
og Slægten fik onde Kaar,
for den der er sjæleligt hudløs,
er Tiden ulidelig haard.

Judas blev vel kaldt vor Herres Ven,
dog kun som Forræder han mindes;
hvad fordum er sket kan ske igen,
en Judas der altid kan findes.

Mennesker kæmper og lider,
mangen en Stridsmand faldt;
det er onde og mørke Tider,
men Julen kommer – trods alt.

Man kunne tro, at maj 1945 ville gøre,
at den spidse pen kunne lægges i
skuffen. Disse to rim fra befrielsestiden
viser tydeligt, at Anton Berntsen stadig
var parat til at sige os sandheder, når vi
trængte til det:

Nu nyder vi Fredens signede Dage
og kævles flittigt om mit og dit;
men det skal vi ikke særligt beklage,
det viser, at Ordet i Danmark er frit.

Naar Krigsbasunen kalder paa
Slagets onde Dag,
man holder sig forsigtigt tilbage;
men er først Sejren vundet, man hejser
kækt sit Flag,
saa er der en Begejstring uden Mage.

Litteraturhenvisninger:

Anton Berntsens epigrammer udgivet som pri-
vattryk hos J. Strandbygaard i Skjern, 1936(?)–
1952.

Om Anton Berntsens epigrammer. 1953. J.
Strandbygaard, Skjern.

Anton Berntsen: De mange Aar, jeg har i Ver-
den levet. Munksgaard. 1950.

Anton Berntsen – Liv og digtning. Vejle Amts
Historiske Samfund. 1973.

Note:

1) Niels Dael var forstander på Liselund Høj-
skole.

Laurids Felds Lærdom?

Af Ejlf Værge

Fra min ungdom har jeg været skeptisk over for den glorie, som man har sat om Grundtvigs lærer i Thyregod præstegård pastor Laurids Feld. Og ved studier, især i Landsarkivet i Viborg, har jeg fundet ud af, at denne min skepsis ikke er ubegrundet. Jeg kunne skrive et væsentlig større bidrag til dette, men jeg vil her nøjes med at gå ind på et forhold: Laurids Felds lærdom eller ikke lærdom.

Han var søn af pastor Michael Feld, sognepræst til Vammen, Bigum og Lindum. Denne havde i sin ungdom været lærer ved Nykøbing Mors latinskole og derefter kapellan ved Nykøbing Mors kirke. Efter Elle Jensens bog: »Pietismen i Jylland« var han en nidkær pietistisk præst. Med sin første kone havde han levet et kort, men barnløst ægteskab. Men han var da ikke mere pietist, end at hans hjerte tændtes i brand, da han i en købmandsgård i Skive så købmand Svindts purunge datter, som han så hurtigt som muligt giftede sig med.

Han var da kommet til Vammen som sognepræst, og der var sket det, at konfirmationen var blevet indført i 1736. Hans unge kone var imidlertid ikke

konfirmeret, da hun var 17 år ved dens indførelse. Men for Michael Feld var konfirmationen en mageløs indretning, der nødvendigvis måtte bringe en ny kristen guldalder til Danmark. Derfor var det en torn i øjet på Feld, at hans unge kone ikke var blevet konfirmeret; og da han var blevet gift med hende omkring 1. oktober 1738, satte han hende ind på et konfirmandhold, og hun stod da også på kirkegulvet sammen med andre konfirmander ved forårskonfirmationen i 1739. Og så skete der det mærkelige, at en pietistisk præst besvangrede en af sine konfirmander, idet Anne Marie nedkom med deres første barn i oktober 1739. Der var dog den undskyldning, at det var med sin kone, som han var blevet gift med et halvt årfør konfirmationen og et helt år efter sin vielse til hende. Senere, da konfirmationen kom ind i fastere rammer, kunne man slet ikke blive gift uden først at være konfirmeret. Nå, men det vigtigste var dog, at hun var sin mand en god kone, som fødte ham fire sønner og en datter.

Den første af sønnerne var Niels, der forsøgte sig som skuespiller på »den kongelige komedie«, hvad han dog iføl-

ge Overskous teaterhistorie ikke duede til. Han tog derfor den korteste juridiske eksamen og blev prokurator bl. a. ved landsretten i Viborg med bolig i Daugbjerg. Men ham hører vi ikke mere om. Det lader til at han er blevet borte for familien, idet hans søster Tryfæna, der holdt hus for sin broder Laurids i Thyregod præstegård, ved sin brors dødsbo ikke vidste, hvor man kunne finde ham.

Den anden af Anne Maries sønner var Kristian, der fik den betydning for Laurids Feld, at da han to et års orlov fra sin skoleholdergerning i Udby i Sydsjælland for fuldende sine studier til attestats, da blev Laurids vikar for ham

Thyregod Præstegård. Tegning fra slutningen af 1800-tallet, udført af pastor C. J. Carlsen, Thyregod. Bygningen til venstre den nuværende hovedbygning fra 1847. Bygningen til højre vist nok den oprindelige hovedbygning.

og gjorde et godt indtryk. Især lagde man mærke til ham i præstegården, hvor han blev en ven for livet, og da Kristian kom hjem med sin teologiske eksamen, blev Laurids huslærer i præstegården.

Efter Kristian kom så Tryfæna, som vi skal høre mere om senere, da hun var husbestyrerinde hos to af sine brødre. To år efter hende kom Laurids 1750 og så i 1754 den yngste Michael.

Foruden de børn, de blev voksne, fik de dog også en del børn, der døde meget meget tidligt, således i 1752 en søn, der blev kaldt Michael. Fra udskrifter fra kirkebogen kunne man således få en dåbsattest på en Michael, født 1752, og så ham der blev lillebror 1754. Det benyttede han sig af, idet han brugte dem i flæng. Men han var også en munter fyr, som folk nok skulle lægge mærke til.

Den ældste søn Niels blev oplært til optagelse på den latinske skole i Viborg af sin fader. Men da denne døde allerede i 1760, da Laurids var 10 år, og deres moder var flyttet til Skive, satte hun sine andre sønner i pleje hos forskellige præster og degne, for at disse skulle forberede dem til latinskolen. De to af dem klarede sig også ypperligt, Kristian og Michael, medens vi intet ser om Laurids, der nok på det tidspunkt ikke har kunnet samle sig om latinen. Hvad han så har tilbragt sin tidlige ungdom med, kan jeg ikke få opklaret. En gang, da den smukke præsteenke blev tilbudt til en af sine sønner det julske stipendium, som dog kun måtte bruges ved universitetet, valgte hun da også den mindreårige broder Michael, som i sit »Vita« også fortæller, at han allerede som barn var indskrevet til dette legat. Men til sidst forbarmede en morbror, der var købmand i Ålborg, sig dog over Laurids og fik ham ind i Ålborg latinskole. Det var dengang købmændene havde meget at sige. På landsarkivet findes dog Lau-

rids kun én gang i latinskolens papirer, da den første regnskabsbog, der er bevaret derfra, først begyndte i 1773. Vi ser dér, at Laurids 23 år gammel blev tildelet et legat på 26 rdl. Til sammenligning tjener, at hans mor fik 28 rdl. om året i enkepension. Men jeg har indtrykket af, at legatet først måtte bruges på universitetet. Og så blev han da i 1773 med disse 26 rdl. i lommen sendt til Københavns universitet for at tage artium, eller det, vi nu kalder studentereksamen.

Han bestod dog ikke. Det ser vi i Smiths: »Københavns Universitets Matrikelbog«. Her findes hvem, der bestod artium i 1773; men i første øjeblik bliver man skuffet, idet Laurids ikke nævnes blandt dem, der tog artium fra Ålborg latinskole. Men under det hele står der så en streg; og under den står der: »Følgende bestod ikke eksamen, men blev under betingelse af kommende flid optaget blandt de akademiske borgere«. Blandt disse er så Laurids Feld nævnet. Den kommende flid skulle blive åbenbar ved filosofikum, som dengang egentlig kun var en udvidet studentereksamen.

Dengang skulle studenternr vælge en præceptor blandt professorerne, og Feld valgte da den juridiske professor Stampe, der også var dimitteret fra Ålborg latinskole. Det blev så professor Stampe, der skulle kontrollere hans kommende flid; Laurids bestod to år efter filosofikum med karakteren »mediocris«, hvil-

ket betyder middelmådig og var den ringeste eller næstringeste karakter. Nu kunne professor Stampe i hvert tilfælde erklære ham dygtig til det teologiske studium. Han måtte imidlertid tilbringe nogle år med »fattigdom og med at oplære unge mennesker i de frie kunster«, som han selv skriver i sit »Vita«. Enhver ordineret præst ved, hvad der menes med Vita, da enhver, der skal ordineres til præst, må aflevere et sådant til sin biskop endnu den dag i dag. Feld var først huslærer hos provst Bagge Friis i Daugbjerg, derefter i Vordingborg, hvorfra han ofte besøgte sin fire år ældre broder, der efter artium og filosofikum var blevet hængende hér som skoleholder. Laurids Feld må være blevet godt kendt hér, da vi ser ham stå fadder ved en barnedåb.

Han fik da hér mulighed for at indmelde sig til et »akademisk kursus« som han skrev i sir Vita. Han har nok indstillet sig til den laveste karakter. Det kunne man dengang, og mange benyttede sig deraf, da denne karakter forudsatte et meget lille pensum. Laurids fik da også attestat, som man dengang kaldte teologisk embedseksamen, ganske vist med karakteren »non«, den mindste karakter. Men da han så kom tilbage, ville broder Kristian også have attestats og søgte et års orlov; og i den tid, han var borte, var Laurids vikar for ham. Han blev meget afholdt. Og som skoleholder blev han kendt med præste-

familien Grundtvig, og blev en ven for livet med Johan og Cathrine Marie Grundtvig.

Pastor Johan Grundtvig var en stiv latin og havde oversat to bøger fra latin til dansk og kunne skrive latinske vers endnu på sine gamle dage. Han havde oplært den ældste søn Otto til den meget krævende Herlufsholms lærde skole, hvortil han bestod adgangsprøven, og i det hele klarede sig fint. Johan Grundtvig havde tænkt sig, at hans andre sønner skulle på Herlufsholm, men det glippede for de to næste drenge, Jakob og Niels, måske fordi de ikke var så begavede, eller måske også fordi de havde fået en anden lærer, Laurids Feld. Han må have haft et tilforladeligt væsen, og især ældre kvinder kunne ikke stå for ham. Det ser vi gang på gang. Så da broder Kristian kom hjem fra universitetet med sin attestat, blev Laurids optaget i præstegården som huslærer. Cathrine Marie Grundtvig havde fluks afsat sin mand som lærer for børnene. Hun havde tidligere afsat ham fra landbruget, og styrede det mod falittens rand. Klog var hun godt nok; men hun ville, hvad hun ville.

Hun mente selv at være af Hvidernes æt; altså kunne hun også tælle Absalon blandt sine aner. Engang da hun befalede folkene, at de skulle i haven at luge, protesterede de ganske vist. Rugen var tjenlig til at blive bjerget, og degnen arbejdede da også på fuld kraft dermed,

da det så ud til at kunne blive regnvejr. Men Cathrine Marie sagde: »Pyt være med degnen. Jeg vil have haven luget NU!« Det blev ganske vist regnvejr derefter i fjorten dage, og præstens rug blev grøn i toppen. Degnens datter huskede det, da hun blev en gammel kone og fortalte det triumferende videre.

Nå, men nu skulle de andre børn med vold og magt undervises af Laurids Feld; og da Laurids Feld lige før jul 1787 blev kaldet til sognepræst på Hirtsholmen, måtte de partou følge med. Der er ingen, der endnu har løst den gåde, at forældrene kunne få sig selv til at sende deres drenge til den anden ende af Danmark, især da vi er klar over, at deres far kunne have blevet dem en dygtigere lærer. Men Cathrine Marie må have været aldeles forgabt i Laurids Feld. Selvfølgelig var der ikke tale om forelskelse eller erotik for slet ikke tale om sex; alt sådant var fortrængt til det underste af hendes bevidsthed; men man kan jo godt have en lille anelse om, at det her alligevel har haft en kraft, der har medvirket til at begå den vanvittige handling at sende sine drenge med Laurids Feld til Hirtsholmen, hvor de blev ødelagt. Ebbe Kløvedal Reich påstår, at de har haft en dødsdrift i sig. Hvis det er rigtigt, har de sikkert fået den på Hirtsholmen.

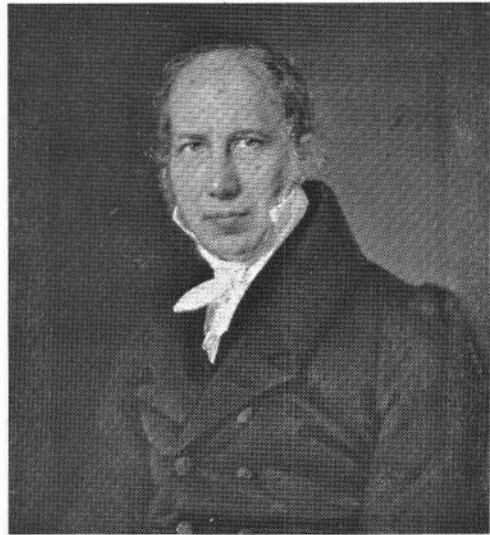
Feld var selv betænkelig ved at over tage dette lille økald. Han ihukom sin lillebror Michael, som ganske vist var

den, der først blev præst, først på den lille ø Tunø i Kattegat. Det vil sige: Han kunne i virkeligheden slet ikke tåle at bo på så lille en ø, men fik det, som vi kalder økuller; og da han havde en spire til sindssyge i sig, blev han sindssyg og måtte rejse til København, hvor han ved gode venners bistand kom under lægekontrol, så han i virkeligheden ret hurtigt kom sig. Men så klog havde han været, inden han rejste til København, at han havde søgt sin afsked fra dette embede; og hans søster Tryfæna, der havde været med ham på Tunø som husbestyrerinde, ordnede hans økonomiske forhold ved hjælp fra den gejstlige skifteret. Inden den var færdig, var han imidlertid blevet rask og var blevet præst i Nautrup i Salling. Det kan jo siges at have været en falliterklæring så hurtigt at forlade et embede; men havde Laurids været lige så klog, var han blevet fri for mange miserer.

Præstens løn på Hirtsholmen var så og så mange fisk, som fiskerne skulle aflevere i præstegården. Så skulle Feld selv sørge for at få dem saltet og emballeret; men fiskerne havde forpligtet sig til at sejle hans fisk over til videre salg. Desuden til at sætte ham med familie over til fastlandet 52 gange om året. Det tænker jeg mig, at Feld har benyttet sig flittigt af; og med sig har han haft de to grundtvigdrenge, som nok lærte en del af Vendsyssels natur at kende, men heller ikke meget andet.

Da Feld, efter at være kommet til Thyregod kaldet af kongen, rejste en tur med drengene til deres hjem i Udby, forsøgte han at få dem optaget på Herlufsholm, men det glippede; derimod lykkedes det ham at få dem optaget på Viborg latinskole, hvor han satte dem i huset hos en provstinde Friis, der skal have været meget god ved dem. Carl E. Jørgensen fortæller i sin bog om Viborg katedralskole, at der var så rigelige legater dertil, at mange næsten anså det som et levebrød og forsøgte at blive der så længe som muligt. De to brødre opførte sig desværre ikke så godt; den ældste var en gang lige ved at blive bortvist fra skolen, og den yngste ville lærerne ikke indstille til mesterlektionen (de to sidste års skolegang). De påstod, at han var ganske blank i forkundskab, da Feld afleverede ham og slet ikke havde kunnet følge med siden.

Sagen var jo nok den, at han var ludoven. Hans far fik imidlertid en aftale med rektor og konrektor, om de ikke ville tage ham som privatist, og det gik de ind på. Undervisningen fik han ganske vist sammen med klassen, hvor han dog tog sig så meget sammen, at han klarede sig tåleligt. Det var det værste, at han som privatist ikke kunne få legater, så her har fader Johan måttet træde til. Men mens de to brødre var på Viborg latinskole, var det, at deres lillebror, ham, der senere blev til den meget betydelige N. F. S. Grundtvig, kom til

N. F. S. Grundtvig, malet af C. A. Jensen 1831 (Ny Carlsberg Glyptotek).

Laurids Feld i Thyregod. Feld var året før blevet imponeret af denne drengs kundskab, og han havde sagt, at hvis han næste år, når han kom, kunne Kalls verdenshistorie helt udenan, skulle han få hans sølvur. Feld måtte også af med det næste år. Vi ser i hans dødsboauktion under den gejstlige skifteret, at han havde et guldur. Det har han nok købt i stedet for sølvuret.

I 1792 kom vidunderbarnet N. F. S. Grundtvig med Laurids Feld til Thyregod. Det lader til, at Grundtvig som gammel mand mindedes sin Thyregodtid med glæde. Men da han fuldstændigt underkendte latinskolens betydning for ham, var han nødt til at lægge ansvaret for at han var så dygtig en latinere, over på Feld. Sine medelever hos Feld

havde Grundtvig ikke meget til overs for. Men han måtte blive ved at trække i ulige åg med den sidste lige til 1796.

Feld brugte nogle håbløst forældede lærebøger: Donat og Aurora. En kender af latinskolerne, den før omtalte Carl E. Jørgensen, fortæller hårrejsende om, at man mange steder blev ved at undervise efter disse bøger, ja endda så sent som i 1784 skulle man et sted have brugt dem. Hvis han havde tænkt på, at man endnu i 90'erne brugte dem i Thyregod, havde han nok sat to udråbstegn i stedet for et.

Men da den sidste elev var sendt afsted, efter at han var konfirmeret i Thyregod i 1796, havde Grundtvig og Feld to år sammen endnu, inden han ville søge optagelse på Århus latinske skole i mesterlektionen; da har den begavede elev nok i den tid lært sin »lærer« så meget latin, at han turde begynde med et nyt hold og hér bruge Anchersens latinske grammatik. Men i de første fire år, da Grundtvig måtte undervises sammen med de »mådelige genier«, må han have søgt tilfredsstillelse for sin læsetrang på anden måde. Han havde dog sine bøger med hjemmefra, men de havde ikke længere den indvirkning på ham, som da han læste dem sammen med sin mor. Han skriver derom i digtet »Udby Have« fra 1810: »Samme bøger frem jeg tog, samme blade op jeg slog, samme stave dér jeg så: man som blege lig de lå!« Og han fortæller om sit hovmod i Thyregod

over sin nu døde kundskab, som han med hovmod og med bram sagde hver som høre ville.

Nu har de forskellige grundtvigforskere peget hen på, hvad han kunne have lært af bøger på Felds boghylde. Man gætter, at L. Feld har været en meget lærd mand, der vel at mærke skulle have været en fremskridtsmand i forhold til sin fader, så han lærte at tænke de tanker, som dengang brød frem. Skade kun, at sådanne bøger ikke har været på Felds boghylde. Jeg synes, at de lærde skulle have lært af mænd som Georg Hansen og Elle Jensen, at folks bogliste bedst findes på boglisten i deres efterladenskaber, som fandtes i auktionsprotokollerne over deres dødsbo. De findes mest i den gejstlige skifteretsprotokol og dennes auktionsprotokol, som ganske vist blev afskaffet i 1806; jeg synes, at der er et meget mere sobert indhold i de gejstlige protokoller end i juristernes protokoller. Jeg har set boglister over Laurids Felds bøger ved hans død og har ærgret mig ubeskriveligt over de gætterier, man foretager. Men med hensyn til Laurids Felds bogliste har jeg ved sidste undersøgelse fundet ud af, at mange af bøgerne er købt ved præsteauktioner i Felds sidste leveår, så de kan nok ikke have kommet Grundtvig til gode. Iøvrigt var de fleste af bøgerne af pietistisk eller ortodokst indhold, og mange var præget af luthersk bodsfromhed.

Men da Grundtvig kom, har der nærmest kun stået de nødvendige bøger for en præst på hans boghylde. Jeg tænker mig, at Grundtvigs boghylde har været fuld, mens hans medelevers kun har indeholdt de nødvendige bøger til undervisningen. Men så har Grundtvig også søgt at få sin læsetrang opfyldt ved et pulterskrin, som vel har stået på loftet efter forgængerer, et pulterskrin for, som han siger »Det danske Magasin« og alt muligt andet. Men han slugte det hele: »Præst Johan og Tyge Brahe, gamle skøder ovenpå, Dronning Dorte, Tage Tott, messedøden stort og småt. Tærskersult og tærskermave man til slig en kost må have« osv. (i Udby Have«).

Og så var der det forunderlige, at der i Thyregod sogn fandtes meget belæste bønder, som der i øvrigt gør endnu. Hos dem lånte han Holbergs komedier, og hvad der vel morede ham allermost: »Niels Klims underjordiske rejse«. Ja Holger Begtrup fortæller, at han hos en bonde lånte en dansk oversættelse af Snore Sturlasons Heimskringla, som Grundtvig i øvrigt selv oversatte senere og langt bedre. Jeg vil også gerne have vidst, om den latinske bog om Islands historie, som var på boglisten over Felds dødsbo, allerede var der i Grundtvigs tid, så den havde vakt hans opmærksomhed; vi hører om, at han senere er meget optaget af den. Ligeledes Hybners bøger, som dog blev solgt i 1799 på pa-

stor Stalknechts dødsboauktion, ville have vakt hans interesse.

Det var skolebøger i forskellige fag, men også en bog med bibelske historier, som Salmonsens Leksikon påstår skal have været det første forsøg på at drage bibelhistorien ind som et selvstændigt fag i religionsundervisningen. Men vi hører intet herom; kun at han i bibelhistorie har hørt Møllmans hæse stemme (»Udby Have«). Store dele af bibelen havde han nu læst allerede som dreng i Udby præstegård, og han havde fået med sig et NY Testamente, som fulgte ham på »Jyllands hede og på Lavinds enge« (Lavind = Langeland).

Om de bøger, han allerede havde læst i Udby og genopfriskede i Thyregod, kan vi høre i Michelsens doktordisputats om tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn, desuden i Fr. Rønnings bog: »Den grundtvigske slægt« og i Schrøders: »Grundtvigs barndom og ungdom«. Det er historiske bøger, som folk (nu om dage) nødig giver sig i lag med, da der nu findes langt mere interessante og pædagogisk anlagte historier. Men sulten må Grundtvig have været efter historie, da han, så snart han kunne læse, fandt store folianter med historie på sin fars boghylde. Men hvem af de lærde kan fortælle om, at Grundtvig nogensinde har fortalt om bøger, som han har fundet på Felds boghylde?

En ting lærte Grundtvig dog til gavns hos Feld. Denne holdt husandagt, hvad

ellers ikke mange præster gjorde på den tid. Her lærte Grundtvig Kingos salmer og hjertesuk at kende. Det må have været Kingos »Åndeligt Sjungekor«, som man her har gennemgået gang på gang. Den første part deraf er just anlagt på at bruges ved aften- og morgenandagter. Jeg tænker mig, at Feld da har samlet hele sin husstand, også karle og piger, og det er nok dem, som Kingos ord er sunket dybest i. Da der næsten ved hver tredie barnedåb i Thyregod kirke stod faddere fra præstegården, og det både karle og piger, må det have været gudfrygtige mennesker, som tjente i præstegården. Avlskarlen Ivar Sørensen, som Feld havde arvet efter sin forgænger, købte ved tvangsauktionen på Thyregod præstegård alt, som kunne føre landbruget videre. Alt blev jo ellers solgt.

Disse tjenestefolk kan have indvirket på Grundtvig mere end han selv troede. Det kristne fællesskab ved disse andagter har Grundtvig haft godt af. Selv har han ikke, dreng som han trods alt endnu var, kunnet fatte Kingos dybe toner om synd og nåde; men salmerne om aftenen og morgensukkene har han alligevel lagret i sit sind, selv om han senere påstår, at der lagde sig fjelde derover. Men så siger han på sit mytologiske sprog, at da tiden kom, da slog »Mjølner dale i Fjeld«, og at der »fra stenhårde malme den hellige klang af fædrenes salme, højrøstet udsprang og lod mig

fornemme, at frelserens stemme af sten kan udvirke hans pris« (»Nyårsmorgen«). Et sted i »Udby Have« fortjener også at blive citeret her: »Med de salmer fagre kjære, som jeg efter gammel skik i min barndom måtte lære: hver og en mig tyktes glemmt. Men de havde dybt sig gemt i det lukte hjertekammer; men da Herrens lyn slog ned, med et brag jeg ej kan nævne, gennem dørens brede revne fangerne udgik med fryd«.

Jeg vil altså gøre gældende, at Grundtvig lærte mere af Felds fromhed end af hans undervisning. Og når han senere i sit profetiske digt »Nyårsmorgen« kort skal nævne livet i Thyregod, gør han det med de korte ord: »Kingo på Heden«. Såvidt jeg kan se, holdt Feld fast på Kingos salmer i en tid, hvor de andre præster pralede af, hvorledes de havde fået indført den nye salmebog: »Kristelig evangelisk Salmebog«, om hvilken senere tider har sagt, at den hverken var kristelig eller evangelisk.

Vi ser i biskoppens kopibog, at Feld har fået Nej til at anskaffe sig nogle »salmebøger«. Der står ikke noget om, hvad det var for en salmebog, men da Det danske Kancelli i lang tid havde opfordret præsterne til at indføre den nye salmebog, ville det nu være underligt, om man pludselig nægtede en præst at anskaffe den.

Så når vi skal karakterisere Felds teologi, kan vi gøre det med det ene ord: »Kingo«.

Frem i lyset

Som omtalt allerede i forordet ønsker redaktionen på disse midtersider at skabe spalteplads for stof, der kun dårligt lader sig dyrke i egentlig artikelform. En kort historie omkring en genstand.

Ny er ideen jo langtfra. Med held har den blandt andet været anvendt i TV under titlen »Hvad er det?« Men den er ny for denne ærværdige årbogs vedkommende. Imidlertid tror vi i redaktionen på ideens brugbarhed, og vi håber at kunne bevare denne midterrubrik som en fast bestanddel blandt årbogens øvrige stof.

En sådan rubrik kan tjene flere formål. For det første kan man få berettet en god historie, noget der altid er relevant, også for en fagbog. Man kan så yderligere håbe, at selv sådanne småglimt, man kunne kalde dem billednoveller, vil være i stand til at belyse kulturhistoriens mangfoldige verden på en facon, som kan inspirere til en nøjere granskning af de emner, som på denne vis bringes ind i lyskeglen. Ikke mindst

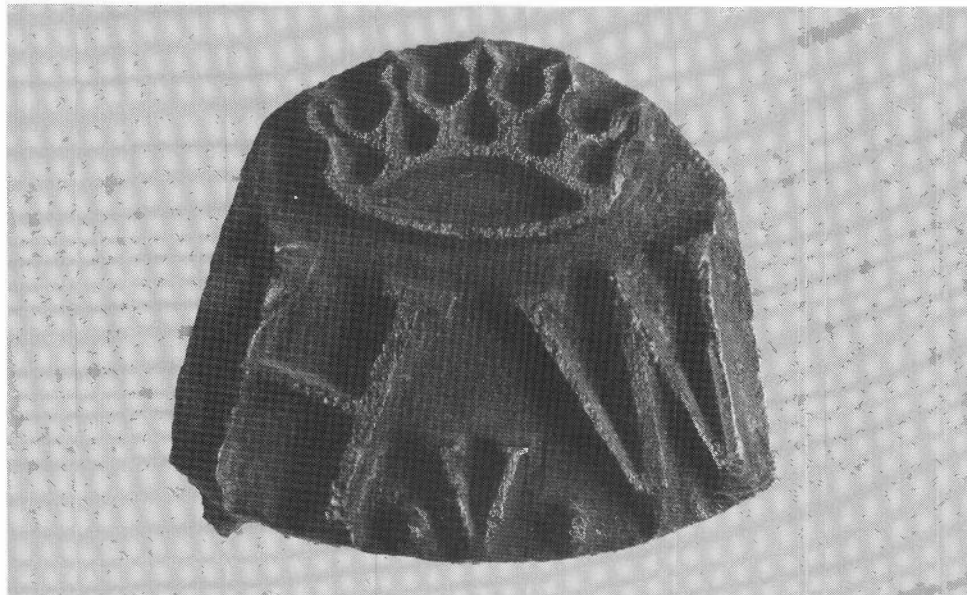
ligger det redaktionen på sinde at give læseren et indblik i, på hvilken måde man på faglig vis foretager en genstandsanalyse.

Sidst, men ikke mindst, håber vi at få skabt en dialog læserne og redaktionen imellem. Forhåbentlig vil mange medlemmer lade høre fra sig. I første omgang er en beskrivelse, måske et foto, tilstrækkeligt.

Såvel henvendelser om denne rubriks kommende emner som kommentarer til det bragte stof skal være yderst velkomne.

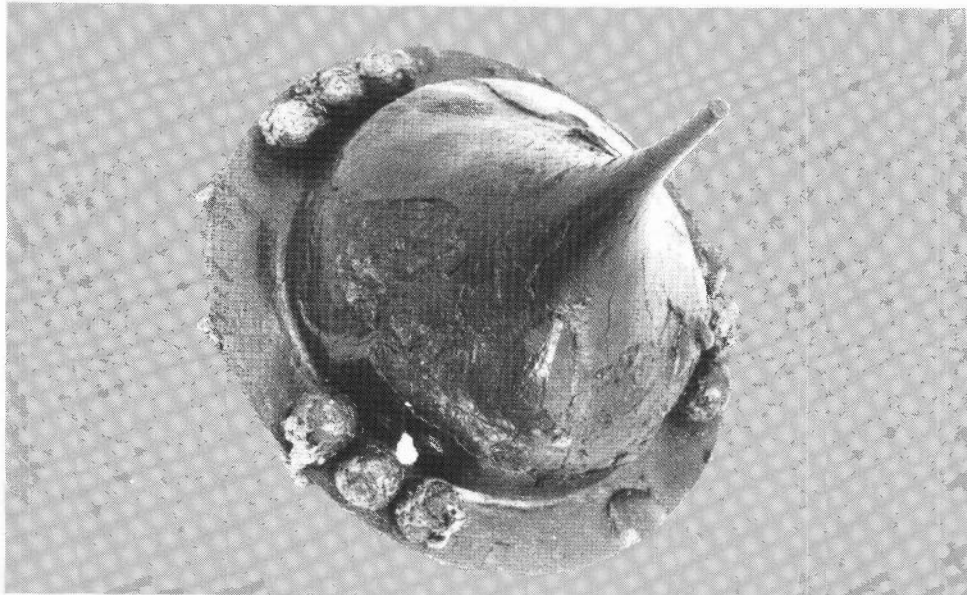
Men leg nu med. På de følgende sider bringes først billeder af i alt seks genstande. Forklaring og analyse bringes samlet i fortsættelse. Prøv først selv at fortolke den lille historie, billedet fortæller, før de næste siders tekst, udarbejdet af museumsinspektør Steen Hvass, Vejle (SH) og museumspædagog Vivi Jensen, Kolding (VJ), tages til hjælp.

Billede nr. 1

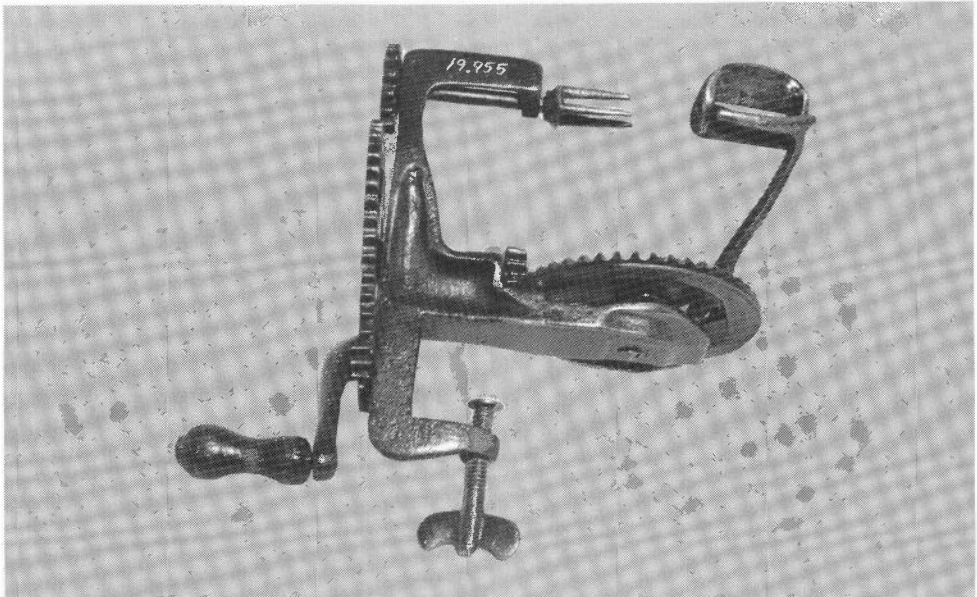
(Tilhører Museet på Koldinghus.)

Billede nr. 2

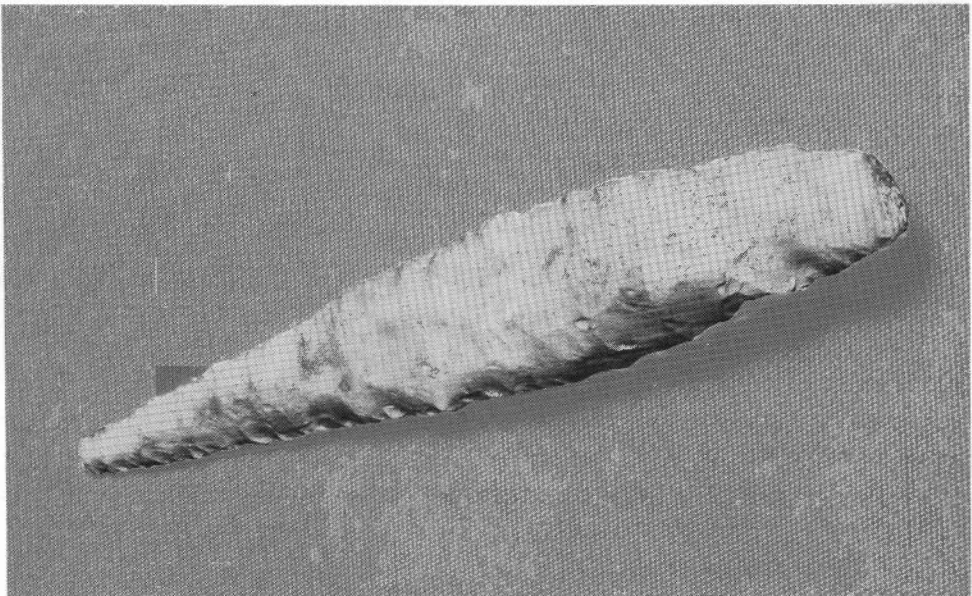
(Tilhører Vejle kulturhistoriske Museum.)

Billede nr. 3

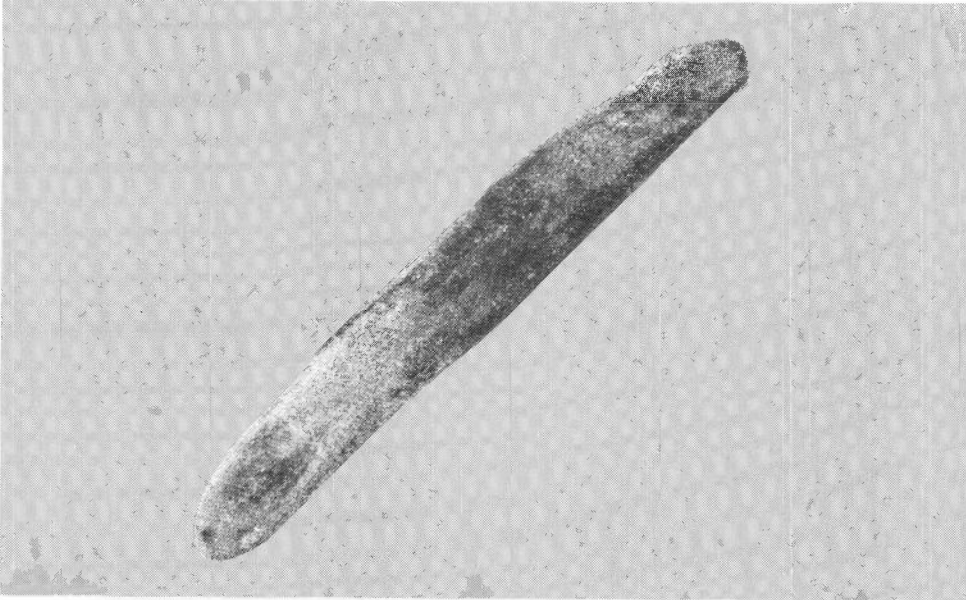
(Tilhører Museet på Koldinghus.)

Billede nr. 4

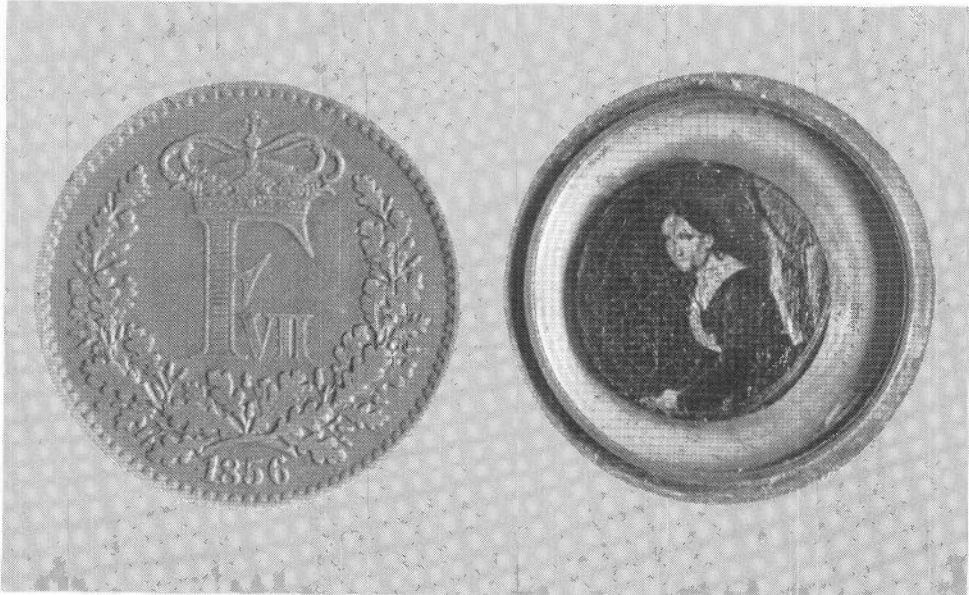
(Privat eje.)

Billede nr. 5

(Tilhører Vejle kulturhistoriske Museum.)

Billede nr. 6

(Privat eje.)

Billede nr. 1

For ganske nylig har museet fået denne genstand foræret. Der er tale om et stykke støbejern, der på den ene side bærer et kronet monogram. På den anden er der tre cylindriske huller anbragt over hinanden. Stykket er 3 cm. tykt, og det vejer godt 1800 g. Det er fundet på en mark ved Vejstrup kirke.

Der er ingen tvivl om, at der er tale om et jern, brugt til brændemærkning, men når det er fastslået, kommer problemerne. For hvad er det, der er mærket med det? Det er slet ikke den type, man brændemærker kvæg med, og det ligner heller ikke de mærker, man brænder ind i tønder og dritler og den slags.

Vi konsulterede landbrugsmuseet, og her siger man, at mærker af den type er sjældne, men ikke ganske ukendte. Antageligt har de været brugt til at ejermærke større ting som f. eks. vogne og redskaber med, og den slags har man haft mest brug for på de meget store landbrug, hvor folkeholdet var stort og skiftende.

Dateringen? Støbejern har vi kendt i Danmark fra Christian III's tid, men før midten af forrige århundrede brugtes det i Danmark ikke til meget andet end kanoner og ovne. Skrifttyperne på mærket peger da også tidligst mod forrige århundrede.

Og hvem er så hr. W. von H.? (For det

er jo nok en mand). Trods intens eftersøgning er det endnu ikke lykkedes at finde en oplagt kandidat hverken fra Vejstrup-egnen eller andre steder.

V. J.

Billede nr. 2

Mest af alt får jernhatten her os til at tænke på Preussernes pikkelhuer. Imidlertid er den kun 15 cm bred og knap 14 cm høj, hvilket vil sige, at den næppe har ydet beskyttelse for et hoved, men derimod nok for en hånd. »Bulen« er hamret ud og foldet sammen som et kræmmerhus og holdt sammen af jernnitter. Nitterne på den flade krave med bronzebelægning har kun været til pynt. Bulen har siddet på et nu helt forsvundet skjold af træ, hen over et hul, hvor hånden har holdt skjoldet i et håndtag. Skjoldets brædder har været samlet bl.a. med sirligt udførte jernbeslag ved randen. Både randbeslag, håndtag og skjoldbule er sammen med et spyd med jernspids, ridesporer af jern med bronzebelægning og mange andre sager fundet i en urnegrav ved Erritsø. Graven er den fornemste blandt ca. 40 andre brandgrave. Gravpladsen fra 1. årh. efter Kr. f. er udgravet af Ingolf Nielsen, Erritsø, for Vejle kulturhistoriske Museum i løbet af 1980-85.

S. H.

Billede nr. 3

Dette er den perfekte museumsgenstand. Den er af støbejern, og den består af et stort lodretstillet tandhjul, der drejes ved hjælp af et håndsving. Via et lille tandhjul overføres drejningen til en vandret akse, hvorpå er monteret en dippetud med tre vandrette spidser. Om det store tandhjuls akse drejer et lille lodret tandhjul, der igen drejer et større, vandret tandhjul. Til dette er ved en sindrig fjedermekanisme fastgjort en smukt svunget opstander, hvorpå er monteret noget, der minder om bladet på en almindelig kartoffelskræller. Hele herligheden kan ved hjælp af en skrue fastgøres til et bord.

Det perfekte, set fra museumsmandens synspunkt, ligger deri, at genstanden er selvforklarende. På det store vandrette tandhjul står der nemlig: PATENTED JUNE 17 & DEC. 16 1856 TURN TABLE APPLE PARER MANFD BY LOCKEY & HOWLAND (patenteret, 17. juni og 16. december 1856, drejelig bord-æbleskræller, fremstillet af Lockey & Howland). Om æbleskrælleren er engelsk eller amerikansk, vides ikke, men det vil kunne undersøges. Under alle omstændigheder er der tale om en typisk repræsentant for forrige århundredes glæde ved mere eller mindre nyttige mekaniske indretninger.

Som museumsmand kunne man ønske sig, at alle genstande var forsyne-

de med tilsvarende gode oplysninger. Hvor tit kommer vi ikke ud for sære og besynderlige ting, der kræver en specialviden, som det somme tider kan være meget svært at finde frem til. Hurra for Lockey & Howland og deres drejelige bord-æbleskræller!

V. J.

Billede nr. 4

Et lille redskab af flint, ca. 15 cm langt og – hvad fotografiet desværre ikke kan vise – for størstepartens vedkommende af kun ringe godstykkelse, fra 6–8 mm. Det ligger perfekt i hånden og ligner mest en godt slidt dolk fra den del af oldtiden, vi kalder dolktid, slutningen af bondestenalderen. Imidlertid kommer man ved nærmere betragtning af redskabets butte ende på en løsning. Her ses tydelige spor af knusning eller afslibning som følge af gentagen brug netop her. Vi kunne være frække og kalde den for »Danmarks første Ronson«. Den moderne gaslighter har samme funktion som det lille flintredskab – en ildsten, som blev brugt i kombination med et stykke svovlkis eller en fyrsvamp til at opfange gnisterne, når flinten blev slået mod en sten. Fyrtøjet – eller lighteren – er altså 4000 år gammel, men for den øvede lige så anvendelig til sit formål som vor tids »Ronson«. Ildsten er almindelige som løsfund på markerne.

S. H.

Billede nr. 5

En 20 cm lang grå sandsten, godt brugt og slidt, lige uundværlig for en skovarbejder i det nittende århundrede og en landmand i vikingetiden. Henning Karlsskov var skovarbejder på Damgaard i Tinnet fra 1933–1960. Han brugte stenen til at slibe leen med. Nøjagtig samme slags sandsten brugte man i vikingetiden, samme form og samme slidspor, d.v.s. at de også dengang blev brugt som strygesten. I vikingetidens bondgårde, som de kendes fra Vorbasse, findes der mange af den slags sten. Ser man dem som løsfund på markerne, fortæller de arkæologerne, at der på stedet har ligget en vikingetidslandsby – eller er de tabt af en skovarbejder i det nittende århundrede? I alle tilfælde er det et godt brugt stykke værktøj med over tusind års tradition bag sig.

S. H.

Billede nr. 6

En kobberskilling fra 1856, 21 mm i diameter. En beskeden mønt fra Frederik VII's tid, som ingen møntsamlere vil se to gange på. Men alligevel – føles den ikke lidt mærkelig?

Ved nærmere eftersyn viser den sig at være sammensat af to halvdele, der lader sig skille ad. Indeni er der et portræt af en kvinde, der ser ud, som kvinder gjorde det på grevinde Danners og fru Heibergs tid.

Faktisk er det ikke én mønt, men to ens, der er hulet og tildannet således, at de kan lukkes tæt sammen. Typen er velkendt, og vi ved, at man især i Augsburg siden slutningen af 1500-årene har fremstillet mængder af såkaldte »skrue-dalere«, der kunne indeholde religiøse billeder eller hele billedserier malet eller trykt på papir eller marieglas. For den indviede var de lette at kende, for sædvanligvis brugte man to forskellige sølv-dalere til spøgen. Ofte blev de brugt som bryllupsgaver i forbindelse med den traditionelle indsamling af penge til brudeparret, men det er næppe tilfældet med vor »skrueskilling«. Snarest er den en lille, tilsyneladende beskeden, men i virkeligheden ret så sofistikeret gave fra en ung pige til den forlovede, eller en ung frue til den kære ægtemand. Desværre ved vi ikke, hvem hun er.

V.J.

Litteratur:

Fritze Lindahl: »En Augsburg-skruedaler – En kongelig gave« i »Peregrina Numismatica Georgio Galster« (festskrift til Georg Galster, København 1969).

Jøderne i Fredericia

Menighedens tilbagegang og afvikling

Af Mogens Nathan,
dr. med., Hørsholm.

I vinteren 1982–83 holdt jeg et par foredrag, henholdsvis i København og Fredericia, hvori der blev givet en oversigt over jødernes historie i Fredericia fra de første bosættelser i 1675 til menighedens opløsning i begyndelsen af det 20. århundrede.

Under udarbejdelsen havde jeg lejlighed til at gennemgå en række arkivalier, der opbevaredes i Det mosaiske Troesamfund i København, omhandlende tiden siden 1808, og af hvilke de fleste ikke tidligere har været publiceret. De var vanskeligt tilgængelige, men slægtsforskeren, lektor Georg Simon, hjalp mig velvilligst med at fremskaffe materialet. Disse arkivalier er senere, sammen med størstedelen af trossamfundets øvrige arkiv, overgivet til Rigsarkivet, hvor der forestår en større gennemgang og katalogisering, så det vil formentlig vare en rum tid, før disse sager igen vil blive alment tilgængelige.

Den her foreliggende artikel vil udgøre en beretning om Fredericiamenighedens historie i dens sidste periode, især bygget på de omtalte arkivalier. En udførlig gengivelse af hele foredraget i Fredericia findes som manuskript på Fredericia Museum. For sammenhængens skyld bringes imidlertid her, som bilag 1, en oversigt over de vigtigste begebenheder i menighedens historie. Endvidere bringes, som bilag 2, en sammenligning mellem antallet af jøder og det samlede befolkningstal i Fredericia gennem ca. 200 år.

Det ses, at den store nedgang af jøder i Fredericia indtraf i løbet af det 19. århundrede. Det højest kendte tal var som angivet 300 i året 1795. I 1850 var tallet 98, og endelig kendes i 1905 kun 2 eller 3 familier.

Årsagen til tilbagegangen er let at finde. I 1809 udkom en forordning, der tillod jøderne at bosætte sig overalt i riget,

og i 1814 udstedtes den forordning, der på de allerfleste områder skaffede jøderne fuld ligestilling med de øvrige borgere. Flere og flere jøder fandt, at de havde langt bedre muligheder i de store byer end i den lille købstad bag voldene. Nogle tog til Randers, men de allerfleste rejste til København.

Mange af de kendteste jødiske familier i Danmark har deres stamfædre i Fredericia. Jeg kan nævne navne som Fredericia, Glückstadt, Ree – men iøvrigt tror jeg næppe, at der findes nogen jøde herhjemme af de tidligere indvandrede slægter, der ikke har en eller flere forfædre blandt Fredericiajøderne.

I et foredrag, som Alfred Heyman holdt i 1905, omtaler han vekselerer H. C. Hirsch, som gennem et halvt århundrede gjorde en meget stor indsats for menigheden i Fredericia, og som har givet den fyldigste sammenhængende beskrivelse af menighedens historie. Heyman slutter med disse ord: Hirsch døde ca. 1895 – »efter at medlemmerne havde forladt ham, enten af gyldig grund eller ved bortrejse«.

Menighedens sidste protokol

Det materiale, jeg har benyttet, er dels Fredericiamenighedens sidste protokol, dels pakker med breve og dokumenter for tiden 1865 til 1921.

Protokollen er et vældigt monstrum med 474 paginerede blade, d.v.s. 948

sider. Pakkerne omtales senere. Protokollen påbegyndtes i 1808, men ophavs-mændenes forventninger gik ikke i opfyldelse. Det sidst refererede møde afholdtes 16. august 1906 og findes på pag. 134. Ved at gennemblade referaterne for de sidste 40 år får man et tydeligt indtryk af menighedens hastige tilbagegang.

4. februar 1864 afholdtes et forstandermøde, hvor ligningen af årsbidraget foretoges. Der var da 24 bidragydende medlemmer, og den samlede ligning udgjorde 273 rigsdaler. 20. april og 30. august 1864 behandledes legat-uddeling. 6. september behandledes spørgsmålet om nye lokaler til synagogen, der var blevet ødelagt under bombardementet af byen. Mærkeligt nok findes der ingen nærmere omtale i protokollen af denne begivenhed, ej heller om genopførelsen ud over lidt om økonomien. Men andetsteds findes der udførlige referater af grundstensnedlæggelsen den 16. juni og indvielsen den 27. oktober 1865 med festprædiken af overrabbiner dr. A. A. Wolff. Foruden selve synagogen var der også indrettet en beboelseslejlighed i den nye bygning. Alligevel kan det synes at have været vel optimistisk at opføre en ganske anselig synagoge i en menighed, der som lige nævnt kun rummede 24 betalende medlemmer og var i så tydelig tilbagegang. Det er helt vemodigt at læse slutningsverset fra indvielsessalmen:

Synagogen i Riddergade (udat. foto i Fredericia Museum). Billedet giver ikke indtryk af en »anselig bygning« – mere nok af, hvor naturligt den faldt ind i dansk købstadsmiljø.

Dit ord, som i et Flammehav
 På Horebs Tinde, Du os gav,
 Er nu forkyndt herinde.
 O, lad det leve i vort Bryst,
 At Sjælens Fred og Himlens Lyst
 Vi stedse her må finde.

– Den sidste gudstjeneste afholdtes 37 år senere.

En fortsat gennemgang af protokollen for de følgende årtier giver ikke noget

væsentligt nyt til belysning af forholdene. De vigtigste begivenheder, refereret dels efter protokollen, dels efter forskellige bilag, skal nu anføres, og de vil til slut blive suppleret med nogle detaljer fra protokollen og pakkerne.

Ved en generalforsamling i 1898 af menighedens medlemmer – der står ikke, hvor mange der var – valgtes I. Beermann og A. Samson til forstandere – sidstnævnte med bopæl i Vejle.

Ved ligningen i 1899 var de 24 medlemmer fra 1864 svundet ind til 4, der i alt skulle betale 72 kr., og i året 1900 skulle 3 medlemmer betale i alt 52 kr.

Sidste gudstjeneste Inventaret spredes

Fra andre kilder ved vi, at den sidste gudstjeneste blev afholdt i synagogen på forsoningsdagen 1902. Man prøvede forgæves at få synagogen udnyttet som bymuseum, men i en årrække henstod bygningen tom og ubenyttet. Det fortælles dog, at den sidste kantor, Peltin, endnu i nogle år dagligt gik hen til synagogen og forrettede sin andagt, så forbi-passerende kunne høre hans sang lyde fra det tomme gudshus.

Den 29. april 1906 vedtoges det at overdrage menighedens arkiver til opbevaring i Det mosaiske Troessamfund i København. I protokollen, pag. 132–133, findes en liste over disse arkivalier (et uddrag er gengivet i bilag 3).

På dette tidspunkt blev det endvidere

vedtaget at udlåne til Joseph M. Goldschmidt, Ny Kongensgade 6 i København, en række genstande fra synagogen i Fredericia. Goldschmidt, der var fuldmægtig i Landmandsbanken og tilige kontorchef i trossamfundet, havde oprettet en privat synagoge i Læderstræde 9 eller 11. (En fortegnelse over disse genstande findes som bilag 4.) Joseph Goldschmidt døde i 1924, og kort efter ophørte denne synagoge at fungere. Hvad der blev af tilbehøret, herunder de fra Fredericia udlånte genstande, vides ikke i detaljer, men ud over enkelte ting, der findes hos Goldschmidts efterkommere, synes genstandene at være fordelt mellem den officielle store synagoge i Krystalgade og menighedens museum i Ny Kongensgade. Oplysningerne om Goldschmidts synagoge hidrører fra hans dattersøn, kasserer Sven Meyer.

For en ordens skyld skal der gøres opmærksom på, at denne synagoge ikke er identisk med en af familien Bamberger m.fl. oprettet synagoge, der også lå i Læderstræde og eksisterede gennem flere generationer – eller med en tredje, særlig strengt ortodoks synagoge, Machsike Hadas, der stadig eksisterer.

På menighedens museum i Ny Kongensgade findes også andre genstande fra Fredericia. Bilag 5 indeholder en så vidt mulig fuldstændig fortegnelse over de ting på museet, som man kan henføre til Fredericia.

Som nævnt blev det sidste møde, der

er refereret i den store protokol, afholdt 16. august 1906. Det vedtoges her, at man ville søge forvaltningen af, hvad der var tilbage, d.v.s. den tomme synagoge og kirkegården (+ nogle legater), overdraget til repræsentanterne for Det mosaiske Troessamfund i København. A. Samson oplyste, at han på grund af bortflytning til København måtte afgive sine hverv. Han ville snarest muligt sætte sig i forbindelse med overrabbieren samt repræsentanterne i København, eventuelt med statens myndigheder og anmode disse om at træffe afgørelse og bestemmelse om menighedens fremtidige forvaltning.

I et brev af 20. oktober 1908 henvises til endnu et repræsentantskabsmøde, afholdt 16. august 1908. I dette brev, der er aftrykt som bilag 6, bemyndiges de københavnske repræsentanter til at overtage forvaltningen af trossamfundet i Fredericia, og det nævnes blandt andet, at trossamfundet nu kun består af de to underskrevne repræsentanter, I. Beermann og A. Samson.

Sidste fødsler og dødsfald

Ministerialprotokollerne for Fredericiamenigheden, der også har omfattet jøderne i andre byer i Vejle amt (i hvert fald Kolding og Vejle) findes på landsarkivet i Viborg; men jeg har set fotokopier af de seneste blade. De sidst indførte fødsler er for drengenes vedkommende Isidor Samson (1906) og for

pigernes vedkommende Karen Hertz (1904). De sidst registrerede dødsfald er: Kvinder: Charlotte Kirstein, død 20/6 1904, 64 år gammel; mænd: Benno Henriques Levin, død 12/12 1907, tre måneder gammel. Desuden fandt der endnu nogle begravelser sted på kirkegården, senest 1921.

Og mens vi er ved kirkegården, eller »begravelsespladsen«, som det officielt hedder, skal det anføres, at en del af det nu overflødige areal i 1910 blev afhændet til Voss' fabrikker, der samtidig påtog sig at opføre og vedligeholde en mur omkring pladsen. På det bortsolgte areal blev der opført en bygning, der siden har delt kirkegården i to adskilte dele.

Diverse sager

De flere gange omtalte pakker er for afslutningsperiodens vedkommende fordelt i tre kartotekskasser, omfattende henholdsvis årene 1865–1876, 1877–1893 og 1894–1925.

Et par udpluk blandt disse arkivalier kan måske give et indtryk af, hvad der beskæftigede forstanderne i den henmundrende menighed.

Fra året 1900 foreligger der korrespondance om nogle gravsteder. En obligation er udtrykket.

2/7 1900 sendte en sagfører resultatet af en incassosag: Indgået kr. 18,-, omkostninger kr. 6,-, restbeløbet kr. 12,-, hvilket beløb fremsendes med bud og

med beklagelse af de store omkostninger.

Samme år ansøger en kvinde om et legat med den motivering, at hun kun har 5 kr. om måneden i alderdomsunderstøttelse.

Flere gange bedes der om fødselsattester – f.eks. beder Arnold Melchior i 1901 om en fødselsattest for sin søn Marcus (den senere overrabbiner) og spørger samtidig, om forstanderen A. Samson har brug for Melchiors datter Sofie i sin husholdning.

Så korresponderes der videre om legater, gravsteder og attester.

I 1903 klager Emilie Wulff, København, over sin families gravsteder og sender efter aftale med graver Brodersen 10 kr. til vedligeholdelsen.

I 1903, året efter den sidste gudstjeneste, skriver forstanderne til forsangeren Peltin og foreholder ham, at han har benyttet genstande fra synagogen i sit eget hjem. »de menigheden tilhørende genstande må ikke fjernes fra synagogen, badehuset eller kirkegårdshuset«. – Beermann meddeler Samson, at han (B.) har solgt en nedfalden, ubrugelig messingarm formedelst 35 øre.

Og i 1904 behandles en kompetencestrid mellem Samson/Beermann og forsangeren. Andre menighedsmedlemmer end disse tre var der formodentlig ikke.

Beboelseslejligheden i synagogen var udlejet til en familie Sørensen.

Efter overdragelsen i 1908 af admini-

strationen føres den foreliggende korrespondance mellem repræsentantskabet i København og lokale forbindelser (sagfører, graver).

Som afslutning på denne beretning gengives følgende uddrag af et brev af 27/1 1913 til det mosaiske trossamfund i København fra sagfører A. Jensen, Fredericia: » – – – gøre opmærksom på min skrivelse – – – af 25/5 1912 om synagogens forfatning, den var ikke god dengang og er ikke blevet bedre siden, og en skønne dag falder både hjørnet og Madam Sørensen nok ned, og alt dette har repræsentantskabet jo på samvittigheden, i stedet for at forære det hele bort til en veldædig stiftelse – – – eller på anden måde få synagogen ud af verden. Her – – – er ikke en eneste mosait eller jøde mere i Fredericia.«

Synagogen solgtes til nedrivning i 1914 – forhåbentlig var madam Sørensen bragt i sikkerhed forinden.

Trossamfundet i København administrerer stadig begravelsespladsen.

I december 1950, ved 300 års dagen for Fredericias første købstadsprivilegier, overrakte repræsentanterne en mindeplade, som nu er anbragt i det nye rådhus i Fredericia sammen med lignende plader fra den reformerte og den katolske kirke, de to trossamfund, der sammen med det jødiske fandt et fristed i denne by.

Den jødiske mindeplade har følgende ordlyd:

»I Fredericia By fandt Jøderne 1682 det første Fristed i Danmark.

Skænket af det Mosaiske Troessamfund i København 1950.«

Afsluttende bemærkninger

Det eneste synlige minde om den jødiske menighed i Fredericia er, ud over nogle genstande på Fredericia museum, kun begravelsespladsen – og en mindeplade på rådhuset. Men historien om denne menighed vil leve videre som et væsentligt afsnit af de danske jøders historie og som et fængslende og karakteristisk indslag i byens historie.

Indbyggerne i Fredericia kan være stolte af den menneskelige indsats, der her gennem et par århundreder sikrede et fristed for en gruppe mennesker, hvis trosfæller mange andre steder var udsat for svære forfølgelser. De blev forhåbentlig til nytte for den by, de levede i; og de, der rejste bort, og deres efterkommere, har gjort en stor indsats, ikke blot for Det mosaiske Troessamfund i København, men også på mange poster i det danske samfund, i et af de lande i verden, der har budt sine jødiske medborgere de bedste kår.

*Bilag 1*Oversigt over jødernes historie
i Fredericia

- 1675 Første bosættelse (privat gudstjeneste).
 1682 Privilegierne (religionsfrihed, asylret).
 1709 Opførelse af en bygning ved kirkegården.
 Ca. 1700 til 1724 Store stridigheder.
 1720 Første synagoge indvies.
 1738 Første rigtige rabbiner. Egne rabbinere med afbrydelser til 1809.
 1743 Protokol med vedtægter.
 1753 Synagogen ombygges.
 1790 Kirkegården udvides.
 1800 Menighedens kulmination. Ca. 300 medlemmer, d.v.s. 8-9 pct. af byens indbyggere.
 1809 Nyt reglement. Jødernes »stavnshånd« ophæves.
 1810 Ny synagoge.
 1814 Forordningen af 29. marts.
 1817 Kateketordning.
 1858 Kirkegården udvides.
 1865 Ny synagoge efter krigsbombardement.
 1895 H. C. Hirsch dør.
 1902 Sidste gudstjeneste.
 1908 Sidste repræsentantskabsmøde.
 1914 Synagogen solgt til nedrivning.

Bilag 2

Indbyggere i Fredericia

År	Jøder Familier	Personer	Samtlige
1700	4		
1709	16	57	
1769			2813
1776		ca. 150	
1795		300	
1800			3474
1850		98	4326
1890		41	
1901			12714
1905	2-3		

*Bilag 3*Arkivalier, der iflg. protokollat er
overført til Mosaisk Troessamfund i
København.

Uddrag:

- 1) Ministerialprotokol no. 2, 1814-1850.
- 2) Confirmationsprotokol fra 1871 og 1872.
- 3) Lommebog af kirkebetjent Marcus Meyer: Fødsler 1792-1815 og dødsfald 1798-1869(?).
 11) Protokol af Commissionen, som blev nedsat til Paadømmelse af en Del »Uordner i Fredericia jødiske Menigheds Forvaltning« fra 13. Marts-9. April 1799 med 3 Stk. Bilag.
 14) Afskrift af diverse Beslutninger i Forstanderskabet i tiden 1743-ca. 1800 (hebraisk).
 17) Manuskript af H. L. Hirsch: Det jødiske Troessamfund i Fredericia.

Endvidere dokumenter og bilag i pakker. Der nævnes 46 pakker fra 1808-1896.

Senere overdroges lignende pakker frem til 1906, og i tilsvarende kartotekskasser opbevares yderligere den korrespondance, der er ført fra Mosaisk Troessamfund i København vedr. Fredericia, idet København nu havde overtaget forvaltningen.

*Bilag 4*Genstande, der ifølge protokollen for
Fredericiamenigheden, år 1906,
var udlånt til Joseph M. Goldschmidt,
København

1 sæt sølvtoj til en Thorarulle (nemlig klokker, hvoraf der manglede 3, samt »Tas« (plade) og »Jade« (pegepind)).

1 par på pergament håndskrevne Machsorim (bønnebøger), årstal 5545.

1 sæt Altonaer Machsorim.

1 Schofar (vædderhorn).

1 rødt tæppe (Poreches) eller forhæng.

1 rødt og blåt tæppe.

1 hvidt tæppe (»Cachuman«) med overkappe.

3 hvide Thorakapper.

1 stort + 1 lille hvidt tæppe »Michso«, til dækning af brødet.

Joseph Goldschmidts kvittering for ovenstående findes i arkivpakkerne, dateret 4. juni 1906.

Bilag 5

Uddrag af katalog for
Det mosaiske Troessamfunds museum
i Ny Kongensgade, omfattende de ting,
der formentlig stammer fra Fredericia

Nr.

- 45 Thorapeger, sølv. Tilhørt Israel Ree. Fredericia 1775, Chr. Ernst Strunze.
- 46 Thorapeger, sølv, flad. Tilhørt Jospa Glückstadt, Fredericia. Hans Jørgen Mathiesen, Fredericia, 1. halvdel af 19. århundrede.
- 49 Thoraplade, sølv. Fredericia-sølvsmed fra beg. af 19. århundrede.
- 52 Thoraplade. Sølv med 3 skjoldformede plader, formentlig tysk sølvsmed.
- 64 Thorapeger, sølv, ottekantet. Tilhørt Salomon Abraham Cohn, Fredericia.
- 76 Geheimeetsraad Isak Glückstadts sølvmedaille 1872. På reversen: Landmandsbankens hovedbygning.
- 97 Ottearmet malmlysestige fra synagogen i Fredericia (opr. gave fra den kvindelige sygeplejeforening i Fredericia).
- 102 Synagoge-bønnebog, Fredericia 1780. På titelbladet: Navnene på Fredericia menigheds daværende forstandere.
- 135 ÷ Niels Hansen: Parti af Fredericia mosaiske Kirkegaard 1929. Olie.
- 200 ÷ Thoraforhæng (H. L. Hirsch, Fredericia). Gave til Hirsch på 70-årsdagen 11 adar 5650 = 3. marts 1890.

Bemærkninger:

÷ betyder, at genstandene ikke kunne findes ved en foretagen revision af museet.

Angående nr. 45: Israel Ree levede 1740–1819. Pegeren anvendtes første gang på ugefestens dag år 5535 = 4. juni 1775.

Angående nr. 52: Gave fra begravelsesselskabet i Fredericia, der stiftedes år 5489 = 1724. De skjoldformede plader indeholder 37 navne på begravelsesselskabets medlemmer i 1749 (25 års jubilæet).

Bilag 6

Skrivelse af 20. oktober 1908 fra
repræsentantskabet for
den mosaiske menighed i Fredericia

Det underskrevne Repræsentantskab for den mosaiske Menighed i Fredericia, der paa et Repræsentantskabsmøde den 16. August 1908 traf den Bestemmelse, at der, da den ene Repræsentant, Herr A. Samson, nu flyttede til København og derfor ikke mere kunde varetage Forvaltningen, og da Menigheden i Fredericia ikke tæller flere Medlemmer end de to Repræsentanter, vilde være at forsøge at træffe en Ordning med Repræsentanterne for det mosaiske Trossamfund i København angaaende Menighedens fremtidige Forvaltning, – har herved truffet den Bestemmelse at give Repræsentanterne for det mosaiske Trossamfund i København Fuldmagt til at bestyre og forvalte den mosaiske Menighed i Fredericias Sager.

I den Anledning bemyndiges altsaa de nævnte Repræsentanter til med forbindende Virkning for Menigheden i Fredericia at træffe alle saadanne Beslutninger, som Repræsentanter for Fredericias Menighed kunde træffe, at besidde Menighedens Aktiver og Bøger, at uddele Menighedens Legater, at afholde Menighedens Udgifter, at indkræve Menighedens Indtægter, at disponere over og sælge Menighedens Aktiver, at indkræve og kvittere Menighedens Obligationer og andre Aktiver, at udfærdige Skjøder paa Menighedens Grundstykker og iøvrigt foretage ethvert Skridt, som repræsentanterne for Fredericia Menighed maatte (være?) berettigede til at foretage.

Det er en Selvfølge, at i de Tilfælde af religiøs Natur, hvor Repræsentanterne i Fredericia maatte handle i Overensstemmelse med de kirkelige Myndigheder, gælder ogsaa dette for Repræsentanterne for det mosaiske Trossamfund i København.

Medens alle saadanne af Repræsentanterne for det mosaiske Trossamfund i København foretagne Skridt ere fuldt forbindende for Repræsentantskabet og den mosaiske Menighed i Fredericia, tilsikres paa den anden Side Repræsentantskabet i Fredericia af Repræsentanterne for det mosaiske Trossamfund i København, forsaavidt der nogensinde maatte blive Tale om, at der kunde gøres Ansvar gældende imod den mosaiske Menighed i Fredericia eller dens Repræsen-

tantskab af pekuniær eller juridisk Natur, at de nævnte Repræsentanter paa Menighedens Vegne, selv paatage sig dette Ansvar uden Regres overfor den mosaiske Menighed i Fredericia eller dens Repræsentantskab.

København og Fredericia den 20. Oktober 1908.

I Repræsentantskabet for
den mosaiske Menighed i Fredericia.

sig. A. Samson. sig. I. Beermann.

Til Vitterlighed.

sig. Paul Gammeltoft, kand. jur.

sig. Viggo Houmand, fuldmægtig.

Til Vitterlighed om

Herr Beermanns Underskrift.

sig. J. Fuglede, Læderhandler.

sig. Gerlach, Vinhandler.

Litteratur om den jødiske menighed i Fredericia

B. Balslev: De danske Jøders Historie. København 1932.

P. Borchsenius: Spredt blandt folkeslagene, IV, historien om de danske jøder. København 1969.

J. Fischer: Fredericia og den jødiske menighed. Indlæg i »Jødisk Samfund« nr. 3, København 1913.

Fredericia Avis, red. af J. M. Eibeschutz, 28/10 1865.

M. Hartvig: Indlæg i »Jødisk Samfund«, København 1951.

M. Hartvig: Jøderne i Danmark i tiden 1600–1800. København 1951.

A. Heymann: Fredericia og dens jødiske Menighed. Vejle Amts Årbog 1905, s. 125.

H. L. Hirsch: Det jødiske Trossamfund i Fredericia. Fredericia 1896.

Ewald O. Jagd: Det mosaiske Troessamfund i Fredericia. Fredericia Minder, Fredericia 1962, s. 11.

P. Katz: Jøderne i Danmark i det 17. århundrede. København 1971. Senere udgivet af Selskabet for dansk-jødisk historie.

Jul. Margolinsky: De jødiske Kirkegaarde i danske Provinsbyer. Det mosaiske Troessamfund i København. 1957.

Jul. Margolinsky: Det jødiske Folketal i Danmark efter 1814, i »Ved 150 års dagen for anordningen af 29. marts 1814«. København 1964.

Jul. Margolinsky: Jødiske dødsfald i Danmark 1963–1976. Dansk Historisk Haandbogsforlag 1978.

Hugo Matthiessen: Fredericia 1650–1760. København 1911.

Hugo Matthiessen: Fæstning og Fristed. København 1950.

Jul. Salomon og Josef Fischer: Mindeskrift i Anledning af Hundretdaarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814. København 1914.

J. P. Trap: Danmark. 5. udg., bd. 21, Vejle Amt. København 1964.

Nogle af disse kilder er benyttet i foredraget, men ikke i nærværende arbejde.

Desuden er benyttet en del skriftligt materiale, der venligst er tilstillet mig af direktør Herbert Krogmann.

Blade fra en skipperdatters barndomserindringer

Af Charlotte Jensen

Før jernbanen og senere lastbilerne på de stærkt udbyggede veje med motorveje og broer var det fortrinsvis småskibsfarten, der sørgede for transport af varer rundt imellem de danske havne. Men også varer fra det nære udland: Østersøhavnene, Finland, Sverrig og Norge. Alt muligt sejlede de med: mel, gryn, cement, træ, kul og sågar is fra Norge – og meget andet.

Disse mindre sejlskibe er efterhånden forsvundet. De sidste bliver solgt som lystfartøjer – og i nostalgis hellige navn prøver man på at forestille sig, hvordan det var at sejle med dem.

Småskipperne blev kaldt »Havets husmænd« – men det var stolte selvbevidste søfolk, der i deres ungdom – de fleste fra de var 14 år – havde sejlet på de store have med de store sejlskibe til Au-

Mine forældre.

stralien, Amerika, Østen -. Der havde de optjent deres »sejltid«, som man skulle have for at komme på styrmandsskolen og tage eksamen som skibsfører. Men også for at tjene penge til at komme på skole for. Ophold og undervisning og bøger skulle man selv betale. Og bagefter drog de ud igen for at tjene til at købe eget skib.

Det tog gerne et par år at tage den

eksamen. Og mens man var under rolige forhold, kunne der ske meget og meget: manges sømand fandt sin pige i den by, hvor skolen lå. Og så var der en ekstra spore til at skynde sig at få fod på eget dæk.

Sådan gik det også for min far, Knud Madsen. Han »læste« i Marstal, og der fandt han den pige, der skulle blive hans kone og dermed mor til os fire søskende. Hun hed Ellen.

De blev gift i februar 1908, og samtidig bestilte far en skonnert hos den berømte skibsbygger Lindtner, Vejle, der byggede mange flotte Vejle-skibe.

Kølen blev lagt i foråret 1908, og den 3. april 1909 kunne far sejle ud for første gang med sit eget skib. Det fik navnet »Charlotte« efter apoteker Daugaards hustru.

Apotekeren og bankdirektør Holm og skibsbygger Lindtner lånte far de penge, han manglede i at kunne købe skibet. Det lastede 140 tons dødvægt. De første 14 år sejlede det udelukkende med sejl.

Skibsbygger Lindtner var en meget dygtig skibsbygger, der gjorde meget ud af de skibe, han byggede. Bl.a. tog han selv ud i skovene og udvalgte det træ, han skulle bruge. Jeg har hørt, at han hentede en del ved Rosenvold.

Skroget skulle have de rigtige linier, så det kunne skyde en god fart gennem vandet. Far gik på værftet, så ofte han kunne, for at følge byggeriet. Da det var ved at være færdigt, kom han en dag til

Lindtner og forlangte, at der også skulle indrettes et »lokum«. Det var fuldstændig uforståeligt for Lindtner. Det havde han aldrig været ude for før. Men far holdt på sit. Han ville nemlig have sin kone med ud at sejle. Og han ville ikke byde hende de »sanitære« forhold, som søfolk ellers måtte leve med på sejl-skibene: at forrette sin nødtørft ude på forgrejerne eller i en spand på dækket og så smide det ud over siden.

Der blev så konstrueret et slags skur, hvori der var et bræt med en spand under. »Skuret« var meget lille, jeg tror ca. 80 × 80 cm. Store mennesker måtte gå baglæns derind. Der fortæltes en historie om en stor bred mand, der sad fast i det, og som måtte hives ud. Jeg ved ikke, om det er en »skipperhistorie«, men sand-synlig er den.

»Skuret« blev surret fast til vanterne henne for, lige ud for kabyssen. Alle var tilfredse, men det var et særsyn i 1909. Det var vist det første skib i Vejle, der havde en sådan indretning.

Men »Charlotte« var et stort flot skib med meget høje master. De var 24 meter. Den bageste var den højeste og hed stormasten. Den forreste hed skonnert-masten. Af sejl var der storsejlet, skonnertsejlet og fire forsejl. Desuden kunne der sættes sejl øverst oppe på masterne. De hed gaffeltopsejl. De blev sat, når der var særlig god vind, og så kunne der sejles stærkt.

Når jeg tænker tilbage på min barn-

doms somre, forekommer de mig at være én lang sejlads med »Charlotte«. Når sommerferien nærmede sig, forsøgte far at få last til Vejle. Eller i nærheden af, så hele familien kunne komme om bord. Og så var vi med i hele ferien. Mor havde haft travlt i lang tid i forvejen med at få vores tøj gjort klart. Vi skulle have tøj med til al slags vejr, og som noget særligt skulle der syes lange bukser eller kedeldragt til mig. Det var ikke almindeligt, at piger gik i lange bukser dengang, så det var kun til søs, jeg havde denne påklædning. Men jeg skulle jo også kunne klatre op, ligesom min bror, og så var det upraktisk med kjole med sløjfer og flæser.

Men når skoleferien indtraf, var alt klappet og klart. Min bedstemor og tante Laura var installeret i huset derhjemme. De skulle passe hund, kat og papegøje, mens vi var borte. Og så var det kun at vente på, at far skulle komme. Vi måtte sommetider ruste os med tålmodighed. Et sejlskib var afhængig af vind og vejr. Det kunne ikke komme på klokkeslæt. De sidste mange dage inden ferien havde vi været på havnen flere gange om dagen og spejdet ud ad fjorden for at få den første kending af skibet. Vi kunne se det langt ude; det var karakteristisk med de meget høje master. Vi kendte dem på lang afstand. Når de så langt om længe var ankommet, skulle skibet først losses. Og der skulle tages proviant om bord. Det fik vi hos skibshandler

Skibsdagbog

(Journal)

for

Lk Charlotte

Registrerings-(Signal-)Bogstaver *N R C V*

Register Tons Brutto *78 1/100*

Register Tons Netto *59 5/100*

Hjemmehørende i *Vejle*

Skipperens Navn *Knud Madsen*

Barometerstanden er aflæst paa et *Marraitronometer* inddelt i *m m*

Thermometerstanden er angivet efter Skala.

Lodskuddene ere angivne i *dauber Faou og Fod*

Den benyttede Patentlog giver Distancen $\frac{\%}{\text{for stor (-)}}$
 $\frac{\%}{\text{for lille (+)}}$

Denne Dagbog, som bestaar af *183 - Hal Hundrede Olfettere -*
falterede Blade

og som paa den gennemdragne Lidse er forsynet med mit Embedssegel, autoriseres herved.

*Get: 1 R.
Kun Skone.*

den *6 September 1912.*

P. H. Madsen

Coops. Der skulle også tages frisk ferskvand om bord. Der blev købt ekstra meget ind, for besætningen blev jo forøget med fire børn og mor. I forvejen var der far, bedstemanden, jungmanden og kokken.

Den største del af skibet var indrettet til lastrummet. Der var tre luger ned til rummet. Den midterste var den største.

Henne agter var skipperens kahyt. Der var et fast bord og en sofa med skabe på hver sin side. Så var der nogle feltstole, som blev klappet ud, når vi skulle spise. Desuden var der en lille kakkelovn med en spytbakke af messing ved siden af. I den var der altid en udklippet »serviet« af avispapir med tunger i kanten. Ind i skibssiden var der bag en portiere skipperens køje. Der sov min mor og far. I den anden side var en »alkove«. Den brugtes almindeligvis til forskellig proviant. Men når vi var med, sov min lillebror og jeg derinde ligesom i en hule. Ovenover os var hyliden, hvor der opbevaredes rugbrød og knækbrød i store runde plader. Der duftede dejligt af det daglige brød.

Ved siden af kahytten var der et lillebitte kammer. Det kaldtes styrmands-

kammeret. Der boede min storesøster, og da hun ikke kunne komme med mere, så fik jeg det.

Henne for i skibet var mandskabslukafet. Det var meget småt. Der var fire køjer – to og to over hinanden. Foran var der faste bænke, som kunne lukkes op. Heri havde søfolkene deres personlige ejendele. Nogle havde desuden en skibskiste, som stod under trappen. Men her stod også en lille kakkelovn. Når jeg tænker tilbage på det, kan jeg næsten ikke forstå, hvordan de kunne være der. Her boede så de tre søfolk og min storebror. Vi var lidt misundelige på ham, for her var sjovt at være. Når de var gået til køjs, blev der fortalt nogle drabelige historier. Og dem fik vi jo ikke del i, min lillebror og jeg.

Midtskibs oppe på dækket var kabysen, hvor maden blev tilberedt. Der var et lille komfur, hvori der fyredes med kul, så gryder og pander var meget sorte under bunden. Så var der en fast bænk, hvor man kunne sidde og holde øje med maden. I den bænk var der brændsel, som blev brugt til at fyre i komfuret med. Rundt på væggen hang gryder, pottes og pander. Udenfor på hver side var der to tønder med ferskvand. De blev fyldt, hver gang vi lå i havn. Men der skulle altid spares på det ferske vand, når vi sejlede, så alt, hvad der ikke var nødvendigt at bruge fersk vand til, blev lavet af udenbordsvand. Om sommeren, når solen bagte på dækket,

Første blad i Skibsdagbogen. Heri indførte skipperen daglige oplysninger vedr. destination, kurs, vejr og vind, mandskabets beskæftigelse og særlige observationer. I nederste hjørne ses borgmesterens underskrift.

blev vandet i tønderne helt varmt, så det var ikke særlig læskende at drikke. Og køleskabe kendtes ikke. Men der blev brugt særlige opbevaringsmetoder for madvarerne. For eksempel blev det ferske kød hejst op i toppen af stormasten under en hætte af sejldug. Der var frisk luft, og fluerne kom ikke så højt. Men ellers var det saltet og røget kød og fisk, vi fik. Klipfisk og spegesild var fast på kostplanen. Hver morgen til frokosten kl. 9 fik de voksne et stykke spegesild – lige trukket op af tønden. Det hed bidesild. Vi børn kunne ikke lide det, så vi slap. Men ideen har været god nok, for der er en masse D-vitaminer i sild, så det har medvirket til at holde sygdomme af vejen. Man kendte ikke til vitaminpiller dengang.

Af og til kunne vi være heldige at fange friske fisk. Jeg husker særlig engang, hvor vi var på vej tværs over Skagerak, at jeg var meget heldig og fangede en kolossal stor fisk. Min lillebror og jeg havde en snøre ude på hver side af skibet. Vi fiskede efter makreller. Men pludselig havde vi begge bid i hver sin snøre af en fisk, vi ikke selv kunne magte at få op. Knuds snøre sprang; men min holdt, og far kom til og hjalp mig med en bådshage og spand. Jeg tror det var en kabliau. Vi havde mad i flere dage af den.

I 1921 havde far som den første af småskipperne i Vejle fået installeret en motor i »Charlotte«. Det var en 1-

cylinder dieselmotor med 35 hestkraft. Den var fabrikeret i Ålborg på fabrikken »Densil«. Han havde under 1. verdenskrig tjent så mange penge, så gælden på skibet var tjent ind, og derudover var der penge til en sådan nyan-skaffelse. Den skulle tjene som hjælpemotor, når vi skulle ind og ud af havnene. Han fortrød, at han ikke fik en 2-cylinders i. Da de skulle prøve den første gang, gik han hen for og kiggede ned i vandet, og der var til hans store skuffelse ingen skum for boven. Den lavede også meget støj. Hele skibet rystede, når den var i gang. Så det var altid en lettelse, når vi kunne stoppe den og sejle med sejl.

Vi var vænnede til livet om bord fra ganske små. Der var visse regler, der skulle overholdes: ikke kravle op på rælingen – altid gå baglæns ned ad lejderen. Skulle man hælde vand ud over siden eller kaste op (det hændte at man blev søsyg), så skulle det altid foregå i den læ side, så man ikke fik det hele i hovedet igen. Men først og sidst rette os efter en ordre. Ubetinget lydighed mod skipper var første og vigtigste bud. Det andet hed: plads til alting og alting på sin plads. Det var nødvendigt når pladsen var så lille, som den var. Trosserne skulle være rinkel op – sejlene pakket – pøse og bådshager stå på bestemte steder. Det skulle gå stærkt engang imellem. Så kunne det være katastrofalt, hvis ikke tingene lå der, hvor de skulle.

Det tredje bud hed: vis hensyn overfor hinanden. Vi, der var sammen på skibet, var afhængige af hinanden. Her gjaldt det een for alle og alle for een.

Vi børn deltog i arbejdet om bord alt efter alder og evne. Når vi var kommet ud af havnen, maskinen stoppet og sejlene sat, så skulle der ryddes op og gøres rent efter lastning og losning. Lugerne blev dækket til med store presenninger af sejlbug, som blev spændt fast med trækiler, så der ikke kunne komme vand ned i lasten. Dækket blev spulet, og der blev skrubbet og skuret overalt. Alting blev surret fast. Det kunne være vi kom ud i hårdt vejr, så både ting og små menneskebørn trillede rundt. Vi lærte at gå med skrævende ben; så stod man bedre fast.

Vagterne blev sat. Alle om bord skiftedes til at passe roret. Vi børn fik også lov til at styre. Så gjaldt det om at styre lige, så der ikke kom snoninger i kølvandet. Far gik i gang med at sætte kursen efter de store søkort, som blev bredt ud på bordet nede i kahytten. Så længe vi var i nærheden af land, sejlede vi efter bøjer og fyr. Men når vi slap landet, så styrede vi efter kompasset, som var anbragt lige over for rorgængerens i ruftaget. Om natten blev der tændt en lampe under det, som lyste op igennem. Vi havde mange andre gøremål -. Lanterne skulle ses efter, glassene pudses, og der skulle fyldes petroleum i, så de var klar til aften.

Kokken gik i gang med maden. Når vi var med, overtog mor nu for det meste denne rolle, hvis ikke hun var søsyg. Hun blev aldrig rigtig søstærk.

Men der var også altid noget, der skulle males. Der bliver altid malet på et skib. Når vi var færdige i den ene ende, så kunne vi begynde i den anden. Og der var sejl, der skulle repareres. Det kunne vi børn ikke. Der skulle fingerkræfter til. Far havde en sejlhandske, hvor der var indbygget et stykke metal med rifler i ved det nederste af tommelfingeren. Der stødte man til nålen, når den skulle føres igennem den svære sejlbug. Nålene var særlige sejlnåle. De havde deres plads i et fint, udskåret kohorn, der var fyldt med konsistensfedt. Der sad nålene, når de ikke var i brug. Det bevirkede, at de lettere gled igennem; og så rustede de heller ikke.

Det var dejligt, når vi sad sammen med far på lugen, mens han syede sejl i fint solskinsvejr midt ude på havet med udsigt til hele horisonten. Så fortalte han om skibene, han havde sejlet med som ung. Om hvordan det var som 14-årig at sejle ud med et stort skib som yngste mand om bord. Det havde ikke altid været lige sjovt. Men det var spændende at høre om. Han kunne også synge de sange, man brugte, når mandskabet skulle hive og hale i trosser og skøder. Det var rytmesange, som skulle bevirke, at man holdt takten.

Vi så marsvin og havfugle og andre

Knud i redningsbåden.

skibe, der dukkede op fra horisonten. Sommetider var det skibe, som vi kendte, der passerede os. Så kippede vi med flaget. Dagene faldt os aldrig lange; der var altid noget, vi kunne give os til. Vi havde også vore almindelige legesager med om bord, Knud sine klodser og biler, og jeg mine dukker.

Når vi lå i havn, fik vi lov til at låne vores redningsbåd, som vi så kunne ro rundt med. Det var ellers en ret stor båd, så jeg kan næsten ikke forstå i dag, at vi kunne magte den; men det kunne vi. Vi trak i hver sin åre, og så gjaldt det om at holde trit, ellers drejede vi rundt. Vi kunne også ro med een åre. Det hed at vrikke. Når far og mor havde tid til at tage med os, satte vi en lille mast på og

et sejl, så vi kunne lære at manøvrere båd med sejl.

Vi var altid spændte på, hvor vi skulle sejle hen næste gang. Vi sejlede en del til Stettin og Lübeck. Det var mest efter kul og briketter. Så kunne det ikke undgås, at vi blev sorte som negre. Der skulle en større rengøring til, når mor skulle have os med i land. Vi sejlede også meget på Sverrig; det var for det meste efter træ. Men ellers var det alverdens ting, vi havde med. Jeg kan huske engang, vi havde foderkager om bord. Det var nogle underlige grå kager; men de lugtede dejligt af kokosnød, så jeg tog en ordentlig bid af en. Det kom hurtigt ud igen. Sikken en skuffelse, men jeg blev helt til grin hos kokken, som havde set det.

Vi hentede også mursten fra teglvær-

kerne. Det var strengt for folkene at laste og losse dem. De stod og langede stenene op – 6 ad gangen – fra mand til mand helt nede fra lasten og op på land. Det gav sved på kroppen. Vi lavede en masse te til dem i den store blå emaille-rede tepotte. Man drak af tuden – alle!

Sidst i tyverne fik far den største del af sejladsen med melasse fra sukkerfabrikkerne rundt i Danmark: Stege, Saksøbing, Naskov og Assens til blodfoderfabrikken i Vejle. Det var en fordel for ham at få en sikker indtægt. Det foregik om efteråret og vinteren efter roekampagnen. Men det skulle gå stærkt; der var ikke tid til at ligge og vente på godt vejr. Så besluttede far, at der skulle indrettes et styrehus på »Charlotte«, så rorgængererne kunne stå beskyttet for vind og vejr. Det var i 1928. Det var lidt af en sensation. Jeg tror nok, at »Charlotte« var det første sejlskib fra Vejle, der fik styrehus.

De gamle skipper så med megen skepsis på dette fænomen. Var det muligt at stå inden døre og styre skibet. Kunne man se prikker og sømærker? Det var nu noget, man skulle tænke over. Men der var jo godt nok vinduer hele vejen rundt, men de kunne dugge og ise til, når det var vinter.

Det varede dog ikke mange år, før de andre fulgte efter, og der blev lavet styrehuse på næsten alle de mindre skibe.

Den sidste tur, jeg var med på, var i 1935. Vi skulle sejle til Kristinehamn i

den nordlige del af Vänern med gammelt jern. Derefter skulle vi til Skoghall og Oterbäcken efter træ til Danmark.

Vi sejlede ud fra Vejle havn i strålen af solskinsvejr og med en let vind. Snart kunne vi stoppe maskinen, og så gik det stille og roligt ud ad Vejle Fjord, rundt om Bjørnsknude og nordefter op igennem Kattegat. Da det blev mørkt, gik alle vi, der ikke havde vagten, til køjs og faldt snart i søvn. Men midt om natten blev vi vækket ved et brag, og skibet blev slynget fra side til side. Jeg blev så forskrækket, at jeg fór op ad lejderen; men jeg blev ret brutalt jaget ned igen. Far råbte kommandoråb til søfolkene, som var blevet purret. Vi kunne høre, de tumlede med noget meget tungt.

Der var sket det, at vinden pludselig var blæst op til hård vindstyrke. Skødet på storsejlet havde stået for stramt, og så sprang det. Bom og storsejl svingede fra side til side. Det var en risikabel opgave at få indfanget bommen. Den er meget stor og tung, og hvis den kom til at ramme en mand, ville han i bedste fald blive smidt over bord og i værste slået ihjel. Men de fik sejlet ned og bommen på plads. Hvordan ved jeg ikke, for vi måtte som sagt ikke komme op på dækket. Vi sejlede så videre med resten af sejlene, indtil vi fik lavet et nyt skøde. Og resten af turen gik planmæssigt. Men det er en af de få gange, hvor jeg kan huske, jeg var bange om bord.

Der var nu kommet lidt mere vind;

men det gjorde ikke noget, så gik det bare stærkere. Og snart kunne vi se den svenske skærgård ud for Göteborg. Vi skulle ind gennem Götaelven op igennem sluserne til Trollhättan. Men først skulle vi gennem broerne i Göteborg. Det var oplukkelige broer. Når et skib skulle igennem, så hejste vi flaget på en bestemt måde. Så vidste brovagten, at vi ville sejle igennem. Vi havde sat flaget, strøget sejlene og sat maskinen igang. Så blev trafikken på broen standset, og broen gik op. Men – »Charlotte« rørte sig ikke ud af flækken. Vi var kommet ind i det, der kaldes »Dødvande« – det er på det sted, hvor det ferske og salte vand mødes ved elvmundingen. Der skulle mere maskinkraft til at drive skibet igennem. Maskinen hoppede og prustede af alle sine 35 hestekræfter, men lige meget hjalp det. Far skældte ud og rykkede i »fuld kraft« håndtaget. Nå, vi måtte så svaje rundt engang og prøve igen.

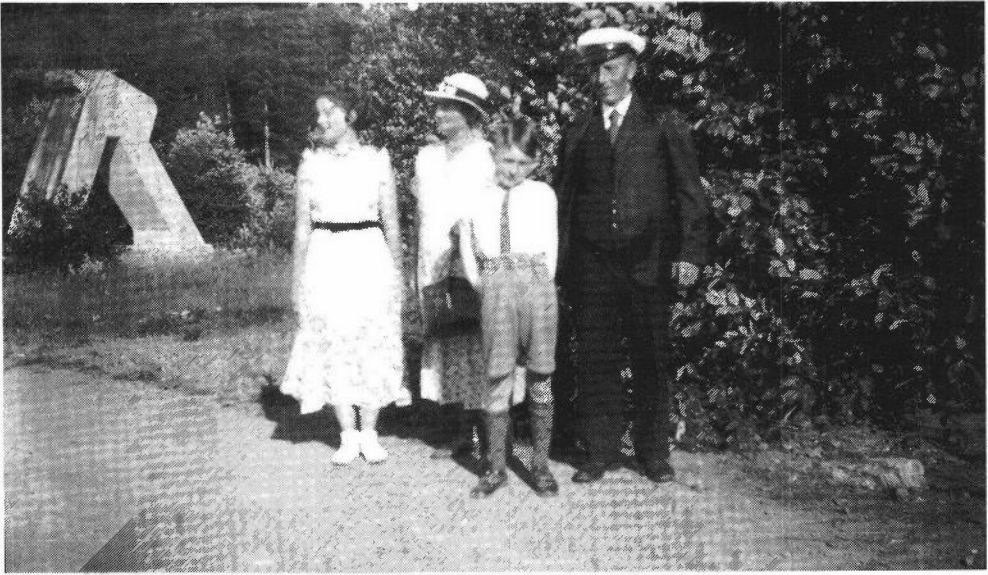
Broen var selvfølgelig blevet lukket ned igen. Trafikken kunne ikke vente på, at vi kom i gang. Vi prøvede tre gange, og endelig lykkedes det at få skibet til at slippe vandet. Brovagten stod oppe i tårnet og truede ad os, da vi sejlede igennem. Han var godt irriteret, men lettede var vi.

Nu skulle vi så op igennem sluserne. Først igennem de tre, der hed »Lilla Edet«. Derefter gik elven ligeud et stykke ind igennem skoven. Og så kom den

største stigning ved Trollhättans fald. Jeg mener, der var 5 slusekamre. Man sejler ind i kamret. Så bliver portene lukket, og vandet fosser ind, så skibet stiger op ligesom ad en trappe. Så lukkes portene igen, og vi sejlede ind i det næste slusekammer. Sådan bliver skibet hævet op højt over havets overflade. Det var jo de gamle sluser, som vistnok blev betjent med håndkraft. Men en imponerende og spændende oplevelse, som jeg aldrig glemmer.

Vi var nu kommet op i selve Vänerne, og så gik mor ellers i gang med at vaske vores tøj. Nu sejlede vi rundt i ferskvand, så nu behøvede hun ikke at spare på vandet. Det var ovenikøbet så blødt, at sæben skummede over alle bredder. Og vi blev også skrubbet og skuret og fik vasket hår i det bløde søvand. Der var ingen, der tænkte på forurening dengang. Og søen var nok heller ikke så forurenede som i dag.

Vi kom til Kristinehamn og fik losset det gamle jern, og så gik turen over til Skoghall for at laste noget af det træ, vi skulle have med hjem. Skoghall var et savværk med nogle få huse omkring. Her blev træet fløtet til, så det kunne blive skåret op til brædder. Vi lå ved en bro og lastede. Det tog en tre-fire dage. Alt blev langet ned med håndkraft. Vi havde nogle dejlige dage der. Det var midt ude i de svenske skove. Vi kravlede på klipperne og gik i skoven og plukkede vilde jordbær. Jeg har aldrig siden

set så mange skovjordbær på et sted. Skovbunden var helt rød af bær. Vi fyldte skåle og kurve, og mor lavede dejligt syltetøj af dem og bagte pandekager til. Det var en dejlig afveksling i skibskosten. Tolderen og savværksarbejderne fik også pandekager, så der var helt gilde.

Derefter sejlede vi ned til Oterbäcken i den sydlige del af søen og fyldte op med resten af træet. Først var lasten blevet fyldt, og siden blev resten af træet bygget op på dækket til en høj dækslast. Både ruftag og kabys var helt skjult af træ, så når vi skulle fra den ene ende af skibet til den anden, skulle vi balancere højt oppe. Det var sværest, når vi skulle fra kabyssen hen til kahytten med en

*Skipperfamilien i »udgangspåklædning« 1935.
Fra venstre Charlotte, Mor, Knud og Far.*

terrin fuld af sødsuppe. Så skulle man holde tungen lige i munden.

Fra Oterbäcken gik det så hjemover igen. Dog med stop ved selve Trollhättan. Far ville have, at vi skulle i land og se de store turbiner i elværket. Det var noget, som vi børn aldrig havde set før. Turen gik derefter til Skive, hvor træet skulle afleveres. Og jeg skulle afmønstres og sendes med toget hjem. Jeg var den sommer blevet færdig med skolen og havde fået læreplads. Og så kom jeg aldrig mere med ud at sejle lange ture med »Charlotte«.

I 1942 solgte far »Charlotte«. Krigen var kommet, landet besat af tyskerne,

og havet var fuldt af miner. Min mor var syg og trængte til, at far kom hjem og var ved hende.

Det var en tung beslutning for ham. Men min ældste bror, Johan, sejlede som styrmand i dampskibene, og min lillebror Knud var ikke gammel nok til at overtage skibet. Det blev solgt til Ålborg og siden handlet videre. Hvor det er i dag, ved jeg ikke – måske sejler det som lystfartøj i Amerika.

Men sejskibenes tid var også ved at være forbi. Der blev bygget moderne jernskibe – coastere – med stærk maskinkraft. Tiden fordrede mere fart på, og sejskibene blev sejlet agterud. Men siden er det gået ligesådan med coasterne. De bliver også overhalet; men det skyldes for en stor del lastbiltrafikken, som har fået gode kort på hånden med de store motorveje.

Smukke og elegante var de, disse skibe, når de kom strygende for fulde sejl over havet, og en pragtfuld barndom havde vi om bord i et af dem.

Noter:

Min far: Knud Madsen, født på Ibækgaard ved Munkebjerg den 30.6.1880, død i Vejle den 1.1.1963. Søn af gårdejer Knud Madsen.

Min mor: Ellen Marie Jensen, født i Nysted den 4.8.1886, død i Vejle den 23.2.1946. Datter af skorstensfejermester August Vilhelm Jensen.

Mine forældre blev gift i Vor Frelsers kirke i Vejle den 16.2.1908, og jeg, Ellen Marie Charlotte, blev født den 16.5.1919.

Skonnerten »Charlotte« blev bygget på Lindtners skibsværft i Vejle 1908–09 og gik ud af familiens eje i 1942. Knud Madsen gik herefter i land for at hellige sig andre opgaver, f.eks. som formand for Sø-Assuranceforeningen »Kolding«.

Han var medstifter af »Skipperforeningen« i Vejle (stiftet 1912) og medlem af logen »De to Søjler«.

Gottfried Hoffmanns kort over Elbo herred fra 1663

Af Bjørn Westerbeek Dahl

På Det kongelige Bibliotek i København findes et stort og prægtigt kort over Elbo herred, der tilfulde viser kvaliteten af det arbejde, en af de dygtigste kartografer i Danmark kunne præstere i midten af 1600-tallet. Kortet er alene af den grund opmærksomhed værd, især da det ikke før har været draget frem og behandlet i den historisk-topografiske litteratur. Kortet er yderligere interessant ved den omstændighed, at der i Rigsarkivet findes materiale, der klart belyser dets baggrund, entydigt fastslår ophavsmanden og tillige antyder, hvilke opmålingsmetoder kortet er blevet udarbejdet efter. Det kan endvidere fastslås, at det er en genpart af et andet og nu tabt kort, som en fredericiakøbmand bragte med sig, da han den 23. januar 1664 passerede Vesterport i København og indlogerede sig i byens fornemste gæstgiveri »Store Lækkerbidsken« på Amagerstorv.

Kortet findes i Ny kongelig Samling i Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling, hvor det ligger i en pakke med 17 andre kort og planer over jyske lokaliteter, heraf seks kort fra 1700-tallet, men disse skal ikke nærmere behandles i denne forbindelse. Af de resterende elleve kort, der alle må være fra 1600-tallet, er der syv planer over Fredericia, to kort over Nørrejylland, der fornylig er blevet tilskrevet militæringenjøren Gottfried Hoffmann,¹⁾ et kort over den jyske østkyst fra Kolding til Horsens og endeligt det her omtalte kort over Elbo herred.²⁾

Påskrifter, der efter al sandsynlighed er fra samme hånd, på bagsiden af flere af kortene røber, at de har en fælles proveniens. Fire af kortene bærer blot påskriften »Fridritz«, et femte er fejlagtigt betegnet »Lyngens Odde til Fridritz« (det skal være Bersodde). Det sjette – Elbokortet – bærer en noget længere

påskrift, som dog kun er fragmentarisk bevaret, da kortets kant er blevet klippet af på et eller andet tidspunkt. Her læses: Fridritz angaaende / Jylland med Situationen over det lille belt, samt det (!) svenske Leyr 1658 ved bredstorf i Jylland / . . . F III.

Desværre er proveniensen for de ældst registrerede numre i Ny kongelig Samling vanskelig at fastslå entydigt. Grundstammen er dog historikeren P. F. Suhms omfattende manuskriptsamling, som biblioteket erhvervede i slutningen af 1790erne. I de følgende år iværksattes en storstilet registrering af Suhms håndskrifter, men da man indtog en række håndskrifter fra andre samlinger, er proveniensen generelt blevet sløret, så det i dag oftest er umuligt at finde tilbage til samlingens kilder.

I 1820erne og 1830erne udarbejdedes et stort systematisk katalog over Ny kongelig Samling, hvor hvert håndskrift blev betegnet ved et løbenummer svarende til den systematiske opstilling. Ved senere accession placeredes håndskrifterne i denne systematiske orden og fik løbenumre med en vedhæftet bogstavbetegnelse, f. ex. 409^{d.3})

Den her omtalte pakke med betegnelsen »Ny kongelig Samling 409^d fol.« må altså være blevet indført efter at hovedkataloget var færdigudarbejdet, d.v.s. efter 1836. Dette gælder også for Ny kongelig Samling 387^e fol., der omfatter kort over Sjælland med omliggende øer,

og Ny kongelig Samling 399^d fol., der indeholder kort over den fynske øgruppe. Denne sidste pakke er indført i det håndskrevne katalog med samme hånd som 409^d fol.

Om proveniensen kan derfor intet siges med sikkerhed, men der er en mulighed for at disse kort er blevet fundet uregistreret i Det kongelige Bibliotek i første halvdel af 1800-tallet på et tidspunkt, hvor der netop skete en større omorganisering af biblioteket. Den kongelige Kobberstiksamling blev i 1835 udskilt som en selvstændig samling af grafik og tegninger, og ved gennemgangen af, hvad der skulle udskilles, kan man have fundet de mange kort og planer, der placeredes i Ny kongelig Samlings kortpakker.

Selve kortene er første gang nævnt af E. Gigas i hans katalog over bibliotekets håndskrifter fra 1903. Kortet over Elbo herred benævntes her blot »Kort over Elbo Herred med Fredericia« uden nogen nærmere forklaring.⁴⁾

Dette kort er det største i pakken, sammensat som det er af ikke mindre end 12 folioark, der er limet sammen med en ganske smal overlapning. Formatet er således ca. 1,4 m i bredden og knapt 1 m i højden, og det på trods af, at kortet som omtalt er blevet beskåret. Vandmærket er det bekendte narrehooved med initialerne A (hjerter) C (hjerter) P, der ikke er blevet identificeret.

Det er et smukt kort: I rene røde,

grønne og blå farver har korttegneren vist bebyggelse, skov- og moseområder og søer og hav, og ved titelfeltet, der er udformet som en halvt oprullet skrift-rulle, og ved kompasrosen, har han kræset med sine virkemidler: På skrift-rullens oprullede bagside har han f.ex. lagt en smuk lyserød lavering og på kompasset har han skiftevis brugt hvidgrå og mørkegrå farver og dermed opnået en smuk grisaille-effekt.

På skriftrullens forside har korttegneren skrevet kortets titel med hånden i en sirlig fraktursskrift. Den lyder: Entwurff des Stücks von Jutland./Elboe-Herit vnd der Festung Fridericia./auch des daran streichenden/Mittelfart-Sundes./. Bortset fra nogle ganske få stednavne, som jeg skal vende tilbage til senere, er kortet uden text. Det er altså både anonymt og udateret. Det må dog være tegnet efter 10. april 1664, da Frederiksodde skiftede navn til Fredericia. Det passer også godt med den omstændighed, at Kongensstræde er kommet med i Fredericias byplan. Denne gade nævnes første gang i maj 1664 som en ny – og endnu ikke afstukket – gade mellem Kongensgade og den planlagte Dronningens Kanal, der skulle have ligget langs med vestsiden af Bjergegade.⁵⁾

Kortet er ikke alene stort i format, men det viser også i meget stort måleforhold hele herredet. Hvis man måler efter ud fra fixpunkter som Vejlbj og Bredstrup kirker og Trelldenæs. Bers-

odde og Lyngsodde, kan det beregnes, at kortets måleforhold er ca. 1 : 14.500, d.v.s. det viser et udsnit på ca. 21 × 13 km og rummer et overfladeareal på ca. 285 km². Selv om det indeholder en del områder uden for herredet – især på Fyn –, som ikke er blevet opmålt med den samme nøjagtighed som de jyske egne, samt en del vandområder, der helt er unddraget opmåling, er der altså tale om en ganske omfattende kortlægning.

Noget topografisk kort er det ikke, hertil er de almene oplysninger for fåtalige. Tegneren har sat nogle få navne ind på kortet, men til gengæld mangler andre og vigtige stednavne, f.ex. kirkebyerne Taulov og Erritsø. På Fyn nævnes: Fanø (Fænø), Fanø Kalv (Fænø Kalv), Middelfarth og Sophie Odde (Strib); i Elbo herred: Bredstorf (Bredstrup), Schwedisch Lager (den svenske lejr), Ullerupkirch, Stallerup, Weilby, Tuede (Tved), Weilbykirch, Gade og Idescou (Egeskov), samt naturligvis hovedbyen Fredritzia. Fra Holmans herred er Nebbe kommet med.

Dette udvalg forekommer tilfældigt, og på samme måde virker også visse af vejforløbene, især omkring Fredericia, hvor vejene ikke er ført ind til byens porte. Til gengæld er de omhyggeligt medtaget andre steder, f.ex. mellem Snoghøj og Bredstrup, mellem Ullerup og Gudsø og mellem Gudsø og Snoghøj. Pudsigt er det, at den dæmning, der fører vejen fra hovedlandevejen Bred-

Endnu i dag genkendes dæmningen over Erritsø bæk på Mølleskovvej. BWD fot. april 1985.

strup-Snoghøj over Erritsø Bæk til Erritsø By (den nuværende Mølleskovvej) er med, men ikke selve vejen.

Til gengæld synes alle skove at være fuldtalligt repræsenteret, herunder de nu forsvundne skove i herredet. Enhver terrænforskel forekommer også omhyggeligt at være registreret i et sådant om-

Gottfried Hoffmanns kort over Elbo herred fra ca. 1664. Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling (Ny kongelig Samling 409^d-2, nr. 6).

fang, at man ved at sammenligne kortet med Geodætisk Instituts kort i 1:20.000 eller 1:25.000 kan følge hver dalsænkning og hvert åløb, for så vidt som de eksisterer endnu og ikke er blevet sløret ved anlæg af landeveje og jernbaner. Der er dog ikke tale om et egentligt niveaulement, som vi kender fra nutiden med ækvidistante højdekurver, men en beskrivelse af landskabet i hovedtræk. Det fremgår tydeligst i Fredericias nærmeste omegn ved Erritsø mose, i det udbrede dalsystem omkring Ullerup Dal – og selvfølgelig ved den dramatisk formede Elbodalen med sine stejle skrænter. Kortets indhold er altså besynderligt,

men også dets fremstillingsteknik gør det til noget helt specielt. Det er – som ganske vanligt i 1600-tallet – håndtegnet, og stednavnene er skrevet med pen, men i stedet for at *tegne* skovene på kortet, har man *trykt* en skovsignatur ind på det: I Egeskov, i Sønderskov og i de små skove ved herredsgrænsen ind til Brusik herred har korttegneren for at markere skovenes udstrækning benyttet et stempel, hvori han har indsat et symbol for et træ. Andre skove er tegnet i hånden på vanlig vis (det gælder f. ex. skoven på Trelde Næs). At kortet indeholder disse typetryk er det bedste indicium for at bestemme ophavsmanden.

En omtrent identisk signatur – ligeledes i typetryk – findes på to planer over de kongelige fiskedamme uden for Østerport i København fra ca. 1660. Højden på disse signaturer (8 mm) svarer ganske nøje til højden på de typer, der genfindes på kortet over Elbo Herred. Og typetrykte træsignaturer i en mindre størrelse af 3 mm i højden findes på de to hånd tegnede kort over Nørrejylland, der som omtalt findes i samme pakke, og som fornylig er blevet sat i forbindelse med en meget stor kopi af Johannes Mejers og Isaac Geelkercks kort over Danmark og Norge.⁶⁾

Disse eksempler på benyttelsen af typetryk er ganske enestående i 1600-tallet, og det er ikke lykkedes at finde nogen spor af brugen heraf ud over en række kort og planer, der alle kan føres

tilbage til militæringenjøren Gottfried Hoffmann, der var tilknyttet Fredericia fra 1662–1672. Desuden har hans fætter Christoph Heer, der i en række år i 1660erne var i lære i praktisk fortifikation hos Hoffmann benyttet teknikken bl. a. i et bind med 22 kort over danske og norske fæstninger, som han omkring 1660 skænkede Frederik den 3. Herudover findes typetryk på et kort over fæstningen Hachberg i Baden i Sydvesttyskland, som Heer tegnede, mens han var tilknyttet Strassburg som fæstningsingeniør.⁷⁾

Først omtrent 100 år senere eksperimenterede den tyske bogtrykker J. G. I. Breitkopf med brugen af præfabricerede typer og symboler til kortfremstilling, men disse forsøg havde en helt anden karakter, hvor *hele* kortet fremstilledes ved en trykproces, Den Hoffmannske fremgangsmåde med at blande typetryk og håndtegning er derfor ganske enestående og er sikker nok til at identificere ophavsmanden til de mange typetrykte kort til kredsen omkring Gottfried Hoffmann.⁸⁾

— — —

Gottfried Hoffmann havde under sit mangeårige ophold som ingeniør i Fredericia direkte reference til Krigsskolegiets præsident, Hans Schack, og stod i livlig brevveksling med ham om alskens spørgsmål.

Mens alle de breve med ordrer og spørgsmål fæstningsbyggeriet vedkom-

mende, som Hans Schack sendte til Fredericia, lader til at være gået tabt, er en ganske væsentlig del af, hvad Hoffmann sendte til København, lykkeligvis bevareret. Her findes nemlig interessant materiale til belysning af Fredericias historie i genopbygningsårene efter Karl-Gustavkrigene (1657–1660). Selvom korrespondancen var, hvad vi i dag ville kalde tjenstlig, blev brevene kun i få tilfælde arkiveret af Krigskollegiets sekretær Herman Mejer, resten – herunder en lang række værdifulde arbejdsrapporter fra opførelsen af fæstningen – havnede i Hans Schacks privatarkiv, der først ved en række afleveringer i årene 1883–1903 kom til Rigsarkivet.

Blandt dette materiale, der senere vil blive genstand for indgående behandling, findes et brev fra Hoffmann til Hans Schack fra begyndelsen af 1664. Det gengives her i sin helhed i en dansk oversættelse fra den tyske original:⁹⁾

Af deres Excellences brev til oberstløjtnant Busch har jeg erfaret, at De ønsker at modtage det store kort over Frederiksodde, hvor der er markeret en placering af barakker. Dette kort samt et kort, som viser hvorledes Frederiksodde skal bebygges, havde Deres Excellence befalet mig at sende ifølge Deres brev til mig af 12. december. Det modtog jeg 16. december, da jeg allerede dagen før havde sendt begge kort med posten til Deres Excellence. Da jeg altså må tvivle på, om Deres Excellence har fået disse

kort, har jeg derfor – for at være vis på, at De får det i hænde – givet dette kort til en herboende købmand, der p.g.a. egne forretninger som førende mand her i byen vil opsøge Dem.

Det viser hele egnen omkring Frederiksodde indtil åen herunder Vejlbj, Bredstrup, Kongsted og Nable, ligesom også Stribsodde, Middelfart og Føns-gavl (Hindsgavl).

Ved denne å, der går fra Vejlbj til Nable Kirch (Taulov kirke) eller rettere til Oddersted, må jeg hermed allerunderdanigst erindre Deres Excellence om, at der uden for de almindelige passager ved landevejene (Spangen ved Bredstrup, Vadet eller vadestedet, som det bliver kaldt ved Kongsted, og vejen eller dæmningen mellem Oddersted og Gudsø) også er andre steder, hvor man kan komme gennem vandet eller moserne. Som nemlig ved Vejlbj Kirke, hvor nr. 1, 1, 1 er angivet; ved Østed som 2, 2, 2 viser og ved Oddersted ved nr. 3, 3, 3.

Også ved Søholme lader enkelte steder sig passere i tørre somre, men de ligger på begge sider af åen, omgivet af højdedrag.

Jeg burde have udstrakt kortet helt til Kolding, men da det i så tilfælde ville være blevet uhåndterligt på grund af dets store måleforhold, og da jeg også på grund af det ustadige og mørke vejr lig og det korte dagslys ikke kan operere så vidtløftigt – selvom jeg har gennemrejst og observeret omegnen flittigt –

har jeg denne gang måttet udskyde den opmåling, indtil jeg på et mere passende tidspunkt kan udføre et andet kort med et mindre måleforhold, og til jeg kan rekognoscere ved dagslys og godt vejr, hvor jeg også kan anvende geometriske operationer. Hertil kræves iøvrigt, at jeg får vognleje, så jeg altid kan have kort og instrumenter ved hånden.

Jeg afventer Deres Excellences nådige mening og befaling herom og anbefaler mig hermed for Deres Excellence med Guds almægtige og nådige beskærmelse, forblivende deres Excellences underdanigste, lydige tjener.

Gottfried Hoffmann

Frederiksdal 18.1.1664

Omtalen af dette kort, som den »herboende købmand« skulle aflevere til Hans Schack er af største betydning for identificeringen af ophavsmanden til kortet over Elbo herred. Det skulle nemlig vise det samme område, hele egnen omkring Fredericia indtil »åen«, utvivlsomt Spange Å i Elbo dalen ved herredsgænsen til Brus og Holman herreder. Flere af de stednavne, der findes på kortet, kan genfindes i brevet. Men alligevel kan der ikke være tale om, at dette kort er identisk med det, der findes bevaret på Det kongelige Bibliotek. Her mangler nemlig den nummerering, som Hoffmann henviser til, og det må – som det er påvist ovenfor – være tegnet efter 10.

april 1664. I Hoffmanns brev er der altså tale om et helt andet kort, men alligevel et kort, der på en eller anden måde må have en nær tilknytning til det bevarede.

Vi kan regne ud, at der må have eksisteret mindst tre udgaver af Hoffmanns kort over Elbo herred: 1) Det kort, Hoffmann sendte til Schack i januar 1664, 2) Det bevarede kort på Det kongelige Bibliotek fra sommeren 1664 eller senere, samt 3) Det eller de kort, hvorefter han tegnede kortet på Det kongelige Bibliotek.

I andre sammenhænge er det blevet påvist, at dele af Gottfried Hoffmanns kortsamling er endt på Det kongelige Bibliotek, og at der deri skulle være koncepter og rentegninger af hans opmålinger af Elbo herred fra vinteren 1663/64 ville vel ikke være usandsynligt. Gottfried Hoffmanns kortsamling fik hans søn Christoph Hoffmann lov til at beholde, da faderen døde i midten af februar 1687. Christoph Hoffmann lader til at have haft store ambitioner om at træde i faderens fodspor som chef for fortifikationsetaten, men hvad der er sket med kortsamlingen efter hans tidlige død i 1693 har ikke kunnet efterspores.¹⁰⁾ Som tidligere nævnt dukker kortene først med sikkerhed op igen i begyndelsen af 1800-tallet.

Det kort, som Hoffmann sendte til København med en købmand fra Fredericia, kan følges på vej nogle dage efter

afsendelsen: Købmanden var utvivlsomt en af de to fredericiakøbmænd, Paul Bren eller Heinrich Gotthumb, der i følge Københavns garnisonsjournal for 1664 passerede Københavns Vesterport for indadgående d. 23. januar for at indlogere sig i det bekendte og fornemme gæstgiveri »Store Lækkerbidskæn« på Amagertorv. Herefter tabes sporet af kortet, men formodentligt må det være blevet overdraget Hans Schack umiddelbart efter de to købmænds ankomst til København.¹¹⁾

Selv om der er en del af Gottfried Hoffmanns kort på Det kongelige Bibliotek, er hans kort over Elbo herred et af de få helt sikre spor af en af de mest energiske og produktive korttegnere fra 1600-tallets seneste halvdel.

Hoffmann var født i Lauban i Schlesien omkring 1628 og var kommet i dansk tjeneste som ca. 20-årig i marts 1648. I de første år arbejdede han under broderen Georg Hoffmanns kommando ved opførelsen af Frederiksodde fæstning, men allerede i 1655 blev han ingeniør med den specielle opgave at befæste Helsingborg, der efter Torstensonskrigen (1644–45) var blevet grænseby. Under den 1. Karl Gustav krig (1657–58) deltog han i Axel Urups felttog i Skåne. I 1658–1661 opholdt han sig i København, hvor han særligt havde opsyn med fæstningens forterræn og dens søer og damme. I 1660–1661 ses han at have arbejdet med at forstærke

Københavns Kastel, men i 1662 kom han tilbage til Frederiksodde, hvor han i 10 år ledede genopførelsen af fæstningsværkerne og i det hele arbejdede med alt forefaldende ingeniørvirksomhed, med udstikning af gader og grunde o. s. v.

Fra 1672 til sin død i 1687 var han i København, hvor han i 1684 blev chef for kongerigets fortifikationsetat. I 1685 blev han tillige kommandant i Kastellet.¹²⁾

Ved siden af disse faste arbejdsopgaver af administrativ og praktisk natur kan man følge ham som »militærkartograf« med forpligtelse til at sørge for tilvejebringelsen af kort til rigets militære administration.

Det synes han allerede at have gjort i stort omfang så tidligt som i 1650erne, da han selv i et lidt senere brev nævner, at han i denne periode havde foretaget opmålinger af de fleste fæstninger.¹³⁾

Hans evner på dette felt er for nylig blevet bekræftet ved fundet af hans genbestalling som ingeniør efter tronskiftet i 1670. Det hedder her b. a.:¹⁴⁾

Särdelis skall hand offuer alle wore festninger och schantzer wisse (= korrekte) Carter troligen forferdige, saa som de effter af Oss samtyckte dessiner best bör at were fortificerede, dissligeste med hoyeste flid sammensanke alle quarteer och schlacht Ordninger; Item beschaffenheder aff wore lande och strö-

me, och alt saadant lefere i Vores krigs Collegio til troe verwaring; hand schall ey til andere lade udkomme eller nogen tage Copier af bemelte Affritznings eller nogle andre dessiner, som lönlig bör at vere, och allene alt dett som hannem betroet worder och verdybt bör at holdes, ingen in til hans dodstime aabenbare, och udj alle andre forfallende Occasioner sig saaledis schicke och verholde, som det en trolig Ingeniør och tro tiener egener, bör och vel anstaar, och hand achter at suare, och vere bekient.

Nærmere er ingen kommet en egentlig bestalling som »militærkartograf«.

Det ses gang på gang i regnskaber og breve og i kongelige ordrer, at Gottfried Hoffmann også faktisk kom til at arbejde med kortlægninger og korttegnings. Det ses tydeligst i en liste fra 1680 over Krigskancelliets kortsamling, hvor 20 ud af 43 kort var signeret af Hoffmann. Og foruden, hvad der endte der, havde han sin private kortsamling, der i sit indhold lå langt ud over, hvad han på et givet tidspunkt beskæftigede sig med: I 1663, da han havde været knapt 1½ år i Fredericia, fik han f. ex. bestilling på en kopiering af to planer af København, hvortil originalerne kun kan have været i hans private samling.¹⁵⁾

Først nærmere undersøgelser på Det kongelige Bibliotek og på Rigsarkivet vil kunne afgøre, hvor store dele af Hoffmanns samlinger, der findes endnu,

men i hvert fald er en del af hans privat-samling endt på Det kongelige Bibliotek, herunder hans kort over Elbo herred.

Der er heller ikke nogen tvivl om, at vi med hans kort over Elbo herred er i besiddelse af et af de tidligste eksempler på kort, der er opmålt på et fagligt matematisk grundlag. Han nævner selv i slutningen af sit brev af 18. januar 1664, at han ikke har kunnet udstrække sin kortlægning, da han ikke har haft tilstrækkeligt dagslys til at anvende »geometriske operationer«. Hvad der præcist ligger i disse ord, er noget uklart, ligesom vi heller ikke ved, hvilke instrumenter, han transportererede rundt med. Det er mest sandsynligt, at han under sine arbejder har benyttet sig af en målesnor og et større antal stokke, der har fungeret som fixpunkter i hans opmålinger. Ud fra en nøjagtig opmålt basislinie har han så foretaget detaljopmålinger enten ved at fortsætte med snoren med udgangspunkt i sin målelinie eller ved vinkelmåling at indlægge terrængenstandene. Han kan også have indsat de ønskede oplysninger ved afskridtning eller ved øjemål.

At Hoffmann faktisk har arbejdet efter denne metode ses af regnskabet for Fredericia fæstning for årene 1662–1664, hvor der hvert år figurerer en udbetaling på 10 rdl. til Rasmus Rebslaer for konduktørliner.¹⁶⁾ Christoph Heer, der på dette tidspunkt var tilknyttet

fæstningsarbejdet, anbefalede mange år senere i sin *Praxis et Theorie Artis Mu-niendi* fra 1689 samme opmålingsme-tode.¹⁷⁾

Der er intet i Fredericiamaterialet eller andre steder, der tyder på, at Hoffmann har brugt trigonometri, der i Danmark indtil da kun havde været benyttet af Tyge Brahe, da han omkring 1580 op-målte Øresundskysterne. Alligevel har han fået aftegnet et stort område med en betydelig præcision. Hans kort blev langt bedre end den berømte Johannes Mejers kort over den samme egn, og som forelå færdigtegnet i første halvdel af 1650erne, og som Hoffmann kendte fra sin kopiering af Mejers mange de-tajlkort over Jylland til Dania-Norvegia-kortet.

Nogle ganske få år før Gottfried Hoff-mann foretog sine opmålingsarbejder i Fredericias omegn, var området blevet kortlagt af den svenske generalstab un-der Karl-Gustav-krigene (1657–1660), og disse kort har overordentlig stor in-teresse for områdets topografi.

Der findes i hvert fald tre hånd tegnede planer over Lille Bælts kysterne i Krigs-arkivet i Stockholm, hvoraf det ene er tegnet og signeret af den svenske gene-ralkvartermester under krigen Erik Dahlberg, mens de to andre tilskrives kredsen omkring ham. Men da disse kort ikke har været kendt af Gottfried Hoffmann, skal de ikke nærmere be-skrives i denne forbindelse.

Gottfried Hoffmann kendte heller ikke det for nutiden så bekendte kob-berstik over Elbo herred, som Dahlberg lod stikke og indgå i Samuel von Pufen-dorfs store værk om Karl 10. Gustav be-drifter, der først udkom i 1696.¹⁸⁾

Hvor betydningsfuldt Hoffmanns kort er i kartografisk sammenhæng, får man bedst indtryk af ved at sammenligne med et af de først trykte kort, der viser området, f. ex. kortet, der hører til Erik Pontoppidans *Danske Atlas*, tegnet af A. H. Godiche i 1768. Selv om det indeholder et meget stort antal stednavne, kan det vist nærmest betegnes som et kuriosum i forhold til Hoffmanns kort-lægning.¹⁹⁾

Den almindelige opmålingssæson var i ældre tid fra først i maj til slutningen af september, men da Gottfried Hoff-mann netop i denne periode var travlt beskæftiget med fæstningsarbejdet, som i løbet af 1663 begyndte at antage den planlagte form, fik han først mulighed for at foretage opmålinger i slutningen af året under ugunstige vejrforhold og under mørke, dystre novemberhimle.

Arbejdet med fæstningen var i 1663 slut i oktober måned, og i begyndelsen af november – efter affattelsen af sin ar-bejdsrapport for det forløbne år d. 3. november – må vi regne med, at Hoff-mann er taget ud i Fredericias omegn og er begyndt sine opmålinger.²⁰⁾

Hans rekognosceringer har taget knapt et par måneder før han d. 18. ja-

nuar kunne sende sin sammentegnede kopi til Hans Schack.

Formålet med Hoffmanns opmålinger står ikke helt klart, og kan sikkert heller ikke endeligt afdækkes, da det bevarede kort netop ikke er et af opmålingskortene, men – som påvist – en kopi fra 1664 eller senere.

Noget røbes dog i hans brev, og dette sammenholdt med, hvad der indirekte kan læses ud af kortet betyder, at man kan komme et skridt videre: Hoffmann er meget detaljeret i sin beskrivelse af forbindelsesvejene mellem Elbo herred og resten af Jylland. Foruden de tre landeveje, der almindeligvis brugtes som overgangssteder (fra nord: Spangen ved Bredstrup, vadestedet ved Kongsted forbi Tårup Skov og vejen til Kolding ved Gudsø), peger han på andre lokaliteter, hvor man kan passere. Det er ved Vejlby Kirke over Rands Fjords udmunding, ved Østed ved fjordens inderste vig og ved Oddersted. Desuden gør Hoffmann opmærksom på, at der ved Søholme kan være steder, der kan passeres i tørre perioder.

Alle disse oplysninger viser tilfulde, at Hoffmann ikke primært var interesseret i at fremstille området kartografisk, men derimod havde et begrænset sigte med sine opmålinger: Det synes at have været at undersøge fæstningens forter-ræn for at finde ud af, hvilke muligheder en kommende fjende måtte have for at nærme sig fæstningsværkerne. Be-

mærkningen om højdedragene omkring Søholme er i den retning ganske betegnende: Man ville undgå overraskelser fra fjendeside.

Da militærhistorikeren Otto Vaupell to hundrede år senere skrev om Fredericiaslaget i 1849, gennemgik han den Slesvig-Holstenske hærs forbindelseslinier til resten af Jylland, og hans beskrivelse af forholdene dengang stemmer i det store hele overens med Hoffmanns: Vaupell fremhæver vejene ved Gudsø, Tårup Skov og Bredstrup og omtaler et vadested 1500 alen vest for Hølsminde mellem Egeskov og Gårslev, altså lidt østligere end det vadested, Hoffmann nævner. Mellem Rands Fjord og Bredstrup ud for Østed, er dalen sine steder fast. Heller ikke mellem Bredstrup og Gudsø havde forholdene ændret sig væsentligt: I 1849 havde Slesvig-holstenerne bygget tre kolonneveje over Elbodalen, og man fristes til at tro, at dalen omkring Søholme, som Hoffmann anviste, kunne have været en af de mulige steder, hvor de kan have ligget.²¹⁾

— — —

Der hersker lidt mystik omkring Hoffmanns bemærkninger om at udstrække kortlægningen til Kolding, og det er ikke til at afgøre, hvad formålet med en opmåling af dette område kan have været, hvis det da ikke blot har drejet sig om en rent topografisk kortlægning.

Det er blevet nævnt i indledningen, at der i den samme pakke i Håndskriftaf-

delingen på Det kongelige Bibliotek findes et kort over Jyllands østkyst fra Kolding til Horsens, omfattende store dele af kystområderne, inklusiv hele Elbo herred.²²⁾

Kortet er håndtegnet og uden type-tryk, og i et betydeligt mindre måleforhold og format (310 × 929 mm) end kortet over herredet. Det er en kladde, hvor det oprindelige grundrids er blevet rettet til med pen på det færdig tegnede kort, og enkelte byer er blevet flyttet i overensstemmelse hermed. Resultatet er en kystlinie, der i det store og hele svarer til den, der er gengivet på Elbo kortet. Uden for de områder, der er fælles for de to kort, forekommer Kolding-Horsenskortet nærmest som en grov skitsetegning, udarbejdet på et temmeligt løst grundlag.

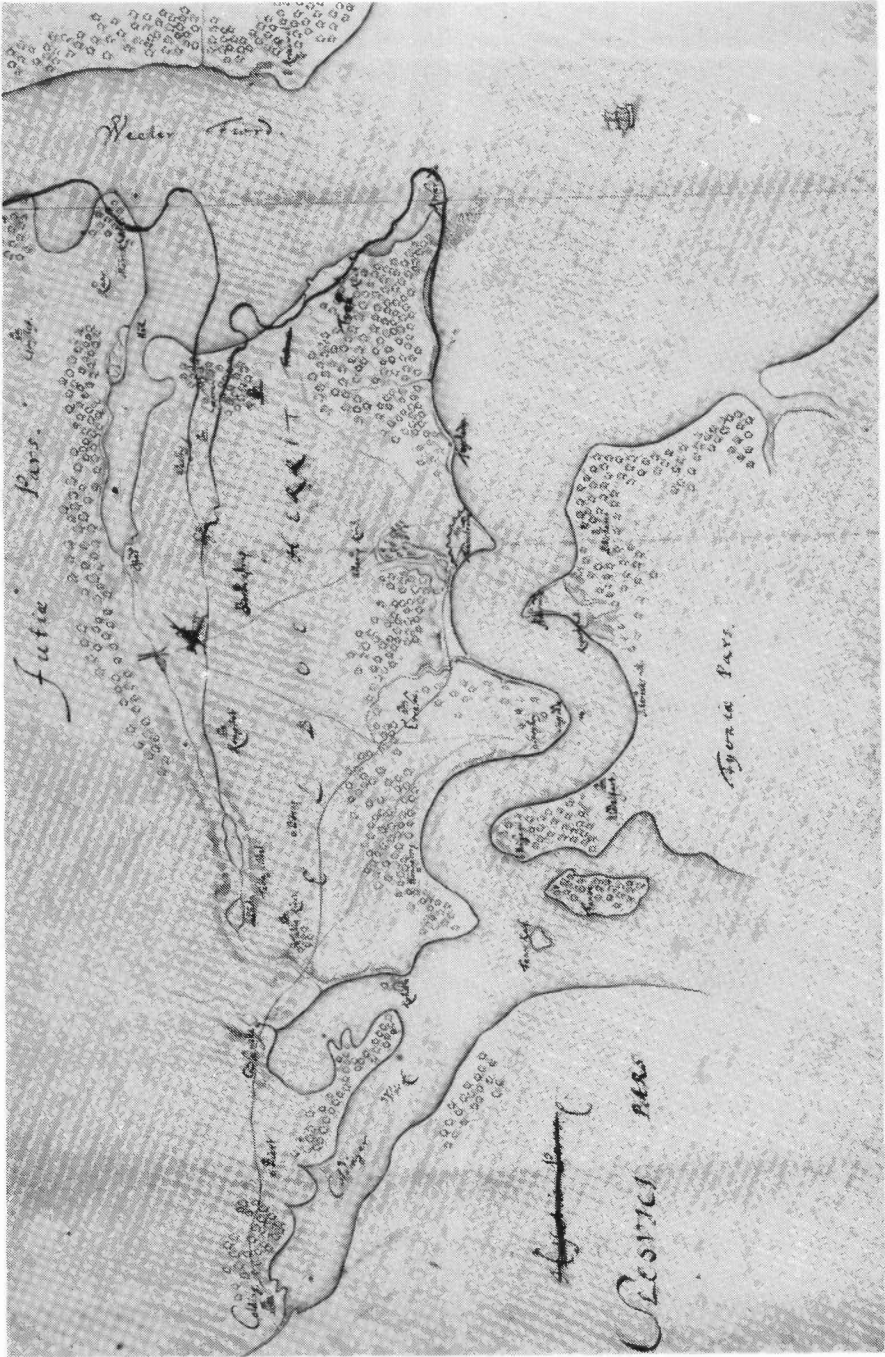
Også på andre måder afviger Kolding-Horsenskortet fra kortet over Elbo herred: Det store kort indeholder en række stednavne, der i flere tilfælde er blevet stavet anderledes end på Elbokortet, men det kan ikke overraske på et tidspunkt, hvor man i al almindelighed ikke regnede med en fast ortografi, og specielt ikke, når korttegneren ikke var sig det danske sprog mægtigt. Selv på kystkortet findes forskellige stavemåder af samme ord eller ordforbindelse. Kolding Fjord kaldes »Coldinger Wick«, mens Horsens Fjord betegnes »Wick nach Horsnæs«. »Kongstet« optræder i en tysk stavemåde og »Østed« med en

dansk. At dette kort er tegnet af en tysktalende person viser stednavnet »Fischerhäuser« ved Vejle Fjords nordside.

Med en god portion forsigtighed kan kortet derfor tilskrives Gottfried Hoffmann så at sige på indicier: Vi ved, at han på dette tidspunkt faktisk arbejdede med kortlægningen af store dele af dette område, og hvis det havde været en kopi, ville det vel heller ikke være blevet rettet til for at få den kladdeagtige karakter, det har.

Hvad vi kan slutte om dateringen af kystkortet, modsiger heller ikke dette, men bekræfter det derimod: Fredericia kaldes her for Frederiksodde, og kortet må altså være fra før 10. april 1664 og dermed ældre end det store kort over Elbo herred. Det må til gengæld være fra efter 18. januar samme år, da Gottfried Hoffmann efter sine egne opgivelser endnu ikke havde opmålt egnen ind til Kolding.

Endnu en omstændighed taler for en tilskrivning af kortet til Gottfried Hoffmann: Der er nemlig markeret en skibbro ved Trelde ud mod Vejle Fjord, hvor der igennem århundreder har været færgesejlad. Gottfried Hoffmann havde selv interesser i færgedrift på dette sted. I 1661 havde han nemlig fået tilskødet 4 gårde i Trelde som betaling for et tilgodehavende hos kongen. Da han søgte om at komme i besiddelse af gårdene, ønskede han tillige at måtte få privilegium på et færgested for sig og

sine arvinger. Også dette ønske blev imødekommet, og da Hoffmann i 1665 fik yderligere jord i Trelde, blev privilegiet bekræftet, men det må være bortfaldet, da han i 1668 blev tvunget til at mageskifte sine ejendomme her med jord i Ribe Stift.²³⁾

— — —

Det er ikke lykkedes at finde yderligere materiale om Hoffmanns kartografiske arbejder i Fredericias omegn. Hans brev af 18. januar 1664 er det eneste skriftlige vidnesbyrd om hans omfattende virksomhed, og af hans mange kort fra opmålingsperioden i vinteren 1663/1664 synes kun en skitsetegning af egnen fra Kolding til Horsens at være bevaret.²⁴⁾

Til gengæld viser hans store gennemarbejdede kort over Elbo herred, at han har fortsat bearbejningen af sine konceptkort også efter april 1664.

Udsnit af den sydlige del af kladdekort over egnen mellem Kolding og Horsens, formodentligt tegnet af Gottfried Hoffmann i 1663. Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling (Ny kongelig Samling 409^d-2, nr. 10).

Noter:

- 1) Bjørn Westerbeek Dahl: Ophavsmanden til Dania-Norvegia-kortet i Det kongelige Biblioteks Kortsamling. - i : (Fund og forskning, 26, 1982/83, s. 37).
- 2) Ny kongelig Samling 409^d-2°.
- 3) Carl S. Petersen: Det kongelige Biblioteks Haandskriftafdeling. København 1943, s. 26.
- 4) Werlauff: Efterretninger om Det Store kongelige Bibliotek. København 1844, s. 405; E. Gigas: Katalog over Det Store kongelige Biblioteks Haandskrifter. 1. bind. København 1903. s. 178.
- 5) Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Indkomne breve 1664, Gottfried Hoffmann, 14.5.1664.
- 6) Fiskedammene: Håndskriftafdelingen, Det kongelige Bibliotek. Ny kongelig Samling 717-2; jyllandskortene: Som note 1, jf. note 2.
- 7) Fæstningsplanerne: Håndskriftafdelingen, Det kongelige Bibliotek. Gl. kongelig Samling 716-2; Hachberg: Generallandesarchiv, Karlsruhe, Hfk/hd 10/rot.
- 8) David Woodward (ed.): Five centuries of map printing. Chicago, Ill. 1975, s. 115ff.
- 9) Rigsarkivet. Privatarkiver 1660-1800. Hans Schack, 6262, AI, 14, Gottfried Hoffmann, 18.1.1664. For henvisningen til dette arkiv takkes Erik Housted, København.
- 10) Kort fra Gottfried Hoffmanns kortsamling: Se note 6; Rigsarkivet Landetaten. Krigskancelliet. Supplikationer 1687. Christoffer Hoffmann, 19.2.1687.
- 11) Rigsarkivet. Forsvarets Arkiver. Københavns Kommandantskab. Københavns Garnisonsjournal 1664, s. 30. Poul Brens efternavn er vanskeligt at tyde. I registret til garnisonsjournalen (på Stadsarkivet på Københavns Rådhus) har man heller ikke entydigt kunnet bestemme navnet. Ingen af de to købmænd optræder som grundejere i Fredericia ved matrikuleringen i 1662 (Rigsarkivet. Rentekammeret 311.95. Matriklen 1662, Koldinghus Len).
- 12) J. C. W. Hirsch og K. Hirsch: Fortegnelse over danske og norske officerer med flere 1648-1814. Håndskrift på Det kongelige Bibliotek.
- 13) Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Indkomne sager 1661. Gottfried Hoffmann, 21.1.1661.

- 14) Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. General-krigskommissæren 1671. Reskripter til Otto Pogwisch 1671, 28.1.1671.
- 15) Rigsarkivet. Privatarbiver 1660-1800. Hans Schack, 6262, AI, 14, Gottfried Hoffmann, 24.3.1663.
- 16) Rigsarkivet. Reviderede regnskaber. Militære regnskaber. Nikolaj Berendts pengeregnskab 1662-1665, fol 7a, 21b og 35b.
- 17) Praxis et Theoria Artis Muniendi. Frankfurt am Main 1689, s. 9-13.
- 18) Samuel von Pufendorf: De rebus a Carolo Gustavo . . . gestis. Nürnberg 1696. - De tre håndtegnede kort og kobberstikket vil senere blive genstand for indgående behandling.
- 19) Erik Pontoppidan: Den danske Atlas. Tomus 5. 2. Bind. København 1769, ved s. (599).
- 20) Rigsarkivet. Privatarbiver 1660-1800. Hans Schack, 6262, AI, 14, Gottfried Hoffmann, 3.11.1663.
- 21) O. Vaupell: Fredericiaslaget. København 1867, s. 17-18.
- 22) Ny kongelig Samling 409^d-2, nr. 10.
- 23) Rigsarkivet. Rentekammeret 211.1. Deliberationsprotokol 1.10.1661; Rentekammeret 212.41. Skødebog 1665-1667, fol. 211-213; Rentekammeret 212.63. Koncepter og indlæg til Skødebogen 1668, januar-juni, 22.6.1668.
- 24) Et kort i Forsvarets Bygningstjeneste (VI-1-4), der viser den nordvestlige omegn til Fredericia, og som må bygge på ældre kortmateriale, har ingen interesse i denne forbindelse, da det er tegnet på papir fra den franske papirmølle I. Villedary, der blev grundlagt i 1668, jf. W. A. Churchill: Watermarks in paper. Amsterdam 1935, s. 21. Kortet er så fattigt på oplysninger, at det vanskeligt lader sig påvise, om det bygger på Hoffmanns kortlægninger.

Uroens mand er borte

Af Kamma Varming.

Omkring overlærer Ole Warthoe Hansen, Randers, som døde den 16. juli 1985 kort efter sin 70 års fødselsdag, stod der et vejr af uro.

Uroen kom af en aldrig hvilende kreativitet og initiativrigdom, når det gjaldt det lokalhistoriske arbejde og lokalhistoriens vilkår i Danmark. De lokalhistoriske foreninger og især amtssamfundene var Ole Warthoes hjertens- og smertensbørn. Han arbejdede utrætteligt for dem i hele sin formandsperiode i SLF (1970–82).

Warthoes årsberetninger var hverken korte eller kedelige. De indeholdt ofte spontane programklæringer og nye ideer. Ros til de nye initiativer. F. eks. til Vejle amts historiske Samfund, da amtmand Wamberg med held havde gennemført sine hvervekampagner. Wam-

SLF-årsmøde, Klarskovgård 1978 (Lokalhistorisk arkiv, Ringsted).

berg blev indkaldt til årsmøde og fik overrakt et warthoesk diplom fulgt af

megen ros. Samtidig kunne Warthoe være revseren, som da han skrev om amtssamfundene: (Lokalhistorisk Journal marts 1982) »Det første tegn på degeneration er denne indstilling: Den slags kan man ikke tage sig af i et historisk samfund, for det er imod lovene, Hertil er kun ét at sige: Alt i orden! Hvis du vil falde væk af dig selv, så følg de gamle love i tanke og handling. Hvis du vil leve, så lav lovene om – eller lad som om de ikke eksisterer.«

Altid i front – altid fest. Det gjaldt skabelsen af Lokalhistorisk Journal,

ideerne om lokalhistoriens lokalhistorie, om landboreformernes historie (til 1988), om lokalhistorisk undervisning – eller Warthoe i natskjorte som Jeppe – enten med Holbergs tekst eller en hjemmelavet ved DHF's festmiddage.

Foruden alt det og mere til, var Warthoe også selv lokalhistoriker. Han døde inden han nåede at afslutte sin næste store bog, som typisk nok skulle hedde »Uro i Danmark«, om bondestandens halmuroer. Han sled sig op for vor sag, – vi må prøve at realisere nogle af hans visioner.

Nyt fra historien i Vejle amt 1984

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

I 1984 modtog arkivet 160 afleveringer af større eller mindre omfang. Heraf var 78 nyregistreringer og 82 supplerende indkomne arkivalier i tidligere år.

Herudover indgik mange fotos og en del gamle brugsting og tekstiler fra egnen.

Fra Hjemmeværnskompagni Børkop modtog arkivet endvidere en omfattende og værdifuld

samling vedrørende besættelsestiden og hjemmевærnet.

Arkivet har haft fast åbningstid i ejendommen Overgaden 9, Børkop, hver tirsdag fra kl. 14-17 og herudover efter aftale, bl. a. for gæster, der ønsker at foretage slægtsoptegnelser.

I lighed med tidligere år har arkivets aktivite-

Lokalhistorisk arkiv, Børkop. Maj 1983

ter også omfattet optagelser på film og bånd af vigtige begivenheder i kommunen, og der er foretaget lydoptagelser med ældre borgere, som har fortalt om egnens og eget liv.

Der rådes nu over 80 båndoptagelser.

Fra visse dag- og ugeblade foretages udklip af lokalt stof.

Ud over ledelsen, der består af Preben Mikkelsen, Svend Wakefield og Henning Svendsen, er der til arkivet knyttet et antal medarbejdere, som yder en værdifuld indsats på hver sit område.

Siden 1982 har der været henvist langtidsledige kontorassistenter til registreringsarbejde m. v. med 20 egentlige timer.

Under ledelse af skoleinspektør Preben Mikkelsen har der i 1984 været gennemført et internt kursus for medarbejdere i læsning af gotisk skrift.

I årets løb har arkivet medvirket i foreningsarrangementer med lokalhistorisk islæt, og en film om restaureringen af Børkop Vandmølle 1978-1984 har været forevist adskillige gange i årets løb.

Den 31. maj 1984 udgav Børkop kommune i forbindelse med genindvielsen af Børkop Vandmølle efter restaureringen en særkuvert med »Møllefrimærket« fra 1962, og arkivet forestod det praktiske arbejde med salget af kuverterne.

Der er ikke foretaget nyudgivelser af lokalhistoriske bøger i 1984, men til udgivelse i foråret 1985 er forberedt trykning af afdøde sadelmagermester og møbelhandler i Vejle Niels Jepsen Erngaards skildring af livet på og ved Børkop Vandmølle ved århundredskiftet.

Arkivets drift finansieres af Børkop kommune inden for et begrænset budgetbeløb. Bogudgivelser skal primært kunne hvile i sig selv, men har dog muliggjort finansiering af visse indkøb, der ikke har kunnet afholdes inden for kommunens budgetbeløb.

Til delvis finansiering af en fotokopimaskine

har arkivet i 1984 modtaget i alt 6.876 kr. som gaver fra henholdsvis Lions Club, 3 pengeinstitutter og en ophørt foredragsforening.

Henning Svendsen.

Lokalhistorisk Arkiv Egtved

Et jævnt og roligt arbejdsår med 45 større og mindre afleveringer.

Biblioteket har hjulpet os med mikrofilm af Kolding Folkeblad og Vejle Amts Folkeblad 1977 og fortløbende, hvorved et stort pladsproblem er løst mange år ud i fremtiden.

Fra bogtrykker Tage Petersen, Egtved, har arkivet modtaget Egtvedposten årgang 1960-71, så vi nu har det lokale blad fra 1939 til dato på nær årgang 1951 og 1952.

Vork Brugsforening har ved nedlæggelsen afleveret et stort antal regnskabsprotokoller for årene 1902-64.

Fra Landsarkivet i Viborg har arkivet købt kopier af kirkebøger: Ødsted 1838-72, Ø. Starup 1815-83 og Nørup 1814-37, så nu har vi snart alt tilgængeligt materiale derfra. Det er en stor lettelse for slægtsforskere, som kan spare dyre rejser til Viborg.

Fra Maja og Uffe Nissen, Jerlevvej 11, Meisling, har arkivet modtaget en stor samling ejendomsdokumenter fra 1804-83 angående ejendommen i Meisling.

Fra fru bagermester Svendsen, Egtved, en del personlige papirer og fotos ang. bageri i Egtved gennem 3 generationer.

Arkivet har kopieret skøder og kort og private papirer fra »Højvang« i Egtved, matr. no. 6a fra 1766-1943, i alt ca. 130 stk. + kort samt mange mindre, men alligevel interessante og værdifulde afleveringer fra foreninger og private nær og fjern.

Arkivet takker alle hjerteligt for alle store og små gaver.

Peter Houbak.

Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og omegn

1984 blev, som 1983, et år med meget arbejde i arkivet, hvor mange af de i 1983 nye aktiviteter i praksis skulle indkøres og som for en dels vedkommende har arbejdet givet større problemer end forudset.

Arbejdsgangen på arkivet følger det engang fastlagte skema med åbent hus hver mandag fra 9 til 16. I dette arrangement deltager næsten alle arkivets medarbejdere, for tiden 28. Torsdag aften fra 19 til 21 er der også åbent, men her assisterer kun to à tre medarbejdere. Endvidere er der i perioden 1. oktober til 1. april forsøgsvis åbent om lørdagen fra kl. 10 til 14.

Den første tirsdag i hver måned afholdes månedsmøde, hvoraf mødet i februar afvikles som generalforsamling med valg til forretningsudvalg og revisorer, samt fremlæggelse af regnskab og budget. Forretningsudvalget, der består af 5, udgør den daglige ledelse. Til fire af månedsmøderne har der været knyttet foredrag om lokale emner, hvortil pårørende og interesserede har haft adgang. Disse aftener har da også været velbesøgt.

Arkivet har i årets løb haft en særdeles stor tilvækst af arkivalier fra private, foreninger og erhverv, heriblandt et omfangsrigt materiale fra I. P. Schmidt' nedlagte cigar- og tobaksfabrik. Dette materiale er efter et gennemsyn sammen med Fredericia Museum – i henhold til aftale med fabrikkens indehavere og socialforvaltningen – fordelt med hensyn til, at I. P. Schmidt Gården er tilgodeset med ting af relevant historisk betydning for institutionen.

Endvidere har arkivet fået et fotografisk ateliers arkiv, der omfatter flere tusinde glasplader, film og filmsruller. Her forestår et uhyre stort sorteringsarbejde forinden en registrering kan foretages. Fra en privat er modtaget en omfangsrig familiesamling med billeder, slægtsbeskrivel-

se og beskrivelse af lokalhistoriske tildragelser spændende over flere generationer. Fra foreninger – både af politiske og faglige observans – er modtaget medlems-, regnskabs- og forhandlingsprotokoller.

Det er her på sin plads at gøre opmærksom på, hvilken stor værdi disse arkivalier vil have for eftertidens forskere, der herigennem kan få et historisk billede af såvel det private som organisationsmæssige og forretningsmæssige liv i vor by gennem tiderne.

Arkivets samling af småfilm er i årets løb taget op til eftersyn og registrering. Samlingen omfatter 33 spoler.

Løbende har arkivet tilsendt pressen artikler om aktuelle lokalhistoriske begivenheder. Ligeså har forretninger og private fået beskrivelse om ønskede historiske forhold. I foreninger har arkivet holdt syv foredrag om arkiv-, byhistorie og miniby, heraf blev de tre holdt i arkivets lokaler.

En af de aktiviteter, der blev påbegyndt i 1983, var udarbejdelsen af et ejendomsregistratur for byens ejendomme, foreløbig inden for voldene. Baggrunden herfor var de mange henvendelser om oplysninger om ejendomme. Dette arbejde fortsætter støt, og mange interessante sager er bragt frem.

I 1984 er der påbegyndt et jævnføringsregister. Arbejdet er i sin vorden og meget omfattende, men har fået støtte fra kommunen i form af kontorhjælp og fra Byggeriets Realkreditfonds Fond for særlige anliggender med et betydeligt økonomisk tilskud.

Arkivet har nu kirkebøger og folketællingslisterne for hele kommunen, indbundne og registreret, endvidere er skøde- og tinglysningsprotokoller samt brandtaksationsprotokoller anskaffet i fotokopi. Fredericia Dagblads indbinding er a jour.

Den store tilgang af arkivmateriale, ca. 900, har lagt så stort beslag på medarbejdernes ar-

bejdskraft med journalisering og registrering, at en del af arkivets andre områder: avis- og personregistrering kører noget langsommere. Foto og billedsamlingen har også haft en betydelig tilvækst i 1984.

Arkivet har deltaget i flere udadvendte arrangementer, bl.a. i forbindelse med afholdelsen af Fredericia Festuge i begyndelsen af september med en udstilling om Den Historiske Miniby, der blev besøgt af næsten 150 og over hele året har der været 532 indskrevne besøgende. Herudover har 7 skoleklasser, fortrinsvis 9. klasser, besøgt arkivet som et led i lokalhistorien.

Arkivet vedtog sidst på året at udsende bogen: Møller på Fredericia egnen, efter at der var skabt den fornødne økonomiske baggrund, der beroede på en stor kommunal støtte samt fra fonde og private. Bogen udsendes på eget forlag og forventes medio april.

I Fredericia Museumsforenings repræsentantskab har arkivet fået en repræsentant.

Gunnar Quist.

Fredericia Museum

Også i det forløbne år har museets arbejde været meget varieret med mange aktiviteter både foran og bag »kulisserne«. Tilsyneladende har publikum i højere grad end nogensinde før sluttet op om museets aktiviteter, for 1984 blev det hidtil bedste, hvad angår besøgende på museet. For første gang i museets historie nåede besøgstallet over 7.000 personer – i alt 7.021. Det er udtryk for en glædelig stigning i forhold til den hidtidige rekord fra 1980, men samtidig et tal, der burde være noget højere.

Det forløbne år bød på fire særudstillinger:

Vandrudstillingen »Frem på det rullende hjul« fortalte om cyklens udvikling i kulturhistorisk sammenhæng, og den blev en meget stor publikumsmæssig succes.

Museet præsenterede sig selv og sit arbejdsfelt gennem udstillingen »Kend dit museum« med en belysning af de mange forskellige aktiviteter, som finder sted på et moderne museum.

Fredericia kommunes udvikling fra byens grundlæggelse til vore dage blev belyst gennem kortmateriale, billeder, stik m.v. under overskriften »Fra stabelstad til storkommune«.

Endelig sluttedes af med »Gammel dansk striketradition« – en udstilling om strikningens udvikling i kulturhistorisk sammenhæng. Der vistest strikkede tekstiler og strikkeredskaber fra 1800-tallet, og udstillingen var produceret af den lokale strikke-ekspert Ann Møller Nielsen fra Snoghøj.

Museets permanente udstilling har løbende gennemgået mindre forandringer – bl.a. er der opstillet en stor montre til udstilling af forskellige uniformer og uniformsdele på en mere overskuelig og sikkerhedsmæssig mere betryggende måde.

Ud over modtagelsen af et stort antal skoleklasser samt andre børne- og ungdomsgrupper har der været flere omvisninger for grupper uden for museets almindelige åbningstid. Blandt andet kan særskilt nævnes, at ca. 50 personer fra Kongens Jydske Fodregiments Reserveofficersforening holdt morgenmøde på museet den 6. juli, og foruden besøg i museets samlinger modtog de et foredrag af lokalhistorisk indhold.

Der er udarbejdet en folder med praktiske oplysninger beregnet til optakt for skoleklassers, foreningers og andre gruppers besøg på museet.

I weekend'erne 1.-2. samt 8.-9. september var der i samarbejde med Fredericia Husflidsforening »arbejdende værksteder« (bl.a. tobakshøst, vævning, pilefletning, pottemagerarbejde, kartning og spinding). De to følgende weekends blev arrangementet yderligere fulgt op af fremstilling af jydepotter afsluttende med milebrænding. Mange mennesker besøgte disse arrangementer.

Museet og Husflidsforeningen arbejdede ligeledes sammen om julestue-arrangementet i weekend'en 8.-9. december, hvor op mod 400 mennesker overværede og deltog i fremstilling af gammeldags julepynt samt hørte på oplæsning og havde mulighed for at smage på gløgg, småkager m.m.

Fredericia Museums 1800-tals-stue dannede rammen om det nystartede Fredericia Lokal TVs første udsendelse.

I forbindelse med årets oprensning af voldgraven fulgte museet løbende dette arbejde og indsamlede effekter fra voldgravens bund.

Omfattende udstykninger og byggemodninger på Lyngs Odde gav anledning til, at museet i sommerens løb gennemførte en arkæologisk undersøgelse for at få klarlagt beliggenhed og udstrækning for den feltbefæstning, der var placeret i området i 1640erne. Undersøgelsen

*Forberedelse til milebrænding.
Fredericia Museum, september 1984.*

blev foretaget i to etaper af to arkæologer fra Moesgård i Århus og gav stort set det ønskede resultat.

Museet har i 1984 forøget sine samlinger med i alt ca. 225 genstande.

Efter lang tids »tovtrækkeri« blev det i august måned endeligt afgjort, hvilke lokaler museet kunne overtage til nye »fjern-magasiner i den nedlagte trælasthandel på Prangervej. Det tilbudte areal var for småt i forhold til det ønskede, så en del af museets effekter må stadig opbevares i magasiner flere forskellige steder uden for museumsområdet. Flytningen fandt sted i september; men indretningen er blevet forsinket - bl.a. på grund af mangelen på tilstrækkelige tekniske installationer.

Den væsentligste reparation på museets bygninger i 1984 var udskiftningen af fem fag vinduer i hovedbygningen. De nye vinduer blev udført som nøjagtige kopier af de gamle, og i så stor udstrækning som muligt blev genanvendt de originale beslag samt glas. Vinduesudskiftningen medførte yderligere en del tømmer-reparationer – bl.a. på midterpartiet af hovedbygningens bagside – og efterfulgtes af ret store murer- og maler-reparationer.

Der er udskiftet en del bindingsværk i Nørremarksladens vestlige ende.

Der er i årets løb arbejdet videre med at gøre museumsområdet mere publikumsvenligt og samtidig forsyne det med lokalhistoriske genstande. Denne fremgangsmåde har bl.a. resulteret i opstilling af: et par gamle rød/hvide bænke – en stor vejsten med navnene Egumvej og Egeskovvej indhugget – den tidligere kirkegårdslåge fra Herslev (efter istandsættelse på amtets konserveringsværksted) – en halv snes store natursten anbragt som »tingsted« bag Kirkestalden.

Ud over museets stab på tre fast ansatte har yderligere fire medarbejdere i årets løb taget del i museets daglige arbejde. Årets tiltagende arbejdsbyrde har i det hele taget givet anledning til mange overvejelser omkring den mest hensigtsmæssige opfyldelse af museets voksende behov for en personaleudvidelse – et spørgsmål, der forhåbentlig kommer nærmere en løsning i de(t) følgende år.

Søren K. Jakobsen.

Sognearkiverne i Gedved kommune

Siden sidst er Sognearkiverne i Gedved kommune gået under jorden. Vi er flyttet fra Nørrelide plejehjem til kælderen på den nye Gedved skole. Flytningen skete i marts måned. Arkivets adresse er nu: Kirkevej 16, 8751 Gedved. Telefon-

nummeret er stadig: (05) 66 57 80. Åbningstiden er hver mandag eftermiddag fra kl. 15.00 til 17.30.

På Gedved skole råder arkivet over to store kælderlokaler og et gangareal, der kan bruges til skiftende udstillinger, billeder m.v. Det ene lokale er inddraget til undervisning, læsesal og håndbogsbibliotek, og det andet lokale benyttes til arkiv, fotografier og arbejdspladser. Lokalerne fungerer fint, og de er brandsikre.

I årets løb har 129 mennesker fundet vej til arkivet. Et besøgstal vi er godt tilfredse med – den begrænsede åbningstid taget i betragtning.

Vi har i løbet af året modtaget ca. 80 nye arkiver. Det lyder måske ikke af meget, men nyoprettelsen af arkiver har været nedprioriteret til fordel for oprettelsen af billedsamlingen.

Arkivet har medvirket ved forskellige udstillinger. Bl.a. på Hovedgård Messen og ved Gedved Byfest, som fyldte 10 år i 1984. Arkivet har endvidere samarbejdet med et aftenskolehold om en stor udstilling om besættelsestiden, der nu cirkulerer på kommunens skoler. Udstillingen er støttet økonomisk af Gedved kommune, og det har betydet, at vi har kunnet få udarbejdet fire træmontre med glas til udstillingsbrug. Montre vi senere kan bruge i andre sammenhænge, bl.a. til særudstillinger i banker o.a. steder.

I efteråret 1984 barslede arkivet med en bogudgivelse: Billeder fra en svunden tid – i Gedved kommune. Bogen er udgivet af et nystartet arkivforlag med samme navn som arkivet. Bogen er udarbejdet af undertegnede, og den indeholder 60 gamle billeder fra kommunen med tekst til. Forordet til bogen er skrevet af kommunens borgmester. Vi fik trykt et oplag på 700 stk., og ca. 500 er allerede solgt rundt om ved kommunens erhvervsdrivende.

Udgivelsen af bogen er finansieret af kommunens erhvervsdrivende, og arkivet har ikke selv haft udgifter overhovedet. Indtægterne fra salget

af bogen går ubeskåret til arkivforlaget, og på nuværende tidspunkt har vi så mange penge, at vi tænker på den næste udgivelse. Det næste projekt er udgivelsen af Katstrup-bogen, som et aftenskolehold under Gedved kommunale Aftenskole har arbejdet på i 7 år.

Måske kunne andre arkiver i amtet bruge vores idé? Ved at indsamle penge hos de erhvervsdrivende, som er meget positive over for arkivet, kan man dels få en bog trykt og dels få avisomtale og startkapital til andre udgivelser.

Niels Jørgen Andreasen.

Lokalhistorisk samling og arkiv for Give kommune

Sidst på året 1983 arbejdede til dels frivilligt mandskab på at indrette nyt arkivlokale til Thyregod sogns arkivalier i Thyregod skole. Det rum, arkivet hidtil havde haft til rådighed, var inddraget til andet formål. I det nye er der et brandfrit rum og et dejligt lokale med skabe og egen indgang. Faciliteterne, der delvis er finansieret af den stedlige sparekasse, stod færdige i begyndelsen af 1984. Indvielsen fandt sted ved en lille reception, hvortil gæster fra byråd, skole, hovedarkiv, lokale håndværkere og sparekassen var indbudt.

Fhv. gårdejer Søren Søndergaard, formand for det kommunale arkivudvalg, ønskede folkene i Thyregod til lykke med de nye lokaler, der får åbningstid fredag kl. 15–17. Han mindedes også sognets ihærdige samler Johannes Krusborg, hvis enke var blandt de indbudte. Mange af gæsterne udtalte ligeledes gode ønsker.

Hovedarkivet, Jernbanegade 15, Give, har i år investeret i en kopmaskine, en uvurderlig hjælp i arbejdet. Endvidere har vi fået kopier af folkeregistre 1787, 1834, 1845, alle kommunens kirkebøger op til ca. 1880.

Som noget særligt kan nævnes kopier af afsnit

*Første cykel i Give – fast gummi. Ca. 1896.
Den unge mand er Elmer Schou, St. Refstrup.*

udvalgt af lærer Planck, Give, fra N. P. Ottosens selvforfattede håndskrevne egnsbeskrivelse i fire bind foliostørrelse, venligst udlånt af J. Alsted Ottosen, Mallehøje.

Der er foretaget ca. 150 registreringer af nyindkomne arkivalier. I Thyregod har fire frivillige hjælpere omregistreret de tidligere arkivalier til 250 registreringer efter SLA-systemet, som benyttes af hovedarkivet.

Arkivet har reflekteret på et tilbud fra Haderslev Museum på gårdbilleder og modtaget ca. 350 med tilknytning til Give kommune.

Gadbjerg filial har oprettet en støttekreds, der tæller ca. 60 medlemmer. Arkivet har i lighed med de senere år været med ved 4-H børnedyrskuet i Gadbjerg og arrangeret en udstilling i skolens gymnastiksal. Udstillingen havde fint besøg. I efteråret fortalte Tage Bonde, Gad-

bjerg, meget interessant om »Mi nabo, Per Smed«, der virkelig boede nabo til hans barn-domshjem »Skovkrog« og intet har med Anton Berntsens sang at gøre. Det blev en oplevelse, de mange tilhørere endnu taler om.

Hans Nicolaisen.

Lokalarkivet for Hedensted kommune

1984 har været et godt arbejdsår. En del nye ting, billeder, skøder og pantebreve er indkommet i årets løb. Der har også været en del besøgende. Fra Landsarkivet er bestilt kopier af kirkebøger fra alle kommunens sogne.

Efter lang tids forhandling mellem kommunen og DSB ser det ud til, at kommunen lejer den gamle stationsbygning. Efter en tiltrængt restaurering er det meningen, at Lokalarkivet skal flytte ind der. Derved får arkivet bedre plads og tydelig bedre adgangsforhold. Forhåbentlig kan indflytningen ske i løbet af 1985.

H. P. Johansen.

Byarkivet i Horsens

Byarkivet i Horsens har haft et travlt år med aktiviteter på mange områder. Der er i øjeblikket tilknyttet 3 langtidsløbende til arkivet, som yder en god indsats. Desværre kan de jo ikke erstatte uddannet og fast arbejdskraft, hvilket har ført til en lidt uholdbar situation. Problemet er, at Byarkivet har haft en stor stigning i antallet af besøgende (hvilket vi naturligvis samtidig er glade for), men at de langtidsløbende ikke er i stand til at besvare alle de forespørgsler, der bliver rettet til arkivet. Denne situation ser dog ud til at kunne ændres inden for det kommende år. Der skal på de kommende budgetforhandlinger i Horsens kommune arbejdes på at få ansat en arkivar.

Om kort tid afgøres det endeligt, om Byarkivet skal flyttes til det gamle rådhus, hvilket der er en meget stor chance for. Fra Byarkivets side har vi peget på, at indflytning i disse blivende lokaler bør forestås af en uddannet leder, så samlingens opbygning fra grunden kan blive optimal.

Alle aktiviteter i og omkring Byarkivet forestås stadigvæk af en gruppe på en halv snes frivillige medarbejdere. Vi har i året, der gik, haft besøg af to foreninger, og et tredje besøg er planlagt. Desuden har der været arrangeret to byvandring og yderligere to er planlagt.

For publikum har der været gennemført flere udstillinger og en række er under forberedelse. Interessen har været særdeles stor, selv om omfanget har været beskedent. Det primære formål med udstillingerne er jo også at skabe interesse for lokalhistorie og derigennem forøge afleveringerne til arkivet. Byarkivet arbejder i øjeblikket med to udstillinger om besættelsestiden, én på Horsens Bibliotek og én på Horsens Museum i samarbejde med museet. Udstillingerne bygger på resultaterne af den indsamlingskampagne vedrørende arkiver fra disse år, som Byarkivet har haft i gang siden efteråret. Det indsamlede materiale har fortrinsvis været billeder og interviews, men også mange andre overraskende ting er dukket op. Specielt bør nævnes en diasserie på 100 farvebilleder fra hele besættelsestiden. Det mest omfattende arkiv, vi har modtaget i år, har været fotograf Thuesens arkiv, som omfattede langt mere end 10.000 billeder.

Vi har i 1984 modtaget 18.500 kr. fra Horsens kommune. Af øvrige indtægter har vi haft solgt af to publikationer. Dels den årlige kalender, som her i 1984 udkom for fjerde gang, dels Svend Nørregaard Hansens bog: Herfra til andre steder – veje omkring Horsens. Begge publikationer har solgt godt.

For arkivforeningens medlemmer har der været arrangeret en tur til Vejle Byhistoriske Ar-

kiv. Desuden har der gennem folkeuniversitetet været afholdt to foredrag med speciel interesse for foreningens medlemmer. Medlemsbladet »Nyt fra Byarkivet« er i år udkommet med fire numre med i alt 72 sider. Bladet er blevet trykt i et større oplag og sendt ud til skolerne. Det har givet mange positive reaktioner, og bl. a. også resulteret i ca. 25 nye medlemmer. Samarbejdet til skolerne er i øvrigt blevet udbygget gennem en nylig afholdt lokalhistorisk dag i samarbejde med skoleforvaltningen og Amtscentralen. Vi håber, at dette samarbejde kan udbygges i de kommende år og resultere i ansættelse af pædagogisk arbejdskraft til at formidle de kulturelle institutioners mange tilbud.

Niels Kolind.

Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet 1984

En kølig novembermorgen ankom 15 elever fra 9. klasse på Ødsted Skole til Industrimuseet, hvor ingeniør Leif Adler Petersen ventede dem. De blev delt i 5 hold, der straks gik i gang med at tænde op i 5 feltesser. I løbet af formiddagen smedede hver elev et merlespir og en knage. Arrangementet havde til hensigt at aktivisere eleverne mere end de traditionelle spørgeark og give dem en stærkere oplevelse af smedens arbejdsforhold. Forsøget faldt så heldigt ud, at det nu er et stående tilbud til skolerne.

Stentrykkeriet har været i livlig aktivitet året igennem. I samarbejde med Frantz Pedersens Kunsthandel har flere grafikere trykt billeder i værkstedet, bl. a. Svend Wiig Hansen, Jørgen Brynjolf, Mogens Balle, Mogens Andersen og Bøje Givskov.

Stentrykkeriet er nu ikke længere det eneste grafiske fag på Industrimuseet. Op til efterårsferien åbnede et bogtrykkeri fra 1930'erne. Det er udstyret med hjælp fra fagets organisationer

og viser en alsidig virksomhed med maskinsæteri. Her kan trykkes alt fra aviser til visitkort.

Museets særudstillinger er hver på sin måde udtryk for det frugtbare samarbejde med virksomheder, organisationer og enkeltpersoner, som er helt uundværligt for museets trivsel. En privatsamler, John Hansen, Middelfart, stillede både sin samling af emaljeskilte og sin store viden om emnet til rådighed for museets forårsudstilling. Under titlen »Emaljeindustrien og uden-dørsreklamen« kunne man i april måned se ca. 200 af de farvestrålende skilte, som især i mellemkrigstiden lyste op ved banegårde og butikker. John Hansen skrev desuden en bog med samme titel som udstillingen. Det er den eneste oversigt over danske virksomheder og agenturer for emaljeskilte. Den gengiver over 40 reklameskilte.

To jubilæer blev markeret med særudstillinger i foråret. Horsens Bryghus fyldte 125 år 10. maj, hvilket museet fejrede med udstillingen »Horsens-øl gennem 125 år«, som stod i forbindelse med vort eget hvidtølsbryggeri. Materialet til udstillingen var lånt på bryghuset, som også leverede naturalierne til museets eget jubilæumsbryg, der blev udskænket til udstillingsgæsterne.

Dansk Møllerforening holdt i maj måned 100-års jubilæumskongres i Horsens, og til den lejlighed lånte museet udstillingen »Vinden og Møllerne« af Langelands Museum. Ved åbningen, hvortil møllerforeningens medlemmer var indbudt, blev vist et videoprogram om vindmøller produceret af Dansk Møllerforening og en film om Horsens Dampmølle fra 1874.

En gruppe havnearbejdere i Århus har lavet en lille plancheudstilling om deres egen hverdag. Gennem fine billeder og en nøgtern tekst beretter de om livet på en hård og risikofyldt arbejdsplads. Udstillingen kunne ses på Industrimuseet i september.

Efterårets særudstilling »Svendestykker« var

en selvstændig produktion, hvortil museet havde ansat mag. art. Michael Ottosen. Udstillingen trak linien op fra den lavsbundne uddannelse før næringsloven af 1857 til nutidens EFG-uddannelser. Der blev vist svendestykker fra en lang række fag og diplomer fra de forskellige organer, som har påtaget sig at arrangere svendepøver siden 1862.

Årets nyhvervelser har i højere grad end tidligere samlet sig om hjemtagelse og registrering af hele miljøer. I samarbejde med Arkitektskolen i Århus blev N. P. Rasmussens træskofabrik i Nykøbing Falster opmålt med genopstilling for øje. 22 studerende deltog i arbejdet, som omfattede bygningsarkæologisk opmåling, fotografering og interviewning af tidligere medarbejdere. Senere blev maskiner og inventar hjemtaget af Industrimuseet.

Museet erhvervede i efteråret J. Rasmussens maskinbyggeri, Horsens. Virksomheden havde specialiseret sig i fremstilling af maskiner til teglværksindustrien. Virksomheden startede ca. 1900 og flyttede til de nuværende bygninger 1929. Hele maskinværkstedet med modelværksted og smedje er hjemtaget.

Siden 1979 har museet udstillet 2 arbejderboliger, som viser boligstandarden ca. 1880 og 1910. Nu har vi mulighed for at føje mellemkrigstidens bolig til, når vi får egnede lokaler. Maskinmontør Harald Madsen blev gift 1931 og flyttede ind i en lejlighed i Ole Rømersgade i Århus. Her stod hjemmet uden store ændringer til 1984, da det blev overtaget af museet.

De store nyhvervelser rummer perspektiver for fremtidige udstillinger og permanente afdelinger.

Jacob B. Jensen.

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling Kommune har også i det forløbne år fået flere betydningsfulde

nyhvervelser. Nævnes må for det første et smukt ordnet arkiv fra det nedlagte andelsmejeri i Ådal. Til forskel fra Jelling mejeris arkiv, som vi modtog for flere år siden – iøvrigt også i mønstergyldig orden – rummer Ådal-arkivet protokoller, der går helt tilbage til mejeriets oprettelse.

Endvidere modtog vi efter afdøde Harald Frandsen, tidligere gårdejer og sognerådsformand i Jelling, det hidtil mest omfattende privatarkiv. I den anledning blev der i november måned afholdt en mindeudstilling i arkivet, der foruden billeder, kort og forskellige papirer fremviste Harald Frandsens værdifulde samling af oldsager fra egne marker.

I den forløbne vinter har kopier af materiale fra arkivet dannet grundlag for et aftenkursus om Jellings historie.

Leif Ingvorsen.

Glud Museum

På Glud Museum har arbejdet i 1984 været præget af sagen omkring flytningen af gården »Badensminde« til arealet ved museet. Museet købte i 1982 bygningerne til nedtagning og flytning – tilskyndet af bl. a. professor Bjarne Stoklund, rigsantikvar Olaf Olsen og kendte folk fra Frilandsmuseet i Lyngby.

De købtes for midler, som blev bevilget af forskellige fonde på grundlag af anbefalinger fra disse mennesker.

Statens Museumsnævn blev løbende orienteret om vore planer, men i 1983 var nævnet kommet på de tanker, at gården skulle fredes og blive liggende.

Møder og forhandlinger med nævnet ændrede ikke denne indstilling, og nævnet drog Fredningsstyrelsen ind i sagen.

Tiden gik, og museet kunne ikke foretage sig noget uden opbakning. I et møde med Fredningsstyrelsen i april 1984, hvori deltog Statens

»Badensminde«. Bryggeret, efter at 2 lag cementgulv er fjernet, ser man det oprindelige stenprikke guld og den store bageovn fra 1811.

Museumsnævn, Juelsminde kommune og Vejle amt, gjorde de forskellige instanser rede for deres synspunkter i sagen. Museets planer blev kraftigt støttet af Juelsminde kommune, men efter lange forhandlinger ville Fredningsstyrelsen indbringe sagen for Det særlige Bygningssyn og få en udtalelse derfra.

Telefonisk meddelte kontorchef Sys Hartmann fra Fredningsstyrelsen i maj 1984, at Det særlige Bygningssyn i et møde enstemmigt havde indstillet gården til fredning, men Fredningsstyrelsen ville gerne have et møde med museet hurtigt.

Dette møde fandt sted på rådhuset i Juelsminde den 30. maj 1984. I mødet deltog kontorchef Sys Hartmann fra Fredningsstyrelsen, formanden for Statens Museumsråd, museumsdirektør Mogens Bencard, Juelsminde kommunes borgmester J. Bjerre Rasmussen og museets bestyrelse. Linjerne blev igen trukket meget kraftigt op. Juelsminde kommune, som hele tiden har støttet museets bestræbelser både moralsk og

økonomisk, og bestyrelsen stod fast på planerne om flytning som den bedste og eneste løsning.

Mødet sluttede med, at kontorchef Sys Hartmann ville henstille til nævnet, at gården blev fredet og beliggende på sin nuværende plads.

Den 26. juli 1984 meddelte Fredningsstyrelsen i et brev til museet, at fredning var frafaldet. Brevet slutter:

»Imidlertid har museet i en årrække ønsket gården nedtaget og flyttet til det lokale frilandsmuseums grund. Bestyrelsen er blevet støttet i denne tanke af de lokale myndigheder, af rigsantikvaren, af frilandsmuseet og af forskellige fonde, der har bidraget til gårdens overtagelse, og bestyrelsen har under flere drøftelser under fredningssagens behandling fastholdt denne indstilling.

Fredningsstyrelsen finder herefter, under hensyn til sagens forløb og efter en afvejning af de økonomisk/administrative konsekvenser ved gennemførelsen af en fredning efter bygningsfredningsloven af gården »Badens Minde«, at en fredning *ikke* bør gennemføres.«

En henvendelse fra museet til Statens Museumsnævn, som i mellemtiden havde fået ny sammensætning, om dettes indstilling nu efter fredningskravets frafaldelse, gav et venligt og positivt indstillet svar, hvori man bl.a. nævnte muligheden for at søge rådighedssummen under Statens Museumsnævn om midler til Badensminde.

Museet genoptog opmålingsarbejdet pr. 1. september ved ansættelse af den konstruktør, som påbegyndte arbejdet i 1983, og Juelsminde kommune anviste en langtidslødig medhjælp. Arkitekt Gert Bech-Nielsen, Århus, er fortsat ansvarlig for arbejdet.

Juelsminde kommune har erhvervet det nødvendige jordareal – godt 1 td. land – og stillet dette til rådighed for museet samt bevilget yderligere 100.000 kr. til arbejdet. Vejle amt bevilgede i november 100.000 kr., og fra Sta-

tens Museumsnævn har vi senere modtaget 100.000 kr.

Arbejdet med nedtagning af stuehuset er i fuld gang. Pr. nytår 1985 er alt »nyt« i stuehuset fjernet. Brændehuset er nedtaget og lagt på paller, efter at hver sten er forsynet med nummer, og vi forventer, at stuehuset er nedtaget og flyttet i løbet af 1985.

Arbejdets forløb vises løbende på en plan-

»Badensminde«. Brændehuset, man ser, hvorledes hver sten er forsynet med nummer.

cheudstilling på museet fra sæsonens begyndelse.

Ved hjælp af klækkelig støtte fra Statens Museumsråd har vi på museet fortsat udbygningen af tyverisikringen med bygningsmæssige og tekniske ændringer, så den også omfatter påbe-

gyndt dagsikring. I landbrugshallen er der foretaget nogle afskærmninger og rokeringer til forebyggelse af tyveri. Det giver lidt mindre fri bevægelse for publikum, men ved hjælp af en betydelig bedre belysning har det givet en meget bedre oversigt over de udstillede effekter.

Der er sket tilsvarende ændringer i Hjarnøhuset og i aftægtsstuen. Samtlige orienterings- og oplysningstavler er udskiftet med nye, der er forsynet med større bogstaver, så teksterne er lettere at læse på afstand. Endvidere er tavlerne forsynet med tysk tekst.

Juelsminde kommune har også i 1984 stillet 2 langtidsledige til rådighed for museet, hvilket har været en god hjælp.

I februar stillede museet lokaler til rådighed for Foreningen af Folkedansere til optagelse af en film om folkedans i gammelt interiør. Filmene fra optagelserne er nu ubeskåret i museets arkiv.

Museet har også i 1984 haft den glæde at modtage mange fine gaver, hvoraf specielt kan nævnes sølvskeer, bøger og et skomagerværksted.

Museets sølvtøjssamling er nu endelig blevet udstillet i en tyverisikret montre, så publikum kan glæde sig over disse skønne ting.

Besøgstallet var i 1984: 10.505, det er en lille tilbagegang i forhold til året før – iøvrigt en tendens, der har været gældende for de fleste museer.

Anders Bager.

Lokalhistorisk Samling, Kolding Kommunebiblioteker

Lokalhistorisk Samling har i 1984 kunnet udvide sit personale med ansættelse af en bibliotekar på halv tid. Det er desuden lykkedes at få bevillingen til det ejendoms-historiske jobskabelsesprojekt forlænget i et år frem til 1. oktober 1985, så det bliver muligt at udarbejde manu-

Tuschtegning udført af maleren Anton Schrøder til apoteker Arnold Hansen, Kolding Svaneapotek.

skript til en bog om de gamle huse i den centrale del af Kolding.

Ud over den fortsatte registrering af oplysninger om ejendomme i Kolding by er det lykkedes at få gennemført en registrering af arkivets kortsamling, der tæller mere end 400 stk. og påbegyndt en registrering af den meget omfattende billedsamling. Ved årsskiftet var registreret ca. 8000 billeder. Billederne ordnes efter decimal-klassesystemet.

Arkivet har modtaget ca. 150 arkiver og billedsamlinger fra privatpersoner, foreninger og erhvervsvirksomheder. Desuden er fra borgmesterkontoret afleveret arkiverne fra de sognekommuner, der i 1970 blev sammenlagt med Kolding. Denne aflevering har betydet, at Lokalhistorisk Samling nu ligger inde med den vigtigste samlede kildegruppe til studiet af omegnsognenes historie fra midten af 1800-tallet og frem til 1970. Desværre har det dog kunnet konstateres, at meget store dele af de løse sagsakter er blevet kasseret inden afleveringen til Lokalhistorisk Samling.

Der har i 1984 været 1057 besøgende på arkivets læsesal. I samarbejde med biblioteket er arrangeret et eftermiddagsprogram for efterlønsklubber og pensionistforeninger, hvor de besøgende har fået en orientering om arkivets arbej-

de, og der er blevet vist gamle Koldingfilm. En lokalhistorisk dag for historielærere og andre interesserede samlede 120 deltagere. Arrangementet omfattede 6 forskellige foredrag om lokalhistoriske emner dækkende perioden 1850 til 1980 og en byvandring.

Birgitte Dedenroth-Schou.

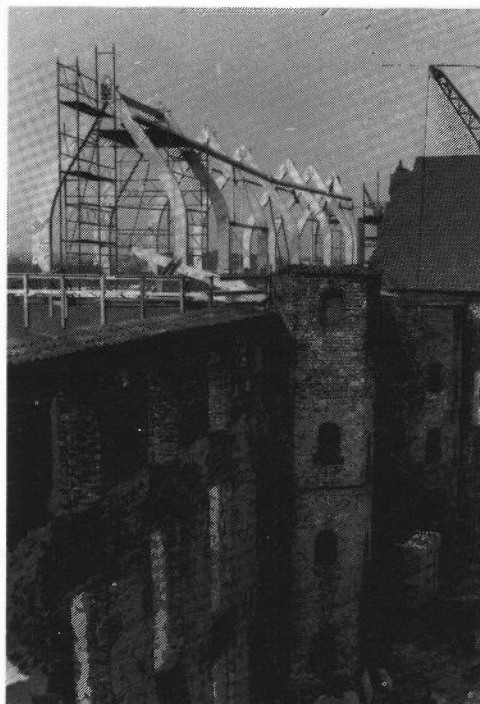
Museet på Koldinghus

I 1983 fik sydfløjens vestlige halvdel indbygget den nye søjlekonstruktion. I 1984 blev det høje tegltag rejst over denne del af sydfløjen, og samtidig indsattes vinduer i de gamle vindueshuller. Slottets kommende ydre kan nu bedømmes, gårdspladsen er ved at antage karakter af borggård, efterhånden som solskinet gennem sydfløjens vindueshuller ophører. Vestfløjen har fået skorstene, to stykker, der ikke skal fungere som egentlige skorstene, men som er henholdsvis luftindtag og luftudblæsning fra de nye magasiners luftkonditioneringsanlæg. Der skulle nu være skabt mulighed for en rimelig bevaring af museets ikke-udstillede genstande.

I østfløjen er indretningen af nye lokaler til museets administration, konserveringsværksted og personalepisestue påbegyndt.

Til årets ubehagelige overraskelser hører den nøjere undersøgelse af kæmpeårnets tilstand, som arkitekt Exner har foretaget. Gennem de seneste år har der kunnet konstateres en gradvis forværring af opbevaringsforholdene for genstande i tårnværelserne. Undersøgelsen af tårnet har ført til erkendelse af, at tårnets øverste del skal underkastes en gennemgribende restaurering, idet tårnets dæk ikke længere er vandtæt. Boligministeriets Ejendomsdirektorat skal nu forsøge at finde de godt 3,5 millioner kroner ekstra, som dette arbejde kræver.

De første udgravninger på Bredgade-pladsen er indledt i pladsens sydvestlige hjørne. Med bevilling fra Rigsantikvaren og med arbejdskraft

Genopbygningen af Koldinghus. Nye hovedspær rejst over slottets sydfløj i sommeren 1984.

stillet til rådighed af beskæftigelsesudvalget i Kolding, suppleret af museets midler, gennemførtes gravningen i juli til oktober måned. Udgravningen har givet væsentlige nye oplysninger om Koldings topografi i den ældre middelalder, d.v.s. det tidsrum, hvor Kolding opstod som købstad. Det er konstateret, at Vestergades forløb er ændret i løbet af middelalderen, at det nu forsvundne Bleggårdsstræde først kan være anlagt i middelalderens slutning, og at der i middelalderbyens vestlige udkant har ligget et vandomkranset mølleanlæg. Dette anlæg vil blive videreundersøgt ved gravningen i 1985. Det må forventes, at de fortsatte undersøgelser vil give et nyt og mere fuldstændigt billede af Kolding i middelalderen, end vi hidtil har kendt det.

I forbindelse med offentlige anlægsarbejder er der i årets løb foretaget rekognoscering og prøvegrovninger af en vejstrækning nær Dons for Vejle Amtskommune. Undersøgelsen har afsløret stedet for den middelalderlige Dons vandmølle. Der foreligger endnu ingen sikker datering af mølleanlægget, men fundomstændighederne peger på 1300-årene.

Første del af krigsmindesamlingen er åbnet forud for turistsæsonen. Det genåbnede omfatter en væg med kunstneres behandling af begivenhederne under de slesvigske krige og genforeningen. Desuden er indrettet tre grupper med hver tre montrer til et udvalg af militære uniformer med tilknytning til disse begivenheder. Færdiggørelsen af krigsmindesamlingen er standset midlertidigt, idet det har vist sig umuligt at få henvist langtidsledige håndværkere til udførelse af arbejdet med montrer og andet udstillingsinventar.

Tre udstillingsrum i nordfløjen er lukket på grund af genopbygningsarbejde. Den såkaldte Arenfeldtsal er nedlagt og nyindrettet til en del af museets administration. De to andre lokaler vil i løbet af 1985 blive genåbnet i ændret skikkelse.

Museet har i 1984 vist følgende særudstillinger:

1. januar–26. februar: BARN I KOLDING, om børns opvækst fra fødsel til konfirmation gennem de sidste godt hundrede år.

31. marts–6. maj: JOMFRU FANNY om sandsigersken i Åbenrå, som rygten gjorde til kongedatter. Udlånt af Åbenrå Museum.

13. juli–9. september: VISTA ALEGRE – PORTUGISISK PORCELÆN. I anledning af dronningens og prinsens officielle besøg i Portugal præsenterede portugiserne en samling porcelæn fra fabrikken Vista Alegre, der i Portugal indtager samme status, som Den kongelige Porcelænsfabrik gør i Danmark. Udstillingen åbne-

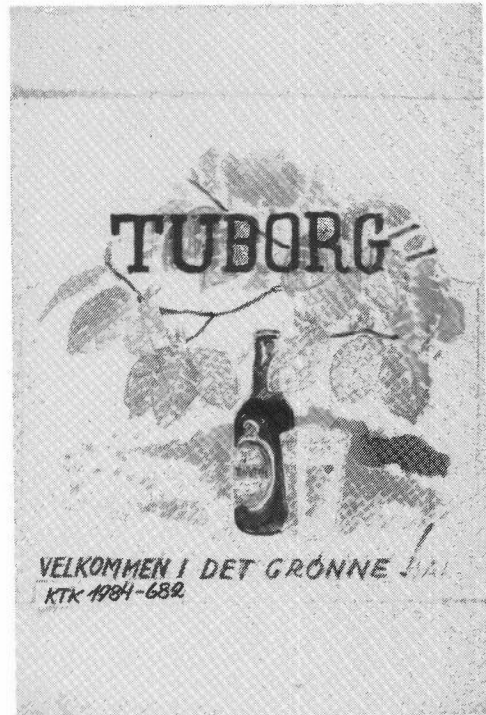
des af Portugals ambassadør i Danmark, Carlos Simoes de Coelho.

29. september–25. november: FYRAFTEN om arbejderklassens fritidssysler. Udlånt af Industrimuseet i Horsens.

13. oktober–4. november: FREMTIDENS KOLDINGHUS, hvor arkitekterne Inger og Johannes Exner præsenterede deres projekt til slottets genopførelse og illustrerede de mange stadier i projekteringen fra idé til færdigt produkt.

8. december–31. december: FREM PÅ DET RULLENDE HJUL om cyklen og cyklismen i Danmark, udlånt af Nationalmuseet.

Poul Dedenroth-Schou.

*Thor Bøgelund: Udkast til reklame.
Akvarel og blyant på papir.*

Kunstmuseet Trapholt

Kunstmuseet Trapholt har i løbet af 1984 vist i alt 9 udstillinger med nyere dansk billedkunst og kunsthåndværk. Museet, som midlertidig holder til i den kommunale forsamlingsbygning »Klostergården«, har kunnet opleve en stigende interesse omkring sine udstillinger med et besøgstal i 1984 på 9.500.

Med en mærkbar forbedring af indkøbskontoen og øget goodwill omkring museets virksomhed er det lykkedes at erhverve et antal fornemme arbejder af vor tids bedste danske kunstnere og kunsthåndværkere, bl.a. maleren Richard Mortensen og keramikeren Christian Poulsen. Her skal også nævnes, at museet dels som gave, dels med bistand fra Statens Museumsnævn har erhvervet en omfattende samling af den kendte plakatkunstner Thor Bøgelunds efterladte arbejder.

Pr. 1. juli er museets faste personale blevet udvidet med en museumsassistent, der bl.a. skal beskæftige sig med museets udadvendte virksomhed. En projektgruppe, bestående af en kunsthistoriker, en fotograf og en kontorassistent, har i årets løb været beskæftiget med registrering af museets samling. Hermed er grundlaget til stede for udgivelsen af et længe savnet katalog.

Kolding byråd har i sit budget for 1985 og de følgende budgetår afsat i alt 15,9 mill. kr. til projektering og opførelse af første etape af et nyt museumsanlæg på ejendommen Trapholt. Et byggeudvalg er nedsat til at varetage den forestående anlægsopgave.

Publikationen »Kolding bygger kunstmuseum«, som museet udgav i efteråret 1984, fortæller om historien bag og om planerne for Koldings nye kulturinitiativ, der imødeses med sti-

gende interesse, både lokalt og ude i landet. Publikationen kan bestilles ved henvendelse til museets kontor, tlf. 05 - 54 24 22.

Sven Jørn Andersen.

Vejle amts Konserveringsværksted

Arbejdet på amtskonserveringen, der har lokaler på Koldinghus Staldgård, er forløbet godt og stabilt i 1984.

Der er udført konserverings- og restaureringsopgaver for de tilsluttede kulturhistoriske museer. Nævnes kan bl.a., at for Museet på Koldinghus er den påbegyndte konservering af museets oldsagssamling fortsat, bl.a. er konserveringen

Detailfoto af søstet på en bronzedolk, efter konservering. Stammer fra ældre bronzealder ca. 1400-1100 f. Kr.

Tilhører Kongeø Museum, Vamdrup.

Portræt af dr. G. Lind, Trapholt-fondens stifter, udført i bronze af billedhuggeren Hanne Varming 1983.

af ca. 250 stk. hjortetaksoxer og trykstokke samt en del bronzegenstande afsluttet. Indkommet er bl. a. et ret stort antal genstande af metal, læder, træ m.m. fra museets udgravninger ved Vestergade i Kolding. Specielt fra disse udgravninger bør nævnes et meget fint lille knivskaft i elfenben, der forestiller en kvindelig falkebærer fra omkring 1300-tallet, samt 4 blyruder, der ved modtagelsen var meget medtaget.

For Fredericia Museum er en dobbelt gitterport, som museet havde stående, ændret og til-dannet, så den nu fungerer som indgangsparti ved museet ud mod Jernbanegade. Endvidere er der udført arbejde på en udendørs lygte samt flere andre ting.

For Vejle Museum er arbejdet med konserveringen af de ret omfattende fund af jern- og bronzegenstande, der stammer fra brandgrave, fundet ved Erritsø, fortsat. En langtidsledig keramiker har afsluttet arbejdet med sorteringen og samlingen af div. skår fra udgravninger, som museet har foretaget i forbindelse med naturgas- og motorvejsarbejdet. »Hafnia-skibet« er overført til amtskonserveringen og konserveringen er påbegyndt. Arbejdet påregnes at ville strække sig over 3-4 år. Endvidere er modtaget et større antal genstande af div. metaller m.m., som stammer fra museets udgravninger ved Bygholm, Nr. Snede, Tamdrup, Vejle m.m.

For Horsens Museum er 3 portoverliggerer samt et par vindfløje konserveret. For Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet, Horsens, er et større antal værktøjer fra et snedkerværksted konserveret.

Fra Glud Museum er 3 barnevogne, et større antal beslag, låse m.m. samt en hel del kobber- og messinggenstande gjort i stand.

Herudover er der udført mange andre opgaver af forskellig art.

For flere af egnmuseerne har amtskonserveringen bistået med råd og vejledning i bevarings-spørgsmål.

Amtskonserveringens areal er i 1984 udvidet med 100 m², der anvendes til arbejdet med større genstande, magasin m.m.

Personalet består af 3 fast ansatte, derudover har der en del af året været beskæftiget 1 à 2 langtidsledige. Forskellige erhvervspraktikanter, der er i praktik på museerne, har aflagt kortere besøg på amtskonserveringen.

I august sendte Kolding Nærradio en udsendelse om amtskonserveringens arbejde.

I årets løb har forskellige skoler og foreninger aflagt besøg på værkstedet, ligesom der er besvaret en del spørgsmål fra private angående bevaringsproblemer vedrørende genstande.

En vandreudstilling, der gennem fotos, tekster og genstande vil fortælle om arbejdet på konserveringsværkstedet, er under opbygning og ventes klar medio 1985, hvorved 10-året for amtskonserveringens start også markeres. *Ib Hansen.*

Højderygens Egnsmuseum

Året har været præget af løbende opgaver. Museets samlinger har været under konstant revision og konservering ved arbejdskraft stillet til rådighed af kommunen. Samtidig har Nørre Snede kommune bevilget et beløb på 65.000 kr. til istandsættelse af museets lokaler således, at samlinger også i anden henseende får bedre forhold. Arbejdet her gik dog først i gang i 1985.

Antallet af medlemmer i museumsforeningen er konstant. Derimod er antallet af besøgende mindre end året forud, der også var et usædvanligt godt år rent besøgmæssigt.

I februar afholdtes et folkedanserstævne. Lone Hvass holdt et foredrag om højene i Nørre Snede sogn i samme måned. I påsken var der udstilling af illustrationer ved to elever fra Kolding Kunsthåndværkerskole, Margrete Ellegård og Charlotte Nielsen. I juli afholdtes sommerudstillingen ved Emmy Hauch, Aksel Jensen, Hakon Jensen, Lene Knudsen og Jon Martyn samt Mette Lind. I efterårsferien afholdtes en gætte-

konkurrence vedr. genstande i museets samlinger, og i december kom den traditionelle julestue. Derudover har der været andre mindre arrangementer som høstning med le og tærskning med plejl for skolebørn. Torben Egebjerg viste jernalderbyen i august.

Lokale pengeinstitutter har støttet museet med beløb igen i år, og der er kommet en jævn strøm af gaver. Således er museet eller arkivets samling af mejeriarkiver fra Nørre Snede kommune snart komplet. Mangel på gode magasinforhold bevirker dog, at større landbrugsredskaber som kastemaskiner, harver, plove m.m. ikke bliver taget ind. Det samme gælder tromler til deling af tørv. Der er ganske enkelt ikke opbevaringsmuligheder for disse ting.

Bestyrelsen.

Egnsmuseum i Vandel

På Egnsmuseet i Vandel foregår en stadig udbygning af samlingerne for at kunne fortælle om folks levevis i fordums tider.

Museet fungerer både som egnsmuseum og arbejdsende skolemuseum. Foruden madlavning på åbent ildsted, komfur, vask på gammeldags maner og undervisning i gammel skolestue har vi udvidet aktiviteterne med rebslagning og lysestøbning. Under kulturugen blev disse aktiviteter prøvet af voksne med stor tilslutning.

Foreninger har været på besøg, hvor vi har arrangeret konkurrencer bl.a. »Fup og Fakta«, for deltagerne og foredrag ledsaget af en lysbilledserie.

Desuden har vi været med til at arrangere en udstilling i Vingstedcentret om høsten gennem tiderne med høstredskaber og maskiner og et arbejdsende rebslageri.

For tiden er vi ved at arrangere en udstilling om besættelsestiden.

Museumsforeningen har i januar 1985 udgivet et årsskrift »Spidsbarren«.

Thomas Thomsen.

Vejle Byhistoriske Arkiv

Vejle Byhistoriske Arkiv har i 1984 særligt stået i glaspladeprojektets tegn. Den i 1983 påbegyndte rensning, pakning og nyopstilling af arkivets store glaspladesamling blev så godt som fuldendt. Hermed er ca. 100.000 glaspladenegativer sikret eftertiden og tilgængelige for publikum, idet der er udarbejdet registraturer til de enkelte samlinger. Samtidig påbegyndtes en registrering på billedkort af udvalgte fotos. Dette arbejde fortsættes, således at den umiddelbart tilgængelige del af arkivets billeder kan vokse støt og roligt de næste mange år. Tilbage står rensning og pakning af de ca. 100.000 planfilm (safety/nitrat) – et helt nyt projekt.

I tilknytning til glaspladeprojektet har der været afholdt særudstillinger om Johs. Rønvig, Vejle-fotografen o. 1910, samt en større udstilling i Sparekassen Sydjylland. Årets lokalhistoriske kalender for 1985 har ligeledes rod i glaspladeprojektet, der også har været behandlet i pressen og faglige tidsskrifter.

Arkivets andet større projekt i 1984 har været filmprojektet, der blev påbegyndt i november måned og er planlagt til at fortsætte ind i 1985. Arkivets nu mere end 100 film gennemses og registreres, således at der kan udarbejdes en filmregistrant. Dermed åbnes der mulighed for en bedre udnyttelse af dette specielle historiske materiale.

Et tredje hovedpunkt i virksomheden i 1984 har været den lokale idræts historie. I forlængelse af udstillingen Sport i Vejle oprettedes i efteråret 1984 en studiekreds omkring »kvindernes indmarch i Vejles idrætsliv«, der i første omgang resulterede i en artikel om samme emne. På længere sigt er det tanken at oprette et Idræts historisk Aktivitetscenter i samarbejde med Den Jyske Idræts højskole. Herigennem kan der sættes focus på indsamling, bevaring og formidling af genstande og arkivmateriale til belysning af idrættens historie i hele Vejle amt.

Arkivets undervisningsmateriale til skolerne er forøget. I denne forbindelse kan specielt nævnes et fuldt udbygget undervisningssæt vedrørende lokalplanlovgivningen og byens aktuelle lokalplaner. Vi har anset det for vigtigt, at eleverne gøres bekendt med denne side af lokalsamfundet, og ordningen er kommet i stand ved nær kontakt til kommunens Lokalplanafdeling, hvorfra vi bliver holdt løbende orienteret.

Læsestuen er blevet nyindrettet, idet Arkivets efterhånden ret store samling af lokallitteratur er anbragt her, frit tilgængelig for de besøgende. Som følge heraf er besøgstallet stigende, ligesom de eksterne forespørgsler er forøget i antal.

Jens Topholm.

Vejle Kulturhistoriske Museum

Året har været præget af stor indsamlings-, undersøgelses- og formidlingsvirksomhed. Der er indkommet en lang række genstande, hovedsagelig som gaver. Alle stammer fra Vejle eller har tilknytning til byen. Fra flere givere er der indkommet tekstiler, heriblandt en del ældre børnetøj. Museets fine sølvsamling er blevet forøget med flere arbejder af Vejle-mestre. Fra Hornstrup er kommet en del inventar fra den gamle landsbysmedie, og fra det nedlagte Aadal Mejeri er indgået en del mejeriudstyr. Arbejdet med den store sportsudstilling har bragt en del genstande og især arkivalier fra gymnastik- og sportsforeninger i Vejle.

I henhold til den nye museumslov og efter samarbejdsaftaler i Museumsrådet for Vejle Amt foretager museet arkæologiske udgravninger i hele amtet med undtagelse af de tre sydligste kommuner. Museet foretager to former for arkæologiske udgravninger, dels rene forskningsudgravninger, hvor det drejer sig om at få helheden frem i de forhistoriske anlæg, dels udgravning af anlæg, der vil blive ødelagt af kom-

mende anlægsarbejder i henhold til museumsloven.

De to store forskningsudgravninger foregår i Vorbasse og Nørre Snede. I Vorbasse foretages de i samarbejde med Nationalmuseet med midler fra Statens Humanistiske Forskningsråd og Ole Kirks Fond. Inden for en kvadratkilometer kan man i Vorbasse følge det samme landbysamfund fra 1. årh. før Kristi fødsel til 11. årh. efter Kr. f., i 8 forskellige landsbyer. Fra 12. årh. fortsætter bebyggelsen i den nuværende landsby. Udgravningerne har stået på siden 1974 og er nu inde i den afsluttende fase, hvor det er den sidste del af landsbyerne fra 6.-7. årh. og vikingetiden, der skal færdigudgraves. I 1984 er der ved 14 ugers udgravning afdækket et areal på 16.000 m². Af den ældre jernalderbebyggelse fra 3-5. årh. er der undersøgt to komplette, meget velbevarede gårdsanlæg med i alt 14 huse, og hertil 6 brønde. Fra den meget velbevarede bebyggelse fra vikingetid er der yderligere udgravet tre gårdsanlæg, hver med 30-34 m lange huse samt adskillige mindre huse. Fra årets udgravning må særlig fremhæves en meget velbevaret træbrønd, hvor der stod en 2,5 m lang stige i den ene side. I bunden fandtes et større landbrugsredskab samt en meget velbevaret udskåret træskål. Udgravningen af vikingetidslandsbyen afsluttes i 1985.

I Nørre Snede har udgravningen stået på siden 1980 med midler fra NOVOs Humaniorafond. Her sker en totaludgravning af en samlet bebyggelse fra 3.-7. århundrede. Indtil dato er der udgravet ca. 50.000 m²; heraf er 9.000 m² undersøgt i 1984. Det er lykkedes at afdække 30 store, op til 35 m lange huse samt adskillige mindre huse, staklader og udhuse. Husene og gårdsanlæggene er lige så velbevarede som ved tidligere års undersøgelser, hvilket betyder, at denne landsby er en af de bedst bevarede i Danmark. Udgravningen i Nørre Snede forventes afsluttet i løbet af 1985.

Hovedparten af de arkæologiske udgravninger i henhold til museumsloven er foretaget i forbindelse med det kommende motorvejsbyggeri på strækningen mellem Vejle Fjord Broen og Horsens. Her er der i alt foretaget 5 større udgravninger: ved Gammel Sole, Løsning Søndermark, Løsning Nørremark, Gesager Bro og Eriknauer. Den mest spændende af disse pladser er ved Gammel Sole, hvor museet i 1981-82 i forbindelse med nedlægning af naturgasledningen foretog en større udgravning. I beretningsåret er der her udgravet ca. 6.000 m² af en stor landsby fra ældre romersk jernalder, 1.-2. årh. efter Kr. f. Der er her afdækket i alt 35 større og mindre hustomter, hvor det klart fremgår, hvordan husene danner gårde med et op til 20 m langt hovedhus med beboelse i den ene ende, stald i den anden ende samt 1-2 mindre huse i forbindelse med langhuset. Disse huse har udgjort et samlet gårdsanlæg. Det ses nu meget tydeligt, hvordan der her har været en stor landsby bestående af en række gårde liggende tæt sammen omkring en stor, åben plads i midten. Det synes foreløbigt at være en af de største jernalderlandsbyer, der findes i det østlige Jylland.

Ved Løsning Søndermark og Løsning Nørremark er der foretaget udgravninger af enkelte gårde fra ældre romersk jernalder, 1.-2. årh. Ved Eriknauer skærer det kommende motorvejsbyggeri igennem en eller to gårde fra 4.-5. årh. Der blev her udgravet en del af et større omgivende hegn samt to mindre udhuse. Ved udgravning forud for nedlægning af naturgas er der på samme lokalitet tidligere udgravet dele af to store huse.

Ved registrering af arkæologiske privatsamlinger er museet blevet opmærksom på, at der ved Glud over en større dalsænkning fandtes en række sten, der muligvis er en overgang gennem dette sumpede område. En mindre undersøgelse i 1984 har afsløret en 86 m lang stenrække af enkeltliggende store sten, der har fungeret som

trædesten. Trædestensrækken dateres til ældre romersk jernalder, 1.-2. årh. efter Kr. f. og synes at være en af de mest velbevarede, der er fundet her i landet.

I forbindelse med nedlægning af naturgasledningen er der i Mørup, Nørup sogn, udgravet et område, hvor der dels fandtes rester af en boplads fra ældre stenalder, dels det meste af en gravplads fra tidlig førromersk jernalder, 4-500 år før Kr. f. samt det meste af et gårdsanlæg, bl.a. med et 46 m langt, meget velbevaret hus fra 4.-5. årh. efter Kr. f. Supplerende udgravning i foråret 1985 har afsløret, at der her har ligget et enkeltliggende indhegnet gårdsanlæg fra 4.-5. årh. En sådan enkeltliggende gård er ikke tidligere dokumenteret i Danmark. Denne udgravning er særlig spændende, fordi den viser, at de store gårde, der i Vorbasse og Nørre Snede indgår i store, samlede landsbysamfund, også findes placeret enkeltvis i det samme landskab.

Ved Tamdrup Kirke har museet foretaget yderligere udgravning. Lige vest for kirken er der foretaget en mindre udgravning på ca. 1200 m², hvor det lykkedes af afdække et 19 m langt og 6 m bredt hus med pænt buede langvægge. Hertil fandtes et nedgravet hus samt hjørnerne af et hegn. Udgravningen viser, at der umiddelbart vest for Tamdrup Kirke har eksisteret formodentlig kun én større gård, der er samtidig med kirkens opførelse i 1000-tallet. Tamdrup Kirke er en af de største og ældste kirker i Danmark, og på grund af dens størrelse tilskrives dens bygning en af rigets stormænd eller kongen selv. Den arkæologiske konstatering af, at der i forbindelse med kirken har eksisteret formodentlig kun én større gård, sætter hele Tamdrup Kirke problematikken ind i en ny sammenhæng.

Midt på sommeren blev museet tilkaldt til en grundudgravning ved Raachmanns Fabrikker umiddelbart vest for Bygholm i Horsens. Her fandtes på en lille bakke, der skulle fjernes på

grund af byggeriet, et stort antal menneskeskeletter. Arbejdet blev standset, og der blev straks iværksat en større udgravning ved Vejle kulturhistoriske Museum i samarbejde med Nationalmuseets 2. afd. og finansieret af Rigsantikvaren. I løbet af 2 måneders koncentreret arbejde lykkedes det for første gang i Sydskandinavien fuldstændigt at udgrave en kirketomt med tilhørende kirkegård fra tidlig middelalder. På toppen af bakken har stået en lille frådstenskirke. Kirken har ikke været ret stor. Koret har målt ca. 5 × 5 m og skibet ca. 6 × 11 m. Den har ikke været opført på en gang. Man er i øst først begyndt med koret, der har stået som »hestesko« i

Fundament af frådstenskirken, fundet 1984 ved Bygholm, Horsens. Inde i kirken og lige uden om den ses flere grave.

et stykke tid. Senere er skibet bygget til. Kirkefundamentet her svarer fuldstændigt til Torsted Kirke, der findes lige i nærheden. Før frådstenskirken har der været en trækirke på stedet, da der lige nordvest for stenkirkens fundament fandtes spor af en større træbygning på ca. 7 × 12 m, der formodentlig er en ældre trækirke fra 1000-årene. Den efterfølgende frådstenskirke er bygget i 1100-tallet og er formodentlig nedrevet igen i 1300-tallet. Vestligt på kirkegår-

den har der stået en klokkestabel. Kirkegården var omgivet af en grøft, der indhegnede et areal på ca. 3000 m². På kirkegården fandtes ca. 600 grave, de fleste med velbevaret skeletmateriale. Undersøgelsen af selve skeletmaterialet er udgravningens største værdi, da man her har en hel befolkning fra et østjysk landsogn i tidlig middelalder. På grund af skeletmaterialets størrelse må det siges at være repræsentativt, og når undersøgelsen heraf er afsluttet, vil man få et særdeles godt kendskab til befolkningens størrelse, levevilkår, sygdomme o.s.v. i tidlig middelalder.

Museet har i et snævert samarbejde med Fredningsstyrelsens Fortidsmindeforvaltning restaureret munkenes middelalderlige teglovn på Jagtvej i Vejle, så den nu fremtræder i samme fine stand, som da den blev udgravet i 1923. Samtidig er der foretaget yderligere arkæologiske undersøgelser foran ovnen, der viser, at den først har fungeret som en større kalkovn, og at der senere er brændt både munkesten og flere forskellige slags middelalderlige teglsten i den. Også huset hen over tegloven er istandsat og har fået en større åbning, der er lukket med et gitter. Dermed er den blevet tilgængelig for publikum uden permanent opsyn.

Der har i årets løb været afholdt 5 særudstillinger på museet. I 1980 erhvervede museet en fuldstændig broderiforretning fra Vejle, hvis inventar og hele varesortiment gik tilbage til begyndelsen af dette århundrede. Efter endt registrering og konservering vistes dette meget fine materiale ved en særudstilling i foråret med titlen: »Broderier«. Til udstillingen blev udgivet et mindre, illustreret katalog om broderierne. Den næste særudstilling hed »Rønvig som fotograf«. Af de ca. 5000 negativer, som fru Karen Rønvig i 1973 overrakte Vejle Byhistoriske Arkiv, var der udtaget et repræsentativt udvalg. Billederne skildrer Vejle i tiden fra første verdenskrig og op til 1950'erne.

Fra 11. maj til 21. oktober vistes årets største ud-

stillingsarrangement med titlen: »Sport i Vejle«. Foranlediget af olympiadeåret havde museet arrangeret denne udstilling om idræt i Vejle kommune fra ca. 1860 til i dag. Det blev samtidig den første museumsudstilling om det samlede lokale idrætsliv, der er lavet i Danmark. For at gøre åbningen festlig i anledning af »FestiVejle«-ugen indledtes udstillingen med et historisk sportsoptog igennem Vejles gader. Udstillingen faldt i 4 hoveddele: Skyttebevægelsen – Fra gymnastik til idræt på landet – Sporten i byen – Idrætten i 1980'erne. Endvidere indeholdt udstillingen et selvstændigt afsnit om idræt og olympiade i den græske oldtid med et større materiale udlånt fra Klassisk Institut ved Århus Universitet. Samtidig var der indrettet et gammelt og moderne motionsrum, hvor der bl. a. var forevisning i »Den gamle biograf« af tidligere tiders lokale idrætsbegivenheder i Vejle. Museet havde tre formål med dette arrangement: – at lave en god udstilling om det lokale idrætsliv – at få registreret genstande, protokoller, billeder m. m. om dette emne, hvis dokumentation virkelig er i fare for at gå tabt, og – at udstillingen kan blive startskuddet til, at der arbejdes historisk med det lokale idrætsliv. Disse tre formål blev til fulde opfyldt, da hovedparten af arkivets registreringer i beretningsåret har drejet sig om materiale fra de lokale idrætsforeninger, samt at udstillingen blev indledningen til, at museet i samarbejde med Den jyske Idrætsskole vil arbejde videre med emnet gennem et idrætshistorisk aktivitetscenter. Udstillingens planchedel er efter afslutningen på museet flyttet til Den jyske Idrætsskole og opstillet permanent der.

Efterårets to sidste udstillinger var med fotografier fra det gamle Vejle, den ene »Vejle i billeder omkring 1910«, hvor grundlaget dannedes af to enestående negativsamlinger, der er overdraget til museet, og som skyldes fotograf H. P. Jensen og cand. pharm. A. H. Faber. Udstillingen søgte at skildre livet, som det levedes i en

middelstor provinsby efter den industrielle ekspansion i slutningen af 1800-tallet. Vejle var nu blevet en industriby med stor indvandring fra oplandet med mange store og middelstore virksomheder. Hovedparten af dem har ikke klaret sig igennem senere tiders kriser. Den anden var »Billeder fra Glaspladeprojektet«, udstillet i Sparrekassen Sydjylland i Kirkegade, Vejle. Med baggrund i registreringen af ca. 200.000 glaspladenegativer var der udtaget et mindre antal billeder, dels topografiske fra byen og omegnen, deriblandt nogle meget fine optagelser fra Tirsbæk Slot fra perioden 1880 til 1910, dels et portrætafsnit, der omfattede emner som »Fest i Vejle i gamle dage«, »Revy i tiden omkring 1. verdenskrig« og arbejdslivsbilleder. Senere flyttedes udstillingen til det nye Aktivitetshus i Vejle.

Også det talte ord er der stor efterspørgsel efter. Museets faste personale har i 1984 holdt 49 foredrag med emner fra museets arbejdsmark, ligesom museet i samarbejde med Turistbureauet i Vejle har afholdt 6 historiske busture ud i den smukke Vejle Ådal.

Museets forskellige udstillinger og de arkæologiske udgravninger har i alt i beretningsåret været besøgt af 21.367 personer.

Steen Hvass.

Tak

Gennem 80 år har Vejle amts historiske Samfund søgt at skabe interesse for og viden om vor fortid.

Mange er de, der ulønnet har ofret tid og kræfter på denne sag.

Men penge skal der jo til. De fleste af dem kommer fra medlemmernes kontingentindbetalinger.

Men derudover har vi gennem årene med glæde og taknemmelighed modtaget økonomisk støtte fra mange forskellige sider.

Takket være disse tilskud har det været muligt at levere årbogen og andre historiske publikationer til vore medlemmer for en pris, der er under produktionsprisen, og at stå som indbyder til forskellige arrangementer af historisk interesse.

På bestyrelsens vegne skal jeg her rette en varm tak til de bidragsydere, der også i regnskabsåret 1984 har ydet økonomisk støtte til Vejle amts historiske Samfunds arbejde.

Peder Eg
formand

Vi modtog støtte fra: Ministeriet for kulturelle anliggender

Vejle amtskommune

Fredericia kommune

Vejle kommune

Kolding kommune

Horsens kommune

Nørre Snede kommune

Give kommune

Brødstrup kommune

Jelling kommune

Bikuben, Kolding

Østjysk Egnssparekasse

Horsens Landbobank

Sparekassen Sydjylland

Sparekassen SDS

Windfeld-Hansen A/S

H. & H. Industri

Jydsk Betonelementsfabrik

Elektro-Isola A/S

Vejle amts historiske Samfund 1984–85

Som skikken har været i de senere år, blev vintermødet i Kolding den 27. februar 1985 arrangeret i samarbejde med Arkæologisk og Byhistorisk Samfund for Kolding og Omegn.

Lektor Margaretha Balle Petersen talte levende og engageret om Forsamlingshuse på Landet før og nu.

Arkitekt Gunnar Quist talte den 19. marts på Håndværkerforeningen i Fredericia om Bygningshåndværk og Traditioner. Med udgangspunkt i skildringen af en bestemt håndværkers liv gav han en spændende skildring af håndværkerne og deres traditioner. Efter foredraget blev der vist eksempler på lokale byggerier. Sange, både fællessange og gamle naversange, bidrog til den gode stemning. Mødet havde fået en rigtig pæn tilslutning.

»Købstædernes forandring under Industrialiseringen«, var emnet for et foredrag, som museumsinspektør Peter Dragsbo, Esbjerg, holdt i Vejle den 11. april. Hovedpunkterne i den enorme udvikling, vore byer har undergået i det sidste århundrede, blev her trukket op. Foredraget blev ikke illustreret med lysbilleder, som man ellers kunne tro, emnet indbød til, men foredragsholderen viste sig at være en fremragende tegner, der levendegjorde sin fremstilling med kridt på en tavle i et tempo, som enhver hurtigtegner måtte misunde ham.

Mødet i Horsens den 23. april var arrangeret i samarbejde med byens lokalhistoriske forening. Antropologen Jesper Boldsen, der havde ledet udgravningerne ved den kirke og kirkegård, der blev fundet ved gravearbejdet i forbindelse med en udvidelse af Raackmanns fabrikker i Horsens, fortalte om undersøgelsen af de skeletter, der kom for dagen ved den lejlighed. Det levende og interessante foredrag blev illustreret med gode farvebilleder. Ved kaffebordet efter foredraget var der stor spøgelyst blandt mødedeltagerne, og spørgsmålene blev besvaret populært og udtømmende af Jesper Boldsen.

Som ovenfor nævnt har et samarbejde været forsøgt mellem lokalhistoriske foreninger og Samfundet ved foredragsaftener. Tanken om et samarbejde på andre områder har også været rejst.

Den 10. november 1984 mødte repræsentanter for lokalhistoriske foreninger, arkiver og museer i amtet med repræsentanter for Historisk Samfund til en »lokalhistorisk dag« i Vejle, hvor man drøftede samarbejdets muligheder.

Konsulent for sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger, seminarielektor Verner Bruhn, Esbjerg, var indleder ved drøftelsen. Der blev på mødet givet udtryk for ønsket om, at lignende møder måtte blive arrangeret i fremtiden, eventuelt på skift mellem forskellige lokaliteter i amtet.

Nu som før er udgivelsen af årbogen den gren af Vejle amts historiske Samfunds virksomhed, der bringer det i kontakt med de fleste mennesker. Det har længe været erkendt, at redaktionsarbejdet kan være en urimelig belastning, når det pålægges enkelte travlt optagne mennesker som et arbejde, der skal udføres i fritiden.

Siden 1981 havde museumsinspektør Poul Dedenroth-Schou, Museet på Koldinghus varetaget hvervet som årbogens redaktør, ved siden af sine mange andre gøremål. Det havde længe stået klart både for ham og den øvrige bestyrelse, at denne ordning ikke kunne fortsætte. Det kom som en stor lettelse for alle parter, da medlem af bestyrelsen, civilingeniør Knud Erik Reddersen, Kolding, i efteråret 1984 tilbød at stille sig til rådighed for redaktionsarbejdet. Reddersen havde i en årrække været ankermanden ved søsætningen af Samfundets udgivelser. Ingen ville kunne røgte hvervet som koordinator i et redaktionsarbejde bedre end han. Fra november 1984 består redaktionsudvalget foruden Reddersen af Herskind Jørgensen, M. Wellner Jensen og With-Pedersen.

Redaktionsudvalget har indbyrdes aftalt en arbejdsfordeling og en geografisk fordeling, der skulle sikre, at ingen kommer til at føle sig overbebyrdede.

1985 var 50-året for indvielsen af den første Lillebæltsbro. Denne kendsgerning inspirerede til at lade årets sommerudflugt den 15. juni gå til »bælt og bro«. Den blev, som indbydelsen også havde lovet, »en smuk og historisk tur«, perfekt planlagt og fremragende ledet af meget vidende Fredericianere. Den gamle og den nye bro blev prøvekørt og forevist fra forskellige vinkler. Turen var begunstiget af godt vejr, og ved ophold undrede man sig over, hvor smukke omgivelserne dog var.

Turen sluttede på Kongebrogården. Efter kaffen gav Kamma Varming en fængslende introduktion til Lillebælts historie. Derefter holdt in-

geniør Søren Fisker fra Monberg & Thorsen et foredrag: Bygningen af de to Lillebæltsbroer. Foredraget gjorde sider af brobyggeriet for 50 år siden tiltrængt levende, ja, så man så, hørte og lugtede det.

Efter at pastor Leif Arffmann, Vejle, var valgt til ordstyrer, afvikledes årsmødet.

Formanden, Peder Eg, aflagde beretning om virksomheden siden sidste årsmøde, sådan som den er omtalt ovenfor. Under præsentationen af det nye redaktionsudvalg, bragte formanden en tak til den afgående redaktør af årbogen, Poul Dedenroth-Schou.

Under fremtidsplaner oplystes, at takket være en bevilling på amtskommunens budget ville det til efteråret være muligt at få udgivet Harald Blichfeldts bog om Vejle amtsråds formænd og medlemmer i perioden 1842 til 1970. Bogen har været under forberedelse længe.

Regnskabet blev forelagt af kassereren, museumsinspektør Søren K. Jakobsen, Fredericia.

Medlemstallet var pr. 1. juni 1985 2381.

Beretning og regnskab godkendtes af årsmødet.

Derefter foretoges valg til bestyrelsen. Følgende medlemmer, der afgik efter tur, genvalgte: Marius Wellner Jensen, Steen Hvass og Erik With-Pedersen. Nyvalgt i stedet for Bent Ousager, der ikke ønskede genvalg, blev lærer Niels Kolind, Horsens.

Til slut bragte formanden en tak til myndigheder og institutioner for økonomisk støtte og til medlemmerne for trofast opbakning.

Ekstrakt af årsregnskab for perioden 1. januar – 31. december 1984

1. Tilskud:		INDTÆGTER	
Ministeriet for kulturelle anliggender	11.180,00		
Kommuner:			
Vejle Amtskommune	10.900,00		
Fredericia	2.298,40		
Vejle	2.000,00		
Kolding	2.977,55		
Horsens	2.000,00		
Nørre Snede	300,00		
Give	400,00		
Brædstrup	200,00		
Jelling	500,00	10.675,95	
Bikuben, Kolding	500,00		
Østjysk Egnssparekasse	500,00		
Horsens Landbobank	500,00		
Sparekassen Sydjylland	2.500,00		
Sparekassen SDS	500,00		
Windfeld-Hansen A/S	200,00		
H & H Industri	500,00		
Jysk Betonelementfabrik	500,00		
Elektro-Isola A/S	1.000,00	6.700,00	
		39.455,95	
2. Medlemskontingent	179.771,90		
3. Salg af ældre årbøger	13.014,66		
Salg af lydbøger	3.600,00	16.614,66	
4. Renter:			
Indestående i bank og på giro	1.887,75		
Grundfond (+ gebyrer 155,00)	867,00	2.754,75	
Indtægter i alt 1984		238.597,26	

		UDGIFTER	
6. Hvervekampagne, brochurer	1.689,70		
7. Publikationer:			
Årbogens trykning	98.001,35		
Lydbøger, materiale	3.344,16	101.345,51	
8. Årbogens udsendelse		29.941,10	
9. Møder, udflugt og »Historisk dag«		20.546,41	
10. Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde		891,50	
11. Kontingent, Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger		3.000,00	
12. Administration		23.937,44	
14. Andre udgifter		168,00	
Udgifter i alt 1984		181.519,66	
Indtægter		238.597,26	
Udgifter		181.519,66	
Overskud, 1984		57.077,60	

Status pr. 31. december 1984

AKTIVER

Kassebeholdning:

Sparekassen Sydjylland, Vejle		
Konto 630-04-02700	215.141,74	
Konto 630-24-22594	14.709,51	
Konto 631-00-89070	13,03	
Konto 631-44-45233	191,81	
Sparekassen SDS, Vejle		
Konto 421-02-01471	3.889,03	
Girokonto 6 44 51 95	5.889,94	
Kontant kassebeholdning	105,28	
	<u>239.639,34</u>	
Jens Holms legat, kontant (efter udtrækning af obligationer)	300,00	239.939,34
Obligationsbeholdning:		
Jysk Kreditforening, 9. serie	1.900,00	
Jysk Kreditforening, 12. serie	500,00	
Jysk Kreditforening, 14. serie	5.400,00	
Jysk Grundejer Kreditforening 1-2001	5.000,00	
Jysk Grundejer Kreditforening 3. afd.	<u>900,00</u>	13.700,00
Beholdning af årbøger		25.000,00
Tilgodehavende:		
Bogsalg (konto 3)	13.314,66	
Renter (konto 4)	<u>365,50</u>	13.680,16
Aktiver i alt pr. 31/12 1984		<u>292.319,50</u>

PASSIVER

Gæld:

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri (konto 7, 8 og 9)	142.782,27	
Porto, december (konto 12)	<u>27,30</u>	142.809,57
Kapital:		
Saldo pr. 1. januar 1983	92.432,33	
Overskud 1984	<u>57.077,60</u>	149.509,93
Passiver i alt pr. 31/12 1984		<u>292.319,50</u>

Fredericia, den 20. maj 1983

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Søren K. Jakobsen

kasserer

Ovenstående regnskab har vi stikprøvevis revideret, og fundet i overensstemmelse med bogføringen. Beholdningernes tilstedeværelse har vi konstateret.

Fredericia den 12. juni 1985

A. Engelbrecht

J. Gjedsted

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 75,00 kr. Kontingentet for livsvarige medlemmer er 1000,00 kr.

Indmeldelser i samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle.

Samfundets bestyrelse:

Pastor Birgitte Arffmann, Vejle

Købmand Anders Bager, Glud

Museumsinspektør Poul Dedenroth-Schou, Kolding

Museumsinspektør Steen Hvass, Vejle

Sekretær

Sognepræst Hans Jørgen Iversen, Hinning

Museumsinspektør Søren K. Jakobsen

Kasserer

Viceskoleinspektør Peder Eg Jensen, Give

Formand

Konsulent Marius Wellner Jensen, Gedved

Lektor O. Herskind Jørgensen, Fredericia

Lærer Niels Kolind, Horsens

Konservator Leo Novrup, Bredballe

Civilingeniør Knud Erik Reddersen, Kolding

Viceskoleinspektør Kamma Varming

Næstformand

Overlærer Erik With-Pedersen, Vejle

Bøger til salg.

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S, Slotsgade 10, 6000 Kolding, telefon (05) 52 14 88, girokonto 6 00 54 70.

	<i>For medlemmer:</i>	<i>For ikke medlemmer:</i>
	kr.	kr.
1908-1949, 1955	3,50	10,00
1950-1958	7,00	19,00
1961-1968	8,00	23,00
1969-1970	10,50	29,50
1971-1972	21,00	29,50
1974	36,00	51,00
1975-1977	41,00	56,00
1978-1979	47,00	64,00
1980	52,00	70,00
1981	55,00	78,00
1982	60,00	86,00
1983	75,00	98,00
1984	75,00	98,00
1985	80,00	105,00
Realregister for årgangene 1905-1960	4,00	11,00
Register til Vejle Amts Årbog 1961-1975	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene:	1905-1907	1933-1936, 1937 ²
	1911	1938-1952
	1916 ²	1958-1961
	1917-1925	1973

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Konrad Jørgensens Bogtrykkeri:

	<i>For medlemmer:</i>	<i>For ikke medlemmer:</i>
	kr.	kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt.	3,00	8,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle teaters historie).	8,00	21,00
Orla Lehmann: Den græske Thronfølgesag 1863. (1970).	10,50	29,50
Anton Berntsen 1873-1973. Liv og digtning. (1973).	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunkontoret i Jelling).	28,75	28,75
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980).	35,00	60,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981).		
Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, 05-92 28 67.	50,00	